

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

НІКОЛАЄВ КИРИЛО ДМИТРОВИЧ

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Київ 2016

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Протокол №2 від 22.10.2015)*

Рецензенти:

В. М. Ісаєнко – доктор біологічних наук, професор, директор Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Г. О. Білявський – доктор геолого-мінералогічних наук, професор, директор інституту управління та екологічної безпеки Державної екологічної Академії післядипломної освіти та управління Міністерства екології та природних ресурсів України;

Смірнов І. Г. – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Ніколаєв К. Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні: монографія / К. Д. Ніколаєв. – Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 153 с.

Монографія висвітлює низку сучасних, науково-методичних і теоретичних підходів щодо встановлення концептуальних засад розвитку екологізації та сільського зеленого туризму, прийняття управлінських рішень в туристичній галузі.

Автор монографії – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри освіти дорослих Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, директор навчально-методичного Центру "Інноваційних технологій в освіті впродовж життя" Ніколаєв Кирило Дмитрович.

Книга розрахована на аспірантів, докторантів, студентів, а також всіх тих, хто цікавиться туризмом в Україні.

© Ніколаєв К. Д., 2016

© Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016

ВСТУП

Останнім часом, як окрема форма відпочинку та проведення дозвілля, все активніше почав розвиватись сільський зелений туризм. Передумовами його розвитку як у світі, так і на території нашої держави, був підвищений рівень урбанізації, що викликав наступні прагнення мешканців міст: проведення вільного часу та оздоровлення на природі поза межами мегаполісів, де є чисте повітря, екологічно чисті продукти харчування та природні води, цілком інші, спокійніші, відмінні від міських, ритм, уклад і культура життя, де є можливість участі в сільськогосподарських роботах і садівництві, догляді за тваринами, зборі дарів природи (ягід, грибів, цілющих трав). Дуже часто вирішальним фактором при виборі сільської садиби як місця проведення відпустки, був фінансовий - значно дешевший відпочинок у порівнянні з відпочинком в урбанізованих районах, з їх коштовними готелями та великими туристично-відпочивальними комплексами.

Саме сільський зелений туризм сьогодні здатний забезпечити задоволення вище згаданих побажань, а також надати туристам широкий спектр послуг, познайомити їх із багатогранністю та самобутністю українського села, його надзвичайно цікавими традиціями, побутом, а також активізувати розвиток торгівлі, транспорту, будівництва в агросфері, сприяти екологізації сільського господарства.

Однак, на сьогоднішній день розвиток сільського зеленого туризму стримується як через брак інформаційного, організаційного, фінансового та нормативно-правового забезпечення, які б змогли регулювати та створювати сприятливі умови для його ефективного запровадження в межах України, так і через відсутність науково обґрунтованих концепцій та стратегій розвитку екологічного туризму та програм екологізації інших видів туризму.

Сьогодні тисячі жителів українських сіл самотійно надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, однак офіційної легалізації

вони не отримали; досі не визначено їх статус (підсобне господарство чи підприємництво); не впорядковані стосунки з контролюючими органами; не визначені санітарно-гігієнічні та екологічні обов'язки щодо надання високоякісних, екологічно-чистих продуктів та послуг, а також збереження довкілля. Ці та інші фактори значно стримують вихід даного виду туризму як на внутрішній, так і на зовнішні ринки.

Враховуючи динаміку розвитку та потенційні загрози довкіллю від туристичної діяльності, з'явилась необхідність вивчення особливостей впливів окремих її видів на довкілля, проведення комплексної оцінки впливу функціонування і розвитку різних видів туризму в регіонах, визначення основних шляхів їх екологізації, основна увага яких була спрямована на вивчення особливостей розвитку сільського зеленого туризму і його впливу на довкілля.

Оскільки процес екологізації туризму є досить складним та довготривалим завданням, велике значення було приділено аналізу організації і проведення сільського зеленого туризму в зарубіжних країнах, вивченню кращих прикладів досвіду, аналізу перспектив розвитку сільського зеленого туризму в Україні на прикладі Західного Полісся. Розробка типового екологічного паспорту туристичного об'єкту, виконана в роботі, є актуальною і важливою для підвищення ефективності екологічного контролю і менеджменту туристичної діяльності.

РОЗДІЛ 1

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття і значення екологізації туризму для еколого-збалансованого розвитку світової економіки

Посилення ролі туризму як для економічного, так і для соціально-культурного розвитку багатьох країн світу, а також загострення проблем, що невід’ємно пов’язані з його організацією та розвитком, змушують знаходити шляхи та механізми щодо нових, екологічно значимих напрямків його впровадження. Це стало причиною проведення адаптації основних положень та принципів концепції еколого-збалансованого розвитку до контексту туризму.

Основою еколого-збалансованого розвитку є необхідність встановлення балансу між задоволенням соціально-економічних потреб суспільства, захистом інтересів майбутніх поколінь та забезпеченням якісного екологічного стану довкілля [18,20,106].

Враховуючи особливості функціональної схеми туристичної галузі (використання природних та культурно-історичних ресурсів – надання туристичних послуг – отримання економічних прибутків), перші спроби визначення основ збалансованого туризму були зроблені ще у 1988 році Світовою туристичною організацією(СТО). Туризм починає розглядатись як напрямок, що веде до управління ресурсами таким чином, що економічні, соціальні та естетичні потреби можуть бути задоволені без спричинення значної шкоди довкіллю, порушення основних екологічних процесів та зміни природних екосистем.

Важливим етапом на шляху до реалізації цих положень стало розроблення у 1996 році СТО, Світовою радою з подорожей і туризму та Радою планети Земля власного “Порядку денного на XXI століття у

сфері подорожей та індустрії туризму” [115]. Крім цього, протягом 1990-х років була ухвалена ще низка міжнародних документів, а саме: «Хартія зі сталого туризму», ухвалена Міжнародною конференцією з туризму (Ланшєро, Канарські острови, 1995 р.); “Міжнародна програма зі сталого розвитку туризму”, ухвалена рішенням Генеральної Асамблеї та Комісії зі сталого розвитку ООН у 1999 році; “Глобальний етичний кодекс туризму”, ухвалений у Сантьяго(Чилі) у 1999 році [20].

Дані документи дозволили розкрити екологічну, економічну та соціальну складові збалансованого розвитку туризму, так як основна увага в них приділена саме взаємодії між природоохоронною діяльністю та збалансованим туризмом.

Основними екологічними принципами збалансованого туризму передбачена мінімізація антропогенних тисків, утилізація відходів, використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій та альтернативної енергетики, впровадження систем очищення та повторного використання води, зменшення хімічного та шумового забруднення від туристичного транспорту, розвиток нових, екологічно-орієнтованих видів туризму [60].

Єдиним напрямком впровадження даних принципів та їх реалізації може стати саме екологізація туризму. За рахунок її комплексності та узгодженості управлінських механізмів стане можливим досягнення визначеного принципами сталого розвитку балансу між реалізацією туристичного продукту та раціональним природоспоживанням. В її основі також закладена екологічна освіта, що, в свою чергу, є важливим засобом підвищення екологічної культури та розвитку екологічної свідомості населення. Екологізація дозволить провести повну переорієнтацію туристичної галузі не лише на рівні певного регіону, але й у глобальних, планетарних масштабах.

Виходячи із основного призначення екологізації – збереження якісного, екологічного стану усіх компонентів НПС, вона повинна

являти собою сукупність можливих та існуючих засобів, які допоможуть раціонально використовувати, охороняти та відтворювати природні ресурси [88,93,119].

В загальному розумінні екологізація - це стабілізація і поліпшення екологічного стану природних комплексів та екосистем за рахунок змін у взаємовідносинах в системі природа - людина. До цього можна віднести:

- підвищення потенціалу самовідтворення екосистем;
- зменшення рівня забруднення всіх компонентів довкілля в процесі життєдіяльності людини;
- антропогенне оздоровлення середовища життєдіяльності людини.

Змін властивостей компонентів природних або антропогенних систем, які сприяють поліпшенню екологічного стану останніх, можна досягти за рахунок активізації обмінних процесів в екосистемі, зменшення рівнів шкідливих впливів на НПС, підвищення рівня екологічної свідомості населення.

Згідно Екологічної енциклопедії, екологізація це: 1) поліпшення екологічного стану природних або соціальних систем (зменшення рівня забруднення довкілля, підсилення потенціалу самовідновлення екосистем, оздоровлення середовища життєдіяльності людини тощо); 2) діяльність, спрямована на поліпшення екологічного стану природних чи соціальних систем або екологічно орієнтовану зміну властивостей їхніх складових [38].

Під екологізацію рекреаційної діяльності розуміють процес організації рекреаційної діяльності на засадах впровадження ідей збереження природного та історико-культурного середовища [38].

Предметами екологізації можуть бути компоненти природних систем (повітряний басейн, водні об'єкти, ландшафти, біологічні об'єкти тощо), суспільні системи (економіка країни або регіону, сектори

господарства, галузі підприємства), виробничі системи та їхні компоненти (технології, обладнання, інструменти, виробничі процеси), компоненти економічної сфери, суспільні відносини, властивості людини (знання, навички, потреби).

Що стосується саме екологізації туризму, то вона являє собою науково-обґрунтовану, екологічно-орієнтовану управлінську діяльність, яка направлена на поліпшення екологічного стану природних комплексів та об'єктів територій туристичної зацікавленості; збереження та відновлення порушених або змінених (деградованих) екосистем за рахунок зміни режиму (способу) їх використання; розрахунок та встановлення допустимої кількості туристів за певний туристичний сезон; модернізацію обладнання та очисних споруд, що застосовуються в туристичній інфраструктурі; підвищення культури виробництва туристичних послуг; екологічну освіту.

Виходячи із вище зазначеного, встановлено основні значення екологізації туризму для еколого-збалансованого розвитку, які полягають у:

- збереженні та відновленні вразливих, екологічно нестійких природних територій;
- усуненні потенційних та існуючих джерел впливів на довкілля в процесі туристичної діяльності;
- узгодженому плануванні туристичної активності з іншими видами економічної діяльності;
- впровадженні у туристичну галузь екологічно м'яких технологій;
- мінімізації тисків та навколишнє середовище за рахунок рівномірного розподілу туристів (у часі і просторі) та створенні альтернативних зон відпочинку.

1.2. Загальні передумови та особливості розвитку сільського зеленого туризму

На сьогоднішній день значного розвитку як у світі, так і в межах України, набув сільський туризм. Він являє собою специфічну форму відпочинку, яка передбачає перебування туристів у сільській місцевості в приватній садибі сільського господаря з широкими можливостями використання природного, матеріального та культурного потенціалу певного регіону. Організатором сільського туризму виступає сільська родина, яка надає туристам чи екскурсантам власне житло та забезпечує їх екологічно чистими продуктами харчування, вирощеними в межах особистого селянського господарства, знайомить їх із особливостями місцевого способу життя, побутом та традиціями даного регіону.

У більшості країн світу сільський туризм розглядається як невід’ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та сільського господарства. Такі позиції є актуальними й для України, де чітко виражені соціально-економічні проблеми села та необхідні реальні зміни, оскільки існуючі структури управління вже не здатні створювати нові робочі місця, а нової системи, яка могла б забезпечити працевлаштування для сільського населення, ще не створено.

Сільський туризм, як найбільш реальний та альтернативний варіант, може стати вирішенням проблем для тих представників сільського населення, які втратили роботу або були вимушені покинути заняття сільським господарством.

Питаннями і проблематикою його розвитку в Україні та світі, сутністю та особливостями організації займалися наступні науковці: В. Андрушак [5], П. Брижак [21], В. Васильєв [23], В. Головацька [28], П. Горішевський [30], Ю. Зінько [46], В. Кифяк [54], Т. Коберніченко [57], М. Костриця [62-66], Н. Кравченко [69], Я. Маєвський [79], А.

Онищенко [103], В. Павлов [104], І. Рутинський [125], І. Смаль [133], Н. Derek [160], М. Barke [169], R. Sharpley, L. Roberts [171], M. Sznajder [172] та інші. Дехто з них наводить власні визначення даного виду туризму, його тлумачення, однак єдиний підхід до цього поняття ще досі не сформовано.

Так, Кифяк В.Ф. під сільським туризмом розуміє тимчасове переміщення туристів у сільську місцевість з метою відпочинку та ознайомлення з місцевим способом життя, культурою, традиціями, звичаями [54].

Рутинський М. визначає сільський туризм як відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях[125].

Згідно Екологічної енциклопедії [38] під сільським зеленим туризмом варто розуміти діяльність, яка проходить в контакті з природою, проживанням у таборах чи сільській місцевості та пов'язана з сільськогосподарськими роботами, знайомством з життям сільських мешканців, пішохідними екскурсіями, вивченням флори і фауни, заняттям річковим (водним) спортом [38,136].

Костриця М. визначає його як вид туризму, що включає перебування та рекреаційну діяльність в сільській місцевості. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговуванням туристів з провідниками та екскурсоводами [62,63].

Однак, на нашу думку, сільський туризм – це активна (прогулянки, екскурсії, спортивні ігри, мисливство, рибальство тощо) чи пасивна (культурно-етнічна) туристична діяльність, яка безпосередньо проходить / організовується в межах сільської території, пов'язана з проживанням екскурсантів в сільських садибах (агросадиби), знайомством з наявними природними ресурсами, звичаями, побутом, національною кухнею, фольклором, культурою та унікальними традиціями відповідного регіону.

Основною передумовою розвитку сільського туризму було прагнення до відпочинку поза міськими, урбанізованими територіями, знайомство з особливостями та колоритом сільського життя, звичаями, побутом та фольклором окремих сільських регіонів України.

Даний вид туризму можна віднести до практично еколого-безпечних видів туристичної діяльності. Його розвиток дасть змогу не лише зберігати та охороняти природну та культурно-історичну спадщину, але і забезпечити екологічну просвіту, добробут і здоров'я як сільських жителів, так і самих екскурсантів.

Передумовою розвитку сільського туризму виступає також його відносна екологічна безпечність, адже він покликаний:

- поважати природні системи, культурну спадщину та цілісність навколишнього середовища;
- мінімізувати використання ресурсів, що не відновлюються;
- споживати відновлювальні ресурси не швидше, ніж природа здатна їх відновити;
- мінімізувати забруднення та інші несприятливі впливи на довкілля.

Сільський туризм пропонує відвідувачам дещо інше, ніж звичайні моделі туризму, а територіями розвитку та організації сільського туризму можуть бути села, сільськогосподарські ферми, малі міста з характерною архітектурою, побутом, зони відпочинку, національні парки та об'єкти ПЗФ, лісові території, релігійні та священні місця тощо [62].

Важливе місце в організації сільського туризму посідає відповідна інфраструктура, до якої відносяться: засоби розміщення туристів (як правило - сільські будиночки, селянські садиби, господарчі двори або ферми); інженерна інфраструктура (освітлення, опалення, телефонізація, мережа Інтернет, дороги, водопостачання, тобто все те, без чого неможливим буде комфортне споживання турпродукту); виробнича

інфраструктура (орієнтована на народні ремесла та виробництво характерних для даного регіону сувенірів, готування традиційних страв, організація для туристів різних видів сільськогосподарської діяльності, а саме: збір врожаю, догляд за конями, іншими тваринами, випасання худоби тощо); соціальна інфраструктура (будинки культури, кінотеатри, карнавали, ярмарки та виставки тощо).

Інфраструктура в сільському туризмі в першу чергу повинна створювати максимально комфортні, екологічно-сприятливі умови для проживання відпочиваючих, а також мінімально впливати на довкілля та не порушувати екологічну стабільність природного середовища.

Основними причинами, що викликали підвищення цікавості до сільського туризму та популяризацію його розвитку, можна вважати:

- зростаючий попит мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у відносно незмінній привабливій сільській місцевості;
- унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл;
- наявність різноманітних ПТР;
- екологічно сприятливе середовище і природна краса сільської місцевості;
- відносно вільний та дешевий сільський житловий фонд для прийому туристів,
- наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- традиційна гостинність господарів та доступна (в порівнянні з рекреаційно-освоєними територіями) вартість відпочинку;
- можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, кінних прогулянок, риболовлі, мисливства, збирання ягід і грибів тощо.

В основі організації сільського туризму стоїть власне сам селянин, його побут та умови проживання. Саме він запрошує до своєї оселі людину з міста - подивитись на сільськогосподарське виробництво (як виробляється сир, масло, ковбаса тощо, як вирощуються кури, свині,

корови, коні); людину творчої, розумової праці - подивитись на майстерність ремісника (як виготовляється дерев'яний та глиняний посуд, як плетуться ліжники, кошики, меблі з лози); іноземців – познайомитись з особливостями національних традицій та культури.

Зважаючи на уподобання туристів чи відвідувачів, селянин-фермер в межах власного діючого господарства може організувати:

- відпочинок та проживання в оригінальних чи адаптованих під автентичний стиль будівлях;

- активний туризм (збудувати на своїй території спортивний майданчик, підйомник, розробити маршрути для велотуристів та кінних прогулянок);

- екотуризм (відпочинок в екологічно чистій місцевості, споживання екологічно чистих продуктів та мінеральних вод);

- пізнавальний туризм – вивчення аграрної тематики і народної культури, а також історико-культурних пам'яток, народних ремесел тощо;

- мисливський туризм та риболовлю;

- культурно-історичний (екскурсії, національні обряди, побут) тощо [125].

Власники сільських осель / агросадиб для забезпечення високоякісного обслуговування повинні дбати про:

- матеріально-технічну якість створюваного туристичного продукту (наприклад розмір та умеблювання кімнат, оснащення побутовою технікою, оснащення санітарного вузла тощо);

- емоційно-абстрактну якість (рівень сервісного обслуговування).

Це пов'язано в першу чергу з тим, що бажаючи відпочити (туристи, екскурсанти), які відвідують певну сільську місцевість, прагнуть насолодитись красою природи, а тому краєвиди села повинні мати привабливий, естетично оформлений вигляд.

Важливе значення для організації сільського туризму має екологічний стан певної території. Виходячи з цього, сільська громада повинна дотримуватись санітарно-гігієнічних норм та умов проживання; дбати про відсутність сміттєзвалищ в межах сільської місцевості; використовувати (по можливості) енергозберігаючі технології; піклуватись про естетичний вигляд будинків, вулиць, садів; забезпечувати належне озеленення території; оснащувати сільську територію урнами для сміття з попереднім сортуванням тощо.

1.3. Сучасний стан розвитку сільського зеленого туризму в Україні

Розвиток сільського туризму в Україні повинен відбуватись з урахуванням специфіки та природно-ресурсних умов того чи іншого регіону. Виходячи з цього, перспективним та актуальним є розвиток наступних видів сільського туризму:

- короткотермінового (на період вихідних днів). Даний вид має сезонний характер і, як правило, полягає у риболовлі, збиранні ягід чи грибів, полюванні, катанні на лижах чи санях тощо;
- відпочинкового, кількотижневого (на період відпусток, терміном в межах 15-40 днів);
- сезонного (сімейний, колективний чи індивідуальний);
- відпочинку іноземців (наприклад, з метою поглиблення знання мови, вивчення історичної і культурної спадщини краю тощо).

Основними формами сільського туризму є:

- мале підприємництво;
- підсобна господарська діяльність.

Позитивними наслідками організації сільського туризму у вище зазначених формах є:

- гарантія охорони традиційної сільської забудови;

- забезпечення туристам поселення у місцях з відсутністю сучасної, розвиненої готельної інфраструктури, але в комфортних умовах;

- створення додаткових робочих місць для сільського населення та ремісників;

- відродження етнокультурних традицій регіону;

- стимулювання виготовлення та збуту якісної, екологічно-чистої сільськогосподарської продукції;

- поліпшення еколого-економічної якості життя мешканців села;

- збереження та відтворення природних ресурсів та територій, а також їх дбайливе, еколого-збалансоване використання.

Економічної дохідності від організації сільського туризму, таким чином, можна досягнути за рахунок:

- надання послуг з прийому та проживання туристів;

- облаштування туристичних маршрутів та надання платних екскурсійних послуг;

- облаштування та експлуатації стоянок для туристів / туристичних груп;

- транспортного обслуговування туристів (зустріч на вокзалі, організація екскурсій на транспорті господаря тощо);

- єгерської діяльності (полювання, аматорське та спортивне рибальство);

- надання послуг з прокату спортивного туристичного спорядження;

- виробництва та реалізації туристам екологічно чистих продуктів харчування, надання кулінарних послуг;

- реалізації товарів народних промислів;

- проведення культурно-розважальних заходів з урахуванням історико-етнографічної спадщини (анімації);

- роботи гідів чи екскурсоводів (з числа місцевих жителів, які отримали відповідну освіту) [152].

Проте існує ряд причин, які стримують розвиток сільського туризму:

- політико-економічна нестабільність у державі;
- відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського, зеленого туризму;
- відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб сільського туризму;
- низький рівень туристичної інфраструктури та комунікацій;
- недостатній рівень кадрового та рекламно-інформаційного забезпечення.

Важливою проблемою є стан екологічної паспортизації туристичних об'єктів в нашій державі. Жодна туристична територія не має чітко сформульованого та оформленого екологічного паспорту, який би зміг відображати динаміку туристичних потоків у певному регіоні, рівні антропогенних туристичних навантажень на природні екосистеми, а також містити необхідні рекомендації та шляхи усунення екологічних проблем.

Незважаючи на вказані вище причини, останнім часом в Україні вже чітко виділилися регіони, які стали лідерами щодо розвитку сільського туризму. До них належать:

- західний регіон: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області;
- південний регіон: Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області;
- центральний і північний регіони: Вінницька, Київська, Полтавська, Черкаська, Чернігівська області.

Загальна кількість садиб, що на сьогодні вже надають послуги із сільського туризму становить понад 1500 осель. Сьогодні в Україні тільки починає формуватись економічна основа для організації відпочинку на селі. Відновлення діяльності закладів соціально-культурного призначення поступово формуватиме сферу нетрадиційних для села видів підприємницької діяльності та сфери розваг.

З цією метою Державною службою туризму і курортів проводиться робота з активізації розвитку сільського туризму, відпрацювання механізму державної підтримки цього виду туризму з урахуванням досвіду розвинених країн, створення відповідної нормативно-правової бази.

На шляху до еколого-орієнтованого розвитку та відродження українського села ще одним напрямком розвитку сільського туризму повинно стати саме екологічне маркування існуючих агросадиб. На сьогоднішній день для вирішення даного питання в Україні запроваджена система екологічного маркування агросадиб знаком “Зелена садиба” (Додаток А). Також Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні запроваджується добровільна категоризація у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба», чотири категорії якої позначаються відповідним знаком. Знак «Українська гостинна садиба» включає композицію із словосполученням українською - «українська гостинна садиба», англійською – «ukrainian guest house» та графічного символу, на якому зображена українська хатинка. Під хатинкою розміщені одна, дві або три квітки, відповідно до якості житлових умов та рівня послуг.

Що стосується основних критеріїв екологічного маркування та сертифікації, то до них належать:

- 1) мінімізація негативного впливу агротуристичного об’єкту на навколишнє середовище;
- 2) економічність використання природних ресурсів;

- 3) підтримка народних традицій та ремесел;
- 4) формування місцевої економіки;
- 5) розвиток екологічно-сприятливих видів розваг та відпочинку.

Екологічне маркування такими знаками дозволяє популяризувати ту чи іншу агросадибу серед екологічно-свідомих туристів чи відпочиваючих, а також гарантує створення екологічно-чистих продуктів та послуг в сфері сільського туризму, та може використовуватись в якості маркетингового інструменту (лише якісні послуги можуть бути предметом маркетингових зусиль). На сьогодні в Україні процедуру сертифікації пройшли 35 садиб з 7 областей України, 24 з них отримали знак “Зелена садиба” 1-го рівня і 3 садиби – 2-го рівня. Також відмічається позитивна динаміка зростання кількості відпочиваючих у агросадибах головним чином за рахунок зарубіжних споживачів, у яких достатньо високий рівень екологічної свідомості та культури, а також виникає бажання ознайомитись з побутом та звичаями українського села.

У перспективі назріває необхідність об’єднання різних європейських систем екомаркування в одну міжнародну, про що говорилося, зокрема, на Міжнародній конференції з питань сільського туризму в Ризі 2-3 червня 2004 року. Таке об’єднання значно полегшить споживачам та турагенціям проблему орієнтування у великій кількості різних знаків, а також суттєво підвищить авторитет єдиного знаку на міжнародному рівні.

1.4. Оцінка екологічних впливів туризму на довкілля

Інтенсивність впливів туризму на довкілля залежить здебільшого від масштабів та видів туристичної діяльності на тій чи іншій території. Звичайно, окремий турист здійснює незначний вплив на навколишнє середовище, однак екологічні проблеми з’являються при збільшенні числа туристів або при зміні ступеня використання ресурсів. Різкі темпи

збільшення кількості туристів та поява нових видів туризму можуть поставити під загрозу найбільш вразливі в екологічному сенсі райони, включаючи парки та ПЗТ, які є загальногромадською спадщиною.

Найбільш небезпечними є впливи туризму на:

I. Рослинний та тваринний світ. Нерегульована туристична діяльність прямим чином впливає на видовий склад рослинності конкретно визначеної території (особливо це характерно для приземного шару). Збір рослин для гербаріїв та букетів, при якому вони часто вириваються з корінням, призводить до зникнення деяких, часто – рідкісних видів, а проходження туристських транспортних засобів за межами доріг завдає шкоди рослинності, веде до локальної деградації трав'яного покриву і до утворення значної кількості неупорядкованих доріг, що порушує красу природних територій.

Що стосується тваринного світу, то найбільшої шкоди він зазнає від несанкціонованого полювання та рибної ловлі, які скорочують популяції багатьох видів тварин і риб. Браконьєрство сьогодні завдає дуже великої шкоди природі України. Проте відомо, що й сама присутність людей також здатна порушити життєдіяльність диких тварин, особливо - птахів та ссавців. Часто незручності тваринам завдають не самі люди, а устаткування, яким вони користуються на відпочинку. Так, наприклад, шум радіоприймачів і двигунів автомобілів призводить до порушення життєдіяльності дикої фауни [67,88,92]. Великої шкоди риbam завдають розважальні швидкісні водні скутери, катери, моторні човни в районах пляжів.

II. Санітарний стан території. Сміття та відходи, які залишаються після відвідування туристами певних територій чи об'єктів, як правило створюють значні санітарні проблеми та впливають на здоров'я місцевого населення. В першу чергу, накопичення відходів (особливо вироби з пластику та поліетилен) негативно впливають на якість питної води, ґрунтів, рослинності та повітря. В багатьох країнах

світу, вироби з матеріалів, які мають тривалий період саморозкладу вилучені із масового використання (ЮАР, Австралія, США, країни ЄС).

Для вирішення вище зазначених проблем одним із найефективніших способів може стати попередження їх накопичення, що виражатиметься у:

- постійному екологічному контролю як за індивідуальними, так і за організованими туристами, активізації еколого-просвітницької діяльності серед туристів;

- збільшенні кількості спеціальних баків для сміття в межах туристичних територій;

- збільшенні розміру штрафів для туристів у разі засмічення території;

- розміщенні еколого-пізнавальних, попереджувальних стендів та аншлаків;

- активізації волонтерських робіт та діяльності громадських організацій.

III. Атмосферне повітря. Якість атмосферного повітря є важливим індикатором здоров'я населення, придатності території для відпочинку, оздоровлення та лікування (особливо це стосується ПЗТ, які слугують основними та найпривабливішими об'єктами розвитку туризму). Саме тому, важливою являється проблема визначення впливів туристичної діяльності на атмосферне повітря та розробки шляхів її усунення, організація постійного моніторингу за станом повітря та впровадження програм його очищення.

Забруднення повітря здебільшого відбувається внаслідок використання транспортних засобів в ході чи під час туристичних подорожей та перевезень. Шкідливі речовини, що містяться у відпрацьованих газах автомобілів, вкрай негативно впливають як на здоров'я людини, так і на екологічний стан довкілля. Під час експлуатації автомобіля з двигунами внутрішнього згорання джерелами

викидів шкідливих речовин є відпрацьовані гази, картерні гази, випаровування з систем живлення, неконтрольований вплив на ґрунт паливно-мастильних матеріалів тощо. Для туристичних перевезень характерними є часті зупинки, з метою огляду об'єктів екскурсії, насолоди красою природи, а також рух на незначних швидкостях, що значно підвищує обсяги викидів.

IV. Водні об'єкти. Основним ресурсом, який використовується для відпочинку, спорту та купання, для забезпечення функціонування закладів туристичного розміщення, в особистих потребах відпочиваючих слугують саме водні об'єкти. Нераціональне та надмірне використання водних об'єктів може призводити до їх виснаження і деградації.

Здатність водних ресурсів задовольняти туристичні потреби різна, але, в основному, чим більше туристи використовують певну територію, тим більший ризик погіршення якості води. Деякі види туризму спричиняють особливо значний вплив на якісний склад водних ресурсів, що пов'язано з використанням моторних видів водного транспорту, які сприяють розвитку берегової ерозії, поширенню та розмноженню водних бур'янів, помутнінню води (особливо в мілких водоймах) та викликають хімічне забруднення.

Багато готелів та закладів туристичного розміщення використовують різноманітні хімікати (хлорне вапно або каустичну соду) для знищення запаху стічних вод або для розчинення жирів і масел. Деякі готелі навіть скидають хлоровану воду з басейнів прямо в водні об'єкти. Хлорорганічні сполуки, які використовуються для дезинфекції води, є дуже токсичними для водної флори та фауни і можуть спричинити їх загибель [67,89].

Ще одним негативним фактором є будівництво готельних та розважальних комплексів, що часто призводить до перевантаження каналізаційних систем. Очисні споруди в пік туристичного сезону не

завжди справляються з великими об'ємами стічних вод, а тому останні скидаються у водні об'єкти (річки, моря, озера), що негативно впливає на флору та фауну. Стічні води, які потрапляють від закладів будівництва та обслуговування, сприяють розмноженню водоростей у водоймах (цвітіння водоростей), що призводить до гіпоксії (низький вміст кисню). Для водних екосистем низький вміст кисню означає, що його концентрація в літрі води менше ніж 2-3 мг/л. Це, в свою чергу, веде до загибелі риби та зміні видового різноманіття водного об'єкта.

V. Грунт та рельєф. Вплив туризму на грунт може мати різний характер, який залежатиме від конкретних видів туризму, що організовуються на відповідній території. Ущільнення ґрунту викликаються переважно внаслідок пішохідних екскурсій великих груп туристів або кінних прогулянок.

Пошкодження ґрунту, пов'язані з деградацією рослинності, відбуваються звичайно на стежках і дорогах, а також на великих площах в кемпінгах. Зникнення рослинної підстилки через фрагментацію (розпад на частини, подальша ерозія і вилугування) звичайно відбувається на ранніх стадіях утворення туристичних стежин та доріг.

Особливо сильно руйнується ґрунт під дією копит коней (кінний туризм, який розвинений практично на всій території України). Тривале руйнування листяної підстилки згубно впливає на екосистеми, оскільки при цьому знижується кількісний вміст азоту в ґрунті. Крім того, гинуть мікроорганізми, що забезпечують його утворення і кругообіг.

В ґрунтах, внаслідок ущільнення, погіршується їх структура, здатність ґрунту відновлювати рослинний покрив, внаслідок ушкодження коріння рослин, порушується дренаж, який викликає змив ґрунту та може слугувати причиною виникнення ерозії, ускладнюється доступ вологи та повітря до коренів рослин та ґрунтових організмів, знижується мікробіологічна активність (в 2-3 рази), зменшується

інтенсивність виділення вуглекислого газу. Дані процеси призводять до скорочення видового складу рослин, а іноді до їх загибелі.

Утрамбування ґрунту частіше за все відбувається під дією транспортних засобів, які використовуються як для перевезення туристичних груп, так і для забезпечення організаційно-обслуговуючої роботи в туризмі [19,21].

Потік неорганізованих туристів здебільшого носить хаотичний характер, що веде до:

- витоптування трав'яного покриву, який росте поруч із туристичними стежками та місцями для ночівлі;
- руйнування та ущільнення ґрунту, який, в свою чергу, починає гірше пропускати вологу та повітря, що призводить до зміни мікроклімату приґрунтового шару;
- зменшення кількості комах та інших живих організмів;
- ерозії ґрунтів (як правило на туристичних стежках).

Окрім вище наведених негативних впливів, існують інші фактори та причини, які спонукають до розвитку туризму на засадах еколого-орієнтованого розвитку, а саме:

- надмірна концентрація туристичної інфраструктури (санаторно-курортних закладів, готелів, туристичних баз та закладів тимчасового розміщення, ресторанів, барів, паркінгів, автозаправочних станцій, пунктів технічного обслуговування тощо) в найпривабливіших природно-туристичних зонах та центрах (особливо це стосується мало змінених ПЗТ) України. Внаслідок цього втрачається їх стійкість та здатність до самовідновлення.

- нераціональне використання природних лікувальних ресурсів (гострою, зокрема, залишається проблема збереження пляжних територій, джерел мінеральних вод і родовищ цілющих грязей, проведення берегоукріплювальних і протизсувних робіт), відсутність

дієвого державного контролю за їх експлуатацією, в тому числі комерційними структурами;

- забудова значних природних територій закладами туристичного розміщення (особливо в районі Шацьких озер та Шацького НПП). Наслідком даної діяльності є деградація земельних ресурсів, зниження родючості ґрунтів, знищення рослинного покриву, зменшення площ лісових масивів тощо.

- забруднення та засмічення земельних ділянок та водних об'єктів (озер, річок, ставків) [83]. Ці явища, зазвичай, виникають внаслідок утворення несанкціонованих звалищ та куп сміття; забруднення усієї туристичної території побутовими та харчовими відходами самими відпочиваючими (пластикові пакети, посуд, пляшки, папір тощо); розташування хаотичних туалетів без належного контролю та біоочистки.

- зменшення популяцій риб та тварин. Це зумовлено надмірною (без отримання відповідних ліцензій) рибною ловлею та мисливством (що досить популярно серед туристів у Волинській та Рівненській областях).

Як бачимо, нагальним завданням на державному рівні є гармонізація туристичної діяльності з потребами забезпечення екологічно-збалансованого використання наявного ПРП туристичних регіонів.

Тому, звертаючи увагу на негативні фактори, пов'язані з впливом туристичної діяльності, одними з першочергових завдань державної політики на шляху збереження природних комплексів та об'єктів, біологічного та ландшафтного різноманіття, має стати розробка та впровадження у практику цільових програм з екологізації існуючих видів туризму та його переходу на принципи екологічно-орієнтованого розвитку.

1.5. Нормативно-правова база екологізації туризму в Україні

На шляху проведення комплексної екологізації туризму важливе місце посідає саме наявність дієвої нормативно-правової бази, до якої можна віднести правове регулювання як туристичною діяльністю в цілому, так і еколого-орієнтованими видами туризму.

Розглядаючи державне регулювання в сфері туристичної діяльності, слід відмітити, що його в Україні здійснюють органи державної виконавчої влади, до яких належать: Міністерство культури і туризму України та Державна служба туризму і курортів (Держтуризмкурортів) на основі ряду нормативно-правових документів (Додаток Б).

Основу та правову базу в сфері туристичної діяльності країни закладено Законом України «Про туризм», який є центральним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму [109]. Закон України «Про туризм» став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-правових документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності.

Що стосується правового регулювання еколого-орієнтованих видів туризму, то на сьогоднішній день відсутні цільові нормативно-правові акти, які б могли повністю регулювати ряд відносин, що складаються в процесі реалізації туристичних послуг. Також відсутні плани та програми щодо комплексного розвитку екотуристичних зон та регіонів нашої держави.

Реалії розвитку сільського туризму на території України такі, що тисячі жителів сіл України, які надають послуги в сфері сільського туризму, офіційно не легалізовані, досі не визначено їх статус (підсобне господарство чи підприємництво), не впорядковані стосунки з податковими службами, не визначені санітарні та гігієнічні обов'язки, а також умови співпраці з потенційними клієнтами. Це, в свою чергу, ускладнює процес його організації на шляху екологізації усієї туристичної галузі.

Регулювання розвитку туристичної діяльності на державному рівні та проведення екологізації туризму необхідне з метою:

- збільшення валового національного доходу від туристичної діяльності;
- захисту споживачів туристичних послуг та НПС;
- організації туристичної діяльності у цивілізованих та нормативно врегульованих рамках;
- збереження і охорони ПТР.

Нормативно-правова неврегульованість значною мірою стримує вихід сільського та еколого-орієнтованого туризму як на внутрішній, так і на міжнародний туристичний ринок, не дає змоги розвивати його у сільськогосподарських районах із значними показниками незайнятого населення.

Вже багато років на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про сільський зелений туризм» [117], а існуючі на сьогоднішній день законодавчі акти в області туризму та сільськогосподарської діяльності, на жаль, не здатні врегульовувати особливості функціонування та організації сільського туризму, а також відносини, що виникають між суб'єктами господарювання, туристами та державою.

Прийняття та введення в дію Закону України «Про сільський зелений туризм» є вкрай необхідним, адже він буде чітко визначати

загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі сільського туризму та спрямовуватиметься на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлюватиме засади раціонального використання туристичних ресурсів, регулюватиме відносини, пов'язані з організацією і здійсненням сільського туризму на території України, та стане дієвим фактором реалізації системи екологізації.

Отже, ряд проблем, які існують і виникають в сфері туристичної діяльності та в процесі її екологізації, пов'язані саме з відсутністю та недосконалістю нормативно-правового регулювання.

Вже сьогодні існуючі нормативно-правові акти не спроможні охопити та врегулювати ті кола відносин, які складаються між суб'єктами туристичної діяльності у зв'язку з появою нових видів туризму та розширенням меж їх організації.

1. Розвиток туризму зумовлює як позитивні, так і негативні наслідки для НПС. Посилення негативної дії туризму на довкілля, збільшення кількості одночасних відвідувачів в межах найпривабливіших туристичних зон та ряд інших факторів зумовили необхідність розвитку екологічно-орієнтованого (в тому числі сільського) туризму, як важливої складової проведення екологізації туристичної галузі.

2. Враховуючи інтенсифікацію туристичної активності, в Україні нагальними для вирішення постають питання щодо:

- створення системи еколого-орієнтованого управління природними і людськими ресурсами, при якому, з одного боку,

максимально будуть задовольнятися потреби туристів, в повній мірі використовуватись існуючий природно-туристичний потенціал конкретних туристичних регіонів, створюватись економічно сприятливі умови для життєдіяльності місцевого населення і, одночасно, мінімізуватись негативні процеси в природних екосистемах, зумовлені туристичною діяльністю;

- вдосконалення існуючої нормативно-правової бази в сфері туристичної діяльності, а також прийняття ряду законодавчих актів у сфері еколого-збалансованого розвитку та організації еколого-орієнтованих видів туризму.

3. Основні напрямки та тенденції розвитку сільського туризму свідчать, що це – надзвичайно перспективна галузь економіки з великим соціально-екологічним потенціалом. В Україні сільський туризм виступає відносно новою формою відпочинку, яка є однією з ключових ланок на шляху до еколого-орієнтованого розвитку туристичної галузі та агросфери в цілому. Тому державна програма економічного розвитку повинна бути орієнтована на всебічну екологізацію туристичної галузі та активно сприяти поширенню екологічно безпечних видів туризму, а також включати в себе різноманітні засоби заохочування чи стимулювання розвитку сільського туризму (пільги, субсидії, інвестиції тощо).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Методика оцінки соціально-економічної ефективності розвитку сільського зеленого туризму

Методика оцінки соціально-економічної ефективності розвитку сільського туризму в межах окремої території (регіону) полягає у визначенні економічних та соціальних перспектив, а також прямого економічного ефекту від організації даного виду туризму. В основі методики лежать наукові праці Л. Богуша, О. Булавко, В. Бутенко, П. Гайдуцького, Б. Данилишина, Л. Михайлової, П. Саблука, О. Цепка, В. Юрчишина та інших, в яких висвітлені проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій та проведено оцінку економічної ефективності організації господарської діяльності.

Прямий економічний ефект від розвитку сільського туризму буде являти собою результат витрат туриста на надані в межах діючого сільського господарства послуги, товари та продукти, додаткові послуги (екскурсії, поїздки тощо), а також витрати на покращення та стабілізацію екологічної ситуації в регіоні. Гроші, витрачені туристами в місці перебування, створюють дохід, який призводить до ланцюгової реакції: витрати - доходи - витрати - доходи і так далі.

Економічний ефект від розвитку сільського туризму в регіоні проявляється насамперед у створенні додаткових робочих місць для сільських жителів, а також у стимулюванні розвитку слабких в економічному відношенні, але привабливих з точки зору туризму, сільських регіонів.

Активізація розвитку туристичної індустрії в регіоні Західного Полісся і підвищення якості обслуговування в межах діючих агросадиб

повинно слугувати додатковим джерелом формування дохідної частини бюджету районів та області в цілому.

Розрізняють також і економічні показники розвитку сільського туризму, які відображають кількісний обсяг реалізації туристичних послуг та їх якісну характеристику, а також економічні показники виробничо-обслуговуючої діяльності туристичних сільсько-господарських суб'єктів.

Система економічних показників розвитку сільського туризму включає:

- обсяг туристичного потоку (кількість відпочиваючих у певній агросадібі);
- величину туристичних витрат;
- величину економічних затрат на охорону НПС;
- стан і розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства;
- показники фінансово-економічної діяльності;
- чисельність іноземних туристів.

До показників, що характеризують об'єм туристичного потоку у сільській місцевості відносяться: загальна кількість туристів, кількість туроднів (ночівель, ліжко-днів), середньомісячна кількість туроднів.

Загальна кількість туристів, задіяних у сільському туризмі, вимірюється кількістю людей, що прийняли участь в даному виді туризму. Даний показник характеризує масштаби та обсяги сільського населення туристичними заходами та визначається шляхом підсумовування кількості туристів, прийнятих на обслуговування, за певний період.

Кількість туроднів вимірюється в людино-днях та визначається шляхом множення загальної кількості туристів на середню тривалість (у днях) перебування одного туриста в агросадібі [152]:

$$D = Ч \times t_{cp}, \quad (2.1)$$

де D – кількість туроднів;

$Ч$ – кількість туристів, чол.;

t_{cp} – середня тривалість перебування одного туриста у певній агросадибі.

Величина сумарних туристичних витрат P в регіоні буде визначатись наступним чином:

$$P_{\text{сум}} = D \times P_{\text{ср}}, \quad (2.2)$$

де $P_{\text{сум}}$ – сумарні туристичні витрати;

D – кількість туроднів;

$P_{\text{ср}}$ – витрати на одного туриста.

Фізичною основою сільського туризму є, в першу чергу, матеріально-технічна база, яка виступає основою розвитку сільського туризму, оскільки створює необхідні умови для обслуговування туристів з наданням широкого спектру послуг (розміщення, харчування, переміщення, екскурсії тощо).

До складу матеріально-технічної бази сільського туризму можна віднести: агросадиби, заклади торгівлі, автотранспортні підприємства, пункти прокату туристичного спорядження тощо.

Показниками, що характеризують стан та розвиток матеріально-технічної бази сільського туризму та визначають її потужність можна вважати саме ліжковий фонд окремої агросадиби.

Потужність ліжкового фонду визначається:

$$M_k = K_r \times 365 + K_c \times t_c, \quad (2.3)$$

де M_k – загальна кількість ліжко-місць;

K_r – кількість ліжко-місць цілорічного використання;

K_c – число ліжко-місць сезонного використання, од.;

t_c - кількість днів сезонного використання.

Беручи за основу дану методику, у роботі було визначено соціально-економічну вигоду від розвитку сільського туризму на території Західного Полісся (на прикладі Шацького НПП) (див. розділ 3.3.).

2.2. Методика визначення допустимої рекреаційної місткості туристичних територій та екологічної стійкості ландшафтів

Рекреаційна місткість території є одним із найважливіших показників при плануванні туристичної діяльності, а тому встановлення значень допустимої рекреаційної місткості та екологічної стійкості ландшафтів необхідно проводити абсолютно для всіх об'єктів туризму з метою регулювання туристичних навантажень та попередження незворотних змін в природних екосистемах.

Перші фундаментальні наукові обґрунтування необхідності визначення допустимої рекреаційної місткості територій та їх екологічної стійкості при розробленні стратегій та шляхів еколого-збалансованого розвитку територій були наведені в працях відомих російських вчених В.І. Данилова-Даниляна [33-34], К.С. Лосєва та К.Я. Кондратева [76]. Особливо актуальними вони є для туристичної діяльності, яка у більшій мірі організовується в межах природних територій, які не рідко є вразливими до надмірних антропогенних навантажень або відносяться до природно-заповідного фонду.

Головним та першочерговим завданням при плануванні зон масового відпочинку є збереження довкілля та його компонентів у продуктивному стані, при якому природні ресурси (рослинність і тваринний світ) не втрачали б своєї привабливості та здатності до самовідновлення. Вирішити дану проблему можливо за допомогою методу визначення гранично допустимої місткості території.

Відомо, що при надмірному та тривалому туристично-рекреаційному навантаженні природне середовище зазнає серйозних змін. Види негативного впливу досить різноманітні:

- витоптування надґрунтового покриву, підстилки і підросту;
- пошкодження дерев;
- деградація рослинного покриву внаслідок збору грибів, ягід, квітів;
- ущільнення ґрунту;
- відлякування тварин, виснаження рибних та мисливських угідь;
- антропогенна денудація (осипання схилів та ін.);
- виникнення лісових пожеж;
- забруднення повітря викидами автотранспорту;
- засмічування території;
- забруднення поверхневих вод.

Специфічним негативним явищем внаслідок надмірного туристично-рекреаційного навантаження і комплексного погіршення довкілля є створення психологічного дискомфорту для відпочиваючих, що призводить до зниження ефекту оздоровлення та відпочинку і, з часом, до зменшення кількості туристів і рейтингу туристичного об'єкту.

Тому важливим є встановлення норм рекреаційного навантаження, під яким розуміють допустиму кількість рекреантів на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати в межах певної території після її пристосування до рекреаційних потреб, яка не викликає негативних наслідків в природному середовищі. Показник рекреаційного навантаження залежить від фізико-географічних особливостей ландшафтної будови і функціональної спрямованості рекреаційного використання території [68].

Норми рекреаційного навантаження залежать в основному від природної стійкості ландшафтів та сезону року. Найбільший опір впливам рекреаційного навантаження здійснюють приморські природні комплекси, найменшу – низовинні.

Вітчизняними вченими (Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П.), в процесі тривалої праці були встановлені нормативні показники рекреаційного навантаження для різних природних комплексів України (табл. 2.1) [68].

Таблиця 2.1

**Нормативні показники рекреаційного навантаження на
природні комплекси України**

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження (осіб/км ²)					
	літо			зима		
	Min.	Max.	Сер.	Min.	Max.	Сер.
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні, височинні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

Дані нормативи дають загальне уявлення про норми рекреаційного навантаження на різні природні комплекси. Локалізовані показники рекреаційного навантаження для кожної окремо взятої території визначаються на місці з урахуванням конкретних природних умов, в першу чергу з врахуванням характерупідстилаючої поверхні,

рослинного світу, нахилу поверхні, прояву шкідливих геодинамічних процесів. Норми рекреаційного навантаження слугують базою для визначення місткості рекреаційних територій і дуже важливим показником при плануванні функціонування і розвитку туристичних об'єктів.

Рекреаційна місткість – це загальна кількість осіб, які можуть одночасно перебувати на даній території, не завдаючи шкоди природному середовищу. Рекреаційна місткість пов'язана з рекреаційним навантаженням і залежить від норми навантаження, площі рекреаційної території, часу перебування рекреантів в її межах та особливостей їх поведінки, тривалості сприятливого погодного періоду.

У роботі було визначено рекреаційну місткість туристичних зон Шацького НПП для кожного сезону окремо за формулою:

$$V_i = \frac{N_i \times S_i \times C}{D_i} \quad (2.4)$$

де V_i – рекреаційна місткість i -ї території, кількість осіб;

N_i – норма рекреаційного навантаження на i -ту територію, осіб/км²;

S_i – площа i -ї рекреаційної території, км²;

C – тривалість рекреаційного періоду, днів;

D_i – середня тривалість перебування туристів і відпочиваючих на i -й території, днів [68].

Ще однією важливою умовою організації туристичної діяльності в межах природоохоронних територій є наявність достовірною та актуальної інформацією про стан природних комплексів та їх екологічну стійкість. Методиці вивчення стійкості ландшафтів та природних комплексів присвячені праці наступних вчених: Т. Андрієнко-Малюка [3], Ю. Грищенка [31-32], В. Кислого [53], Е. Клементової [56], В. Гейніге, Л. Копія, М. Реймерса [119-120], В. Данилова-Данильяна [33] та інших.

Для зміни підходу до використання природних комплексів та територій необхідне проведення оцінки сучасного стану ландшафтів, що є основою для розробки екологічно оптимальних методів використання природних об'єктів для туризму. Саме для цього і використовується метод визначення ступеня екологічної стійкості (витривалості) ландшафту.

В загальному розумінні, екологічна стійкість являє собою певну властивість природно-територіального комплексу (чи ландшафту) зберігати динаміку природного розвитку в умовах антропогенних навантажень.

Метод визначення коефіцієнта екологічної стійкості ландшафту (КЕСЛ) базується на зіставленні площ, які зайняті різними елементами ландшафту з врахуванням їх позитивного чи негативного впливу на навколишнє середовище.

Беручи за основу методику Е. Клементової та В. Гейніге, проведено оцінку екологічної стійкості двох туристичних зон відпочинку «Світязь» та «Гряда» Шацького НПП за показниками: КЕСЛ1 та КЕСЛ2 [56].

Коефіцієнт екологічної стабілізації ландшафту (КЕСЛ1) (метод І):

$$КЕСЛ1 = \frac{\sum_{i=1}^n F_{cmi}}{\sum_{j=1}^m F_{HCTj}} \quad (2.5)$$

де, F_{cmi} – площі під сільськогосподарськими культурами і рослинними угрупованнями, які позитивно впливають на ландшафт (ліси, зелені насадження, природні луки, заповідники, заказники та орні землі, які використовуються для вирощування багаторічних трав – люцерни, конюшини, трав'яних сумішей тощо), га;

$F_{нстj}$ – площі, які зайняті нестабільними елементами ландшафту (щорічно оброблювана рілля, землі з нестійким трав'яним покривом, площі під забудовою і дорожньою мережею, заростаючі й замулені водойми, місце видобутку корисних копалин та інші землі, які зазнали антропогенного впливу, га.

З екологічної точки зору, стан ландшафту (територіальну цілісність) можна охарактеризувати таким чином:

- нестабільний, з яскраво вираженою нестабільністю – $КЕСЛ1 \leq 0,5$; – 1 бал;
- нестабільний – $1 = 0,51$ 1,0 $КЕСЛ1$; – 2 бали;
- умовно стабільний – $1 = 1,01$ 3,0 $КЕСЛ1$; – 3 бали;
- стабільний – $1 = 3,01$ 4,50 $КЕСЛ1$; – 4 бали;
- стабільний, з яскраво вираженою стабільністю – $КЕСЛ1 \geq 4,5$. – 5 балів.

Коефіцієнт екологічної стабілізації біотехнічних елементів і всього ландшафту ($КЕСЛ2$) для тих самих територій (метод II) [56] визначається:

$$КЕСЛ2 = \sum_{i=1}^n \frac{f \cdot K_{ee} \cdot K_g}{F_t} \quad (2.6)$$

де: f – площа біотехнічного елементу, га;

K_{ee} – коефіцієнт, що характеризує екологічний стан окремих біотехнічних елементів;

K_g – коефіцієнт геолого-морфологічної стійкості рельєфу (приймається рівним 1,0 для стабільного та 0,7 – для нестабільного рельєфу);

F_t – площа всієї території.

За допомогою значення $КЕСЛ2$ можна оцінити стійкість досліджуваного ландшафту за такою класифікацією:

- нестабільний – $КЕСЛ2 \leq 0,33$; – 1 бал;

- мало стабільний – $KECЛ2 = 0,34 \dots 0,5$; – 2 бали;
- середньо стабільний – $2 = 0,51 \dots 0,66$ $KECЛ2$; – 3-4 бали;
- стабільний – $KECЛ2 \geq 0,66$. – 5 балів.

2.3. Методика побудови картосхем розвитку туристичної діяльності

Картографічний метод, в якому карта виступає як модель досліджуваного об'єкту, став основним в процесі створення карто-схем розвитку сільського туризму у Волинській та Рівненській областях, а також вдосконаленої карто-схеми екологізації туризму на території Шацького НПП.

При побудові картосхем були використані матеріали Національного атласу України, Екологічного атласу України та Еколого-географічного атласу України. Основу склали карти: еколого-економічної збалансованості території, техногенного навантаження на природне середовище, стійкості природного середовища (автори: д.г.н. В.А. Барановський, П.Г. Тищенко); природно-ресурсного та природно-екологічного потенціалу території (автор: к.г.н. Ю.А. Олішевська); забруднення ґрунтів залишками пестицидів та важкими металами, забрудненості території Цезієм -137 (за ред. Руденко Л.Г.).

В процесі розробки карто-схем розвитку сільського туризму значна увага була приділена:

- природно-екологічному потенціалу Рівненської та Волинської областей. Це потенціал природних геосистем (ландшафтів), під яким розуміють якість середовища існування людей, можливість забезпечення населення необхідними харчовими продуктами, умовами праці та відпочинку. Природні фактори створюють загальний екологічний фон, забезпечують потреби людського організму у необхідних умовах існування (тепло, повітря, світло, вода тощо);

- природно-ресурсному потенціалу даних областей. Під ним розуміють здатність природних геосистем без шкоди для навколишнього середовища віддавати людству продукцію або виконувати корисну для нього роботу. Це та частина природних ресурсів Землі і найближчого космосу, що реально може бути включена у господарську діяльність, виходячи з наявних технічних і соціально-економічних можливостей суспільства за умови збереження якісного середовища життя населення;

- стійкості природного середовища, тобто можливості зберігати свою структуру і характер функціонування у випадку зміни умов, викликаних зовнішнім впливом;

- величині техногенного навантаження на природне середовище – це ступінь прямого і непрямого впливу людей і їх господарства на навколишнє середовище в цілому та його окремі компоненти. Критичним, або гранично допустимим вважається таке навантаження, при перевищенні якого відбувається руйнування структури ландшафтів і порушення їх соціально-економічних функцій;

- покомпонентній оцінці еколого-економічної збалансованості територій.

Оцінка еколого-економічної збалансованості виконується за формулою:

$$K_{\text{зб}} = E + P + C + T \quad (2.7)$$

де E – природно-екологічний потенціал;

P – природно-ресурсний потенціал;

C – потенціал стійкості ландшафтів;

T – величина техногенного навантаження на природне середовище.

Числові значення еколого-економічної збалансованості (за інтегральними показниками E , P , C , T) наведені в таблиці 2.2.

**Числові значення еколого-економічної збалансованості території
(за інтегральними показниками Е, Р, С, Т)**

Природно-екологічний потенціал (Е)	Природно-ресурсний потенціал (Р)	Потенціал стійкості природних ландшафтів (С)	Величина техногенного навантаження на природне середовище (Т)
Низький – (-4,35 до – 2,44)	Нижче середнього (- 0,30)	Нижче середнього (- 0,5)	Нижче середнього (- 0,40)
Нижче середнього (- 2,43 до -0,47)	Середній (- 0,29 до + 0,50)	Середній (- 0,49 до + 0,80)	Середній (- 0,39 до +0,45)
Середній (- 0,46 до +1,47)	Вище середнього (+0,51 до + 1,35)	Вище середнього (+0,81 до + 2,10)	Вище середнього (+0,46 до + 1,25)
Вище середнього (+1,48 до + 3,41)	Високий (+1,36 до +2,20)	Високий (+2,11 і більше)	Високий (+1,26 до +2,10)
Високий (+3.42 до +5,35)	Дуже високий (+2,21 і більше)		Дуже високий (+2,11 і більше)
Дуже високий (+5,36 до +5,66)			

При побудові карт також враховані фактори антропогенного впливу на природне середовище, а саме:

- забруднення ґрунтів залишками пестицидів та важкими металами;

- забрудненість території Цезієм – 137 (внаслідок аварії на ЧАЕС).

Ґрунтуючись на вище зазначених показниках та картах, розроблені карто-схеми розвитку сільського туризму, на яких чітко відображені:

- існуючі привабливі туристичні об'єкти області;
- природно-заповідні території;

- території з наявним розвитком сільського туризму;
- території, перспективні для розвитку сільського туризму;
- найперспективніші території для розвитку сільського туризму.

Розроблені картосхеми можна використовувати в процесі планування сільськогосподарської діяльності та розвитку сільського туризму, зважаючи на специфіку, природні умови та екологічний стан регіону.

2.4. Методика розробки типового екологічного паспорту туристичних територій та об'єктів

Екологічна паспортизація територій та об'єктів (особливо сільських) з розвитком різних видів туризму на сьогоднішній день має надзвичайно важливе значення. З метою встановлення основних напрямків їх розвитку, необхідним є ведення спеціальної нормативної документації щодо визначення можливих впливів на довкілля, а саме: впливу шкідливих викидів в атмосферне повітря, неочищених скидів у водні об'єкти та накопичення відходів, рівнів енергозбереження тощо. Екологічна паспортизація повинна стати ефективним та перспективним засобом охорони і контролю за станом навколишнього середовища та ключовою ланкою комплексної екологізації.

Екологічний паспорт - це офіційний державний нормативний документ, що розробляється з метою забезпечення державного обліку об'єктів, які шкідливо впливають на стан НПС, контролю за станом екологічної безпеки, відвернення та ліквідації негативного впливу господарської та інших видів діяльності. Він дозволяє фахово і диференційовано аналізувати причини змін стану довкілля через вплив конкретного об'єкту господарської діяльності (уданому випадку туристичного); передбачає оцінку ефективності технологій, повноту використання сировини, палива й схем очищення, загальну економічну оцінку збитків і деталізацію її за окремими видами продукції [29].

Завдяки екологічним паспортам з'являється можливість постійного спостереження за станом та змінами основних компонентів НПС, запобігання виникненню незворотних порушень стану природних екосистем, встановлення відповідних нормативно-правових норм і правил раціонального користування природними ресурсами та видів відповідальності за їх порушення. Екологічні паспорти необхідно розробляти для всіх господарських об'єктів, туристичних територій, об'єктів міжнародного, національного, регіонального та місцевого значення, що дозволить більш ефективно проводити екологічну політику на шляху до еколого-збалансованого розвитку.

На жаль, стан екологічної паспортизації туристичних об'єктів в Україні сьогодні є надзвичайно незадовільним. Практично він тільки започаткований і, не зважаючи на важливість і актуальність проблеми, не існує єдиної державної програми екологізації туристичної галузі та типових екологічних паспортів туристичних територій та об'єктів.

За основу створення та розробки типового екологічного паспорта туристичних територій нами було взято методику створення екологічного паспорта природокористувача ГОСТ Р 17.0.0.06 – 2000 (Государственный стандарт Российской Федерации: Охрана природы. Экологический паспорт природопользователя), а також наукові праці, в яких висвітлені основні проблеми та напрямки екологічної паспортизації Ю.Р. Шеляг-Сосонка, Я.П. Дідуха, Т.Л. Андрієнка, Я.І. Мовчана, С.Ю. Поповича, Л.В. Пархісенка, В.А. Сесіна, В.Є. Бореяка, О.В. Гуцала, В.П. Ткача, П.М. Устименка. Вихідною стала методика створення комплексного екологічного паспорта водного об'єкту, яка вперше представлена в працях В.І. Гончарука та Г.О. Білявського.

Після детального аналізу наукових праць було вдосконалено наявний екологічний паспорт та внесено відповідні зміни і доповнення, які стосуються безпосередньо розвитку туристичної діяльності в межах окремих територій та визначення впливів її на довкілля.

Зміст екологічного паспорту та його структура висвітлюють:

- загальні відомості про суб'єкта туристичної діяльності;
- впливи на атмосферне повітря (обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферу, їх класифікацію та ступінь очищення);
- впливи на водні ресурси (об'єми використання, обсяги скидів, характер забруднень, ефективність очищення);
- впливи на земельні ресурси (площі, зайняті господарськими об'єктами);
- відходи виробництва (кількість накопичених та утилізованих відходів);
- екологічність сільськогосподарської продукції, що виробляється;
- використання енергоресурсів;
- природоохоронні заходи;
- відповідальність за забруднення НПС.

На основі розробленого екологічного паспорту можна виконувати своєчасні науково-обґрунтовані прогнози щодо попередження і нейтралізації (усунення) потенційно можливих негативних екологічних процесів, а також проводити заходи щодо зменшення рівнів екологічної небезпеки території.

1. Організація будь-якої господарської діяльності передбачає отримання певних результатів, як економічного, так і соціального характеру. Результати і є свого роду показниками ефективності, які виражаються вигодою, досягнутою за певних витрат грошових, матеріальних, інформаційних ресурсів та робочої сили.

Методика оцінки соціально-економічної ефективності дає змогу визначити рентабельність та позитивні наслідки розвитку сільського туризму в межах окремого регіону, а також економічні перспективи та його прибутковість для місцевого населення.

2. Методика визначення допустимої рекреаційної місткості туристичних територій та екологічної стійкості ландшафтів спрямована на забезпечення екологічної безпеки та ефективного екологічного контролю з метою регулювання туристичних навантажень, чисельності туристопотоків і попередження незворотніх змін в екосистемах. Актуальність та значимість даної методики пов'язана із збільшенням концентрації туристопотоків у найпривабливіших природно-заповідних зонах та відсутністю дієвих механізмів правового регулювання.

3. Картографічний метод, який був застосований при розробці карто-схем розвитку сільського туризму, дозволяє в рамках певного регіону чи області виявити найбільш сприятливі (в екологічному відношенні) та придатні для організації туристичної та господарської діяльності території.

4. Методика екологічної паспортизації туристичних територій та об'єктів полягає у визначенні основних джерел і напрямів впливів на навколишнє природнесередовище; дотриманні природоохоронних норм і правил у процесі природокористування; визначенні ступеня використання ресурсів природного середовища й розробці на основі даних екологічного паспорту дієвих природоохоронних заходів.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Досвід організації сільського зеленого туризму в зарубіжних країнах

Серед переважної більшості країн Європи поява та активізація розвитку сільського туризму пов'язана з прагненням туристів та жителів великих міст до відпочинку в межах мало зміненої природи, в тиші та спокої, до знайомства з особливостями сільського життя, побутом та звичаями окремих, як правило, раніше не знайомих регіонів. Самі ж селяни також зацікавлені у розвитку даного виду туристичної діяльності, ставлячи за першочергову мету отримання економічних прибутків від звичних для них сільськогосподарських робіт, вирішення існуючих соціальних проблем та підтримання якісного екологічного стану довкілля.

Проте, враховуючи ступінь розвитку аграрної сфери кожної з країн Європи, підхід та сучасний стан організації сільського туризму буде однозначно різним.

Так, наприклад, в Австрії, Англії, Франції, Німеччині відпочинок в межах сільських територій уже існує як постійна туристична пропозиція кілька десятиків років. Це більше не мода одного сезону, а природне забезпечення туристичної пропозиції[128].

У деяких країнах поняття сільський туризм і екотуризм розглядаються практично як синоніми в рамках одного, екологічно орієнтованого, напрямку туристичної індустрії (TurismoRural у Іспанії або Agrotourism на Кіпрі дослівно означають «сільський туризм»). В інших країнах поєднання сільського й екологічного туризму закладено в один тип пакету туристичних послуг (наприклад, в Італії цей напрямок названо «Природа і здоров'я»).

З іншого боку, у багатьох країнах у пакет продукту сільського туризму включаються і «неекологічні» види дозвілля (полювання, риболовля, що не можна відносити до екологічно безпечних видів дозвілля).

Отже, можна сказати, що на сьогоднішній день єдина універсальна концепція розвитку сільського туризму в країнах Європи та світу відсутня, та й навряд чи вона взагалі може бути створена, враховуючи історію, культуру, традиції, природні умови кожної з країн. Спільним у розвитку виступає лише те, що сільський туризм перетворився на ефективний і перспективний сектор туристичної індустрії, який приносить прибутки, відроджує мало розвинені сільські території та розширює спектр зайнятості сільських жителів.

Серед країн Північної Європи, сільський туризм з усіма його традиціями, особливостями та цінностями упродовж багатьох десятиліть розвиває **Великобританія**.

Спостерігається тенденція росту популярності серед жителів країни та іноземних громадян сільського туризму, розвиток якого отримав підтримку Національної Туристичної організації, яка провела акредитацію більш як 1100 агроосель. Даний вид туризму забезпечує понад 380,000 робочих місць і є підвалиною існування 25,000 малих бізнесів лише в одній сільській Англії (не враховуючи Уельсу, Шотландії і Північної Ірландії).

У **Фінляндії** найбільшим попитом туристів користуються невеличкі будиночки без господарів, розташовані на берегах природо-заповідних територій, озер чирічок. Орендуючи типовий будиночок, відпочиваючі потрапляють у досить комфортні умови (не рідко такі будиночки відповідають 4-5 зіркам) проживання та проведення активного дозвілля. Вони обладнані сучасною побутовою технікою, меблями (часто лише з дерева), посудом, білизною, електроенергією, сауною тощо. Туристам надається змога взяти напрокат човен,

катамаран, велосипед. До умов оренди такого будиночку додається дозвіл (ліцензія) на здійснення спортивної риболовлі.

Сільський туризм в *Ісландії* представлений мережею із 140 агроосель, що забезпечують більше 4 000 ліжок по всій країні. Ісландські ферми не лише надають послуги з розміщення та харчування, але й пропонують ряд додаткових послуг, а саме: поїздки верхи на конях, риболовля, детальне знайомство з традиціями регіону, його побутом, культурою та ремеслом; оренда житла та машин для здійснення індивідуальних поїздок по країні; приватні тури, які передбачають вільний вибір маршруту та місць для огляду, а також можуть включати комфортне (класу «люкс») проживання в агрооселях.

Сільський туризм у *Латвії* – це форма туризму, який відбувається у сільських місцевостях, забезпечує прибутки місцевому населенню, пропонує індивідуальний відпочинок туристам. Він ґрунтується на послугах з розміщення, доповнених додатковими послугами, що орієнтовані на задоволення соціальних та культурних потреб на основі використання природних ресурсів згідно принципів збалансованого розвитку. Проживання туристів відбувається у будинках в сільській місцевості, відпочинкових котеджах місткістю до 20 ліжок-місць.

В *Естонії*, на думку експертів та провідних науковців країни, сільський туризм може запропонувати найкращі перспективи для естонського села як новий вид економічної діяльності. Для досягнення цього необхідно створити централізовану, уніфіковану, професійну й автономну організацію, яка буде ґрунтовно та успішно просувати продукт сільського туризму Естонії як всередині країни, так і за її межами.

Сільський туризм *Франції* представляє Національна організація будинків відпочинку і зеленого туризму (Maison des Gîtes de France et du Tourisme Vert). Ця організація пропонує відпочинок в агрооселях різних класів та різноманітні види відпочинку,

сертифіковані за високими національними стандартами сервісу. З порівняння агроосель Франції з будиночками Північної Європи видно, що вони набагато комфортніші, з особливим національним шармом і багатими гастрономічними традиціями.

Оселі аграрних районів Франції різняться не лише за зірковістю (від простих сільських будиночків до вілл і приватних історичних замків (chateaux), а й за етногеографічною ознакою: оселі Шампані, Провансу, Гасконі, Нормандії, Бургундії, Савойї мають свій особливий шарм, якого не знайдеш у жодній іншій провінції чи регіоні Європи.

У Франції розроблена спеціальна програма дитячого відпочинку в сільській місцевості протягом шкільних канікул. Діти від 3 до 13 років запрошуються для проживання у сім'ї, догляду за свійськими тваринами (ягнята, поросята, кролики), активних ігор на природі зі своїми сільськими ровесниками, цікавих походів і пригод. Також у селі діти мають змогу вивчати народні танці і художні ремесла, фольклор краю, іноземні мови.

Якість такого відпочинку контролюється і сертифікується DDASS – міністерством охорони здоров'я і соціального забезпечення Франції, а також міністерством молоді і спорту [1,28,128].

У *Німеччині* сільський туризм розглядається в рамках так званої концепції «сталого розвитку» (sustainable development) сільської місцевості і керується міністерством сільського господарства. Німецька концепція сільського туризму несе велике соціокультурне навантаження: збереження і популяризацію традиційного вигляду села, «сільської філософії», традиційних навичок і ремесел.

Враховуючи прагнення відпочиваючих до комфорту та більш якісного сервісу, сфера сільського туризму в Німеччині варіює за формами від відпочинку у старих фермерських господарствах, дещо стилізованих під старовину, до проведення відпустки у сучасних, обладнаних новітньою технікою, будинках.

Цікавим є досвід сільського туризму в *Австрії*. Ця невелика альпійська країна, за площею співрозмірна з Карпатським турсрегіоном України, нині налічує понад 15000 зареєстрованих агротуристичних господарств сумарною місткістю 170000 ліжок/місць. «Родзинкою» відпочинку в австрійських Альпах є безпосередня задіяність гостей у традиційному фермерському господарюванні: вигоні худоби на альпійські луки, зборі альпійських трав, виготовленні молокопродуктів, зборі лісових ягід тощо, а також різноманітні програми активного гірського, екстремального й екологічного туризму.

За подібною схемою розвивається і сільський туризм у *Швейцарії*. Щоб отримати знак якості Об'єднання «Відпочинок на сільському подвір'ї», треба відповідати певним критеріям. Господарство має надавати послуги з обслуговування туристів щонайменше впродовж 2 років, пропонувати мінімум три продукти власного виробництва, а послуги повинні тісно пов'язуватись з сільським господарством [1,28,128].

Сільський туризм в *Іспанії* передбачає розміщення на фермах, у сільських будинках, невеликих сільських готелях. Власники таких агросадіб в Іспанії об'єднані в асоціації, завдання яких полягає в тому, щоб категоризувати сільські туристичні об'єкти в залежності від рівня послуг, що надаються, і контролювати їхню відповідність вимогам асоціацій.

Сучасний агротуризм в *Італії* представлений справжніми міні-готелями рівня 3-4 зірок з антикварними меблями, обладнаними санвузлами, басейнами, тенісними кортами тощо. Агротуристичні комплекси надають туристам можливість займатися різними видами активного відпочинку (здійснювати кінні і пішохідні прогулянки, приймати участь в екскурсіях для огляду місцевих визначних пам'яток і навколишніх місць, відвідувати сільські ярмарки і середньовічні костюмовані свята тощо). Важливе місце в процесі

сільського туризму в Італії відіграє кухня. Саме сільський туризм надає можливість не тільки смачно і якісно поїсти, але і привезти із собою в якості сувенірів дорогі і рідкісні вина, особливі продукти: трюфелі, спеціальні сорти сиру і маслинової олії, що не надходять у міські магазини і вирощені в екологічно чистих умовах.

З усіх закордонних країн для України найбільше значення має досвід, набутий нашим безпосереднім західним сусідом – *Польщею*.

Нині у Польщі в розрізі регіонів сільський туризм розвивається дуже нерівномірно. Причинами цього є природна диференціація країни, економічна нерівномірність розвитку регіонів, історичне минуле, географічне положення (ступінь віддаленості від основних транспортних комунікацій), традиції відпочинку.

Однак, слід зауважити, що польське законодавство чітко відмежовує концепцію та принципи ведення сільського туризму від інших видів туристичних послуг, що надаються у сільській місцевості і законодавчо віднесені до підприємницької діяльності [128].

На відміну від останніх, надання послуг сільського туризму за польськими законами не належить до підприємницької діяльності, а тому прибутки селянських господарств не підлягають обкладанню податком на додану вартість. Крім того, законодавство передбачає також звільнення від оподаткування доходів, що отримані завдяки наданню послуг з розміщення туристам за таких умов:

- житловий будинок, в якому здаються кімнати, належить до сільського господарства;
- кімнати здаються туристам, а не сезонним працівникам чи третім особам;
- кімнати для туристів знаходяться у житловому будинку сільської родини, а не в іншій спеціально пристосованій будівлі для туристів;
- число кімнат, що здаються туристам, не перевищує п'яти.

Даний досвід був би досить корисним і для України, яка володіє величезним житловим фондом, який активно задіяний у сільському господарстві. Відсутність податку на додану вартість та звільнення від оподаткування доходів стало б одним із основних стимулюючих чинників, що змусив би українських селян активно діяти в напрямку розвитку агросфери, організації сільського туризму, облаштування та модернізації власних садиб, розширення спектру своєї сільськогосподарської діяльності (виращення більшої кількості екологічно-чистої продукції, створення оригінальних туристичних послуг) тощо.

Сільський туризм можна вважати досить молодим напрямком розвитку і туризму в *Росії*. Сьогодні даний вид відпочинку не набув серед росіян широкої популярності. Сільський туризм в Росії активно розвивається на Алтаї («Русский терем»), в Калінінградській, Ленінградській, Псковській областях і Краснодарському краї [128].

Стосовно *Білорусії*, то вона має значний потенціал для розвитку цього виду туризму. Більше 50 білоруських сільських садиб вже приймають туристів. Садиби дуже різні – старовинні, сучасні, комфортні і аскетичні. Є садиби-котеджі, які готові задовольнити смаки найвибагливіших туристів; є садиби на базі селянських хат, де поступово покращують умови проживання і пристосовують до нової діяльності; є дачі, літні будинки для відпочинку в селах (практично всі вони розташовані у дуже мальовничих місцях – на берегах водойм чи в лісовій місцевості).

3.2. Особливості розвитку сільського зеленого туризму в Україні (на прикладі Західного Полісся)

Західне Полісся є одним із потенційних та найсприятливіших регіонів для розвитку сільського туризму в Україні. Цьому сприяє наявність усіх необхідних умов для організації даної туристичної

діяльності, а саме: значних природних ресурсів сільської місцевості; багатого житлового фонду сільських регіонів; чудових природних ландшафтів і кліматичних умов; унікальної історико-етнографічної спадщини сільських територій Західного Полісся з їх звичаями, побутом, обрядами та культурою.

В ході дослідження встановлено, що існує ряд причин, які ускладнюють процес розвитку сільського туризму на території Західного Полісся, до яких належать:

- відсутність регіональних програм з розвитку сільського туризму;
- низька активність і культура сільських жителів щодо організації власного бізнесу;
- відсутність досвіду організації даного виду туристичної діяльності як у селян, так і у місцевого керівництва;
- низька якість і комфортність житлового фонду та транспортної інфраструктури.

Але аналіз показує, що сільський туризм в регіоні здатний активізувати розвиток депресивних, мало розвинених сільських територій Західного Полісся, вивести їх на рівень еколого-збалансованого розвитку, підвищити добробут населення та економіку регіону. Розвиток сільського туризму на Волині (особливо в районі Шацького НПП) спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл, підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення. Важливим результатом розвитку сільського туризму буде розширення можливостей реалізації продукції особистих підсобних господарств, причому реалізації її на місці, і не як сільськогосподарської сировини, а як готових продуктів харчування після відповідної обробки і приготування.

Досвід показує, що ті сім'ї, які приймають відпочиваючих, вдосконалюють і структуру посівів на присадибних ділянках з урахуванням потреб гостей, розширюють асортимент овочевих культур,

фруктових дерев, ягідників тощо; розвивають і урізноманітнюють присадибне тваринництво, заводять тепличне господарство, підвищуючи в цілому рівень аграрної культури і виробництва.

Вирішення існуючих проблем має стати одним із першочергових завдань міських та районних адміністрацій в регіоні з метою активізації і ефективного розвитку сільськогосподарської діяльності.

3.2.1. Оцінка стану та перспектив розвитку сільського зеленого туризму у Волинській області

Територія Волинської області (загальна площа 20143 км², що складає 3,3% території України) є унікальною та перспективною для розвитку та організації сільського туризму. В першу чергу цьому сприяють:

- комфортний для відпочинку помірний клімат;
- чудові природні умови;
- цікаві самотутні звичаї та традиції регіону, що передаються з покоління в покоління, адже саме тут ще залишились не урбанізовані куточки природи з невимовною красою та потенціалом для проведення екологічно-безпечної туристичної діяльності, оздоровлення, самоосвіти.

Сільський туризм в даному регіоні не є основним видом діяльності господаря, але поступово стає невід'ємною частиною життя і роботи багатьох селян Волині (рис. 3.1).

Ще рік-два назад селяни у кращому випадку пропонували житло у найм і мінімальний набір туристичних послуг, однак вже сьогодні на туристів чекає широкий вибір додаткових послуг в рамках сільського туризму, а саме: риболовля, полювання, походи по гриби, ягоди, за лікувальними рослинами, прогулянки на конях і човнах, участь у фольклорних концертах, обрядах, святкуваннях днів села і різноманітних релігійних свят. В контексті сільського туризму, відпочиваючі можуть навчитись основам лозоплетіння, порибалити та

варити юшку власноруч, виготовляти домашню сметану, масло, сир, доглядати вулики і збирати мед, ткати, вишивати, і навіть освоювати гончарне мистецтво.

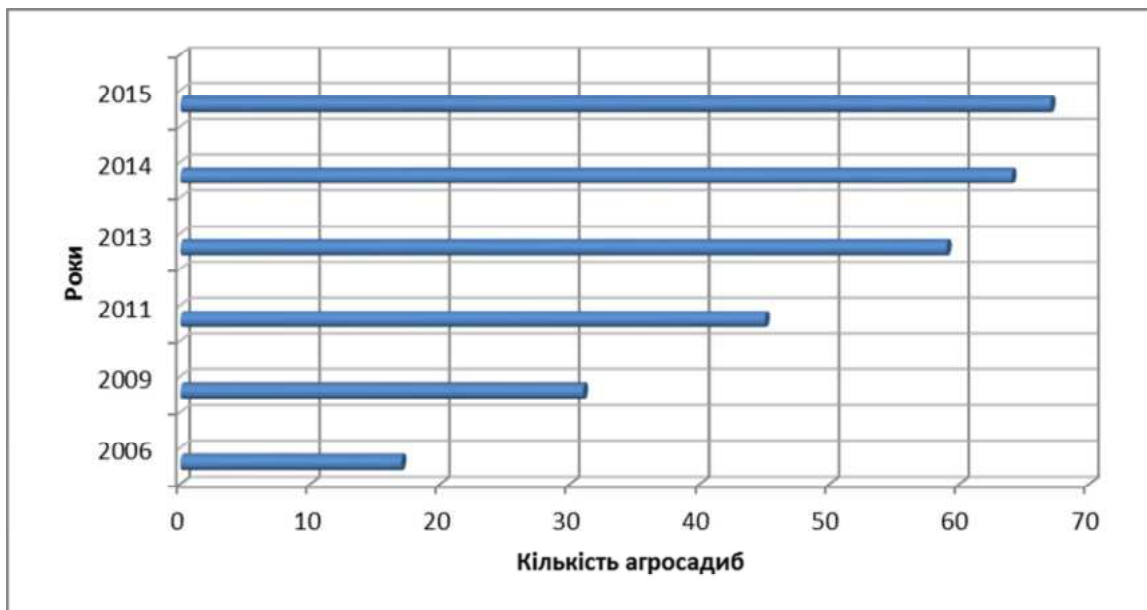

Рис. 3.1 Динаміка розвитку сільського туризму у Волинській області за період 2006 – 2015 р.р.

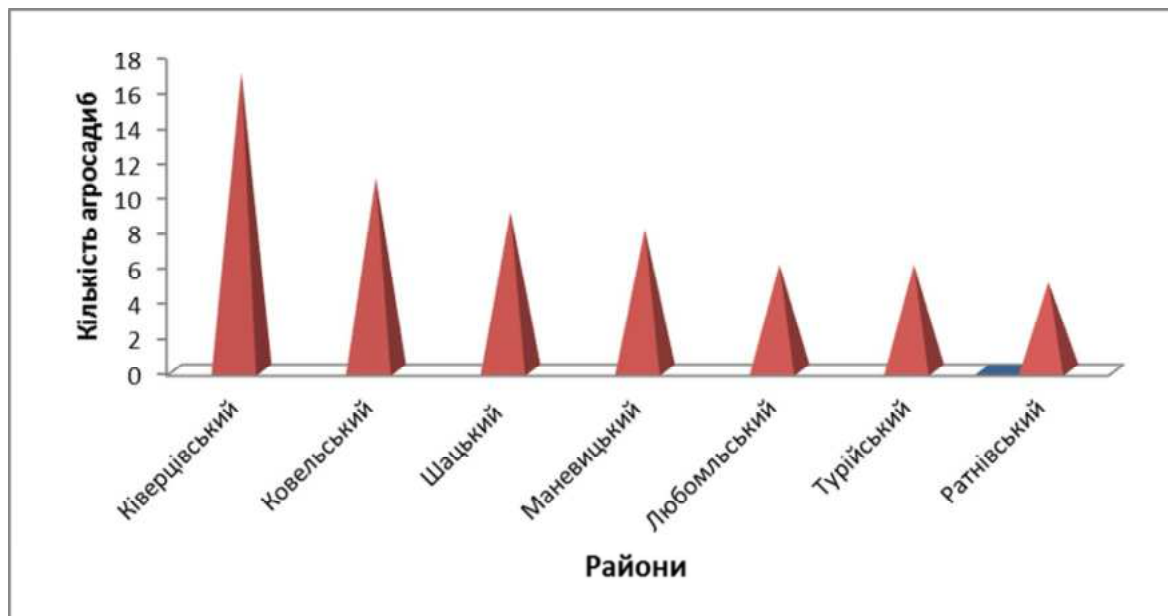

Рис. 3.2 Кількість існуючих агросадіб у районах Волинської області

З вище наведених діаграм простежується позитивна динаміка росту кількості агросадіб в регіоні, а, отже, і сільського туризму в

цілому. Звісно ж, найбільшої популярності та розвитку сільський туризм набув саме у Шацькому районі, що пов'язано зі значним туристичним інтересом до існуючих тут природних об'єктів (Шацькі озера, Шацький НПП).

Однак, проблемним питанням у даному випадку є те, що більшість сільських господарів в області не реєструються як такі, що надають послуги з сільського туризму. Це, в свою чергу, не дає можливості на державному та регіональному рівні контролювати і підтримувати дану діяльність, проводити чіткі статистичні підрахунки кількості туристів та економічних прибутків, а також гарантувати відповідність наданих послуг існуючим міжнародним стандартам. Тому припустимо, що насправді чисельність агросадиб значно більша (наприклад, лише біля озера Світязь влітку майже всі місцеві жителі пропонують відпочиваючим свої оселі і послуги з харчування та розміщення). Така ситуація спричинена тим, що чинне законодавство України не зобов'язує до реєстрації господарів, як суб'єктів підприємницької діяльності, якщо вони приймають у власній агросадибі не більше десяти туристів одночасно.

Проте існують селяни, які на сьогоднішній день задекларували свою діяльність і створили якісні умови для надання послуг туристам саме з сільського туризму. Перелік їх пропозицій, фото садиб та асортимент послуг розміщені в мережі Інтернет, що надає бажаючим відпочити можливість більш широко ознайомитись з особливостями та умовами їх майбутнього відпочинку. Найбільше таких власників у Ківерцівському, Шацькому, Ратнівському, Ковельському районах,

В Ківерцівському районі реалізовувався цікавий проект громадського об'єднання «Волинські перспективи», спрямований на ліквідацію жіночого безробіття. Він передбачав навчання жінок, які мали хороші обійстя, основам ведення туристичного бізнесу. Кілька господинь вже переобладнали у своєму будинку по 2-3 кімнатки під

готельні номери з домашнім затишком. Є такі об'єкти у селі Жабка, де є мальовничі ліси й озеро, можна ловити рибу, кататися на конях, збирати гриби, ягоди.

Такі пропозиції в регіоні найбільше привертають увагу іноземних туристів, які вже користувались пропозиціями традиційного відпочинку (європейські й міжнародні курорти), а тепер хочуть на 2-3 дні відвідати провінцію, приїхати на Волинь.

Узагальнюючи зібрані дані, складено картосхему розвитку сільського туризму у Волинській області (рис. 3.3) та зроблено висновки про те, що незважаючи на існуючий потенціал області, все ще залишається ряд невирішених проблем, які стають на заваді розвитку сільського туризму.

Перш за все необхідно запровадити ефективне регулювання організації сільського туризму як на регіональному, так і на державному рівні, заохочення селян до заняття даним видом діяльності; стимулювати власників садиб до реєстрації та легалізації своєї діяльності, розвитку туристичної інфраструктури в сільській місцевості тощо. Лише тоді даний вид туризму зможе набути популярності та виконуватиме усі покладені на нього природоохоронні функції у регіоні [28].

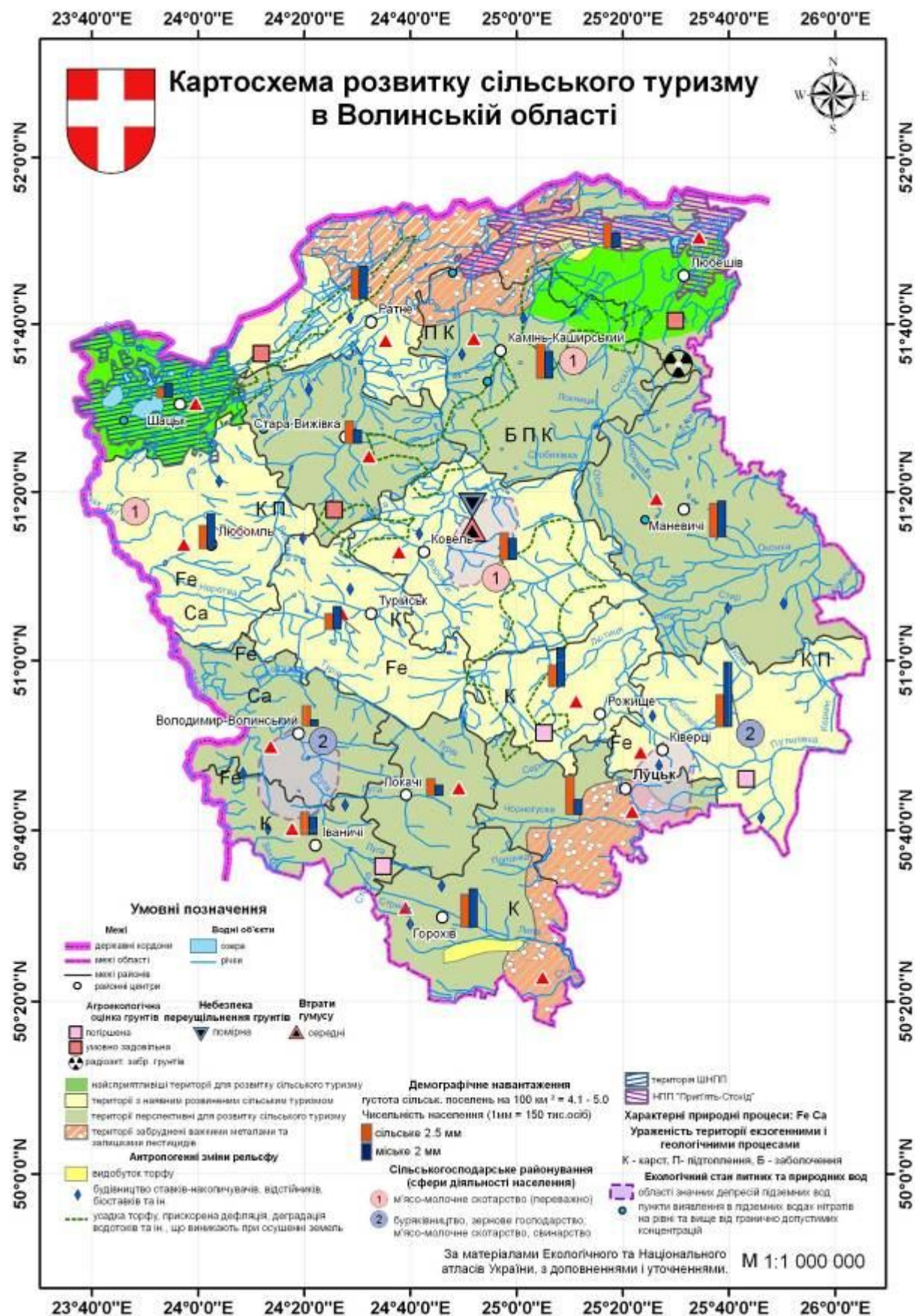

Рис. 3.3 Картосхема розвитку сільського туризму в Волинській області

3.2.2. Оцінка стану та перспектив розвитку сільського зеленого туризму в Рівненській області

Територія Рівненської області (загальна площа 20,1 тис км², що становить 3,3% площі України) являє собою унікальний край з невичерпними можливостями для поширення та розвитку сільського туризму. Дана область багата на культурно-історичну спадщину, мальовничі природні ландшафти та лікувальні ресурси, проте розвиток агросектору в області на низькому рівні. Відсутність робочих місць, низькі заробітні плати змушують сільське населення шукати додаткові джерела прибутків, а тому мешканці сільських територій з надією повертають свої погляди до такої сфери діяльності як сільський туризм. Отже, залучення туристів до відпочинку в сільській місцевості, пропаганда здорового способу життя, з одного боку, та розвиток малого підприємництва на селі, з другого, призведе до підвищення добробуту культурно-освітнього рівня сільського населення і примноження традицій.

Саме активізація розвитку сільського туризму стала одним з пріоритетних напрямків регіональної програми розвитку туризму на 2006 - 2015 рр. в Рівненській області. Вже з 2005 року в області з даного приводу проводяться:

- виїзні навчальні тури в Закарпаття та смт. Гриців Хмельницької області (для набуття досвіду з організації сільського туризму);
- семінари, з питань організації надання послуг з сільського туризму для незайнятого населення, голів сільських та селищних рад, сільських активістів;
- особисті консультації з питань організації сільського туризму.

Важливого значення для популяризації даного виду туристичної діяльності набуває і рекламна діяльність. В області рекламно-інформаційна підтримка власників агросадиб проводиться шляхом:

- публікації рекламних матеріалів про послуги, що надаються існуючими агросадибами;
- презентації послуг сільського туризму під час виставкових заходів міжнародного, всеукраїнського та місцевого масштабу;
- проведення прес-турів для представників засобів масової інформації;
- поширення інформації через мережу Інтернет. Інформація про послуги агросадиб області з фотоматеріалами та контактними даними розміщена на обласному туристичному Інтернет порталі www.tourism.rv.ua, що діє в режимі чотирьох мов;
- рекламно-інформаційних кампаній в засобах масової інформації.

Два роки поспіль проводиться акція «Відпочивайте на Рівненщині». Протягом місяця, що передуює активному туристичному сезону в ефірі 6 радіостанцій, 3 телеканалів та на сторінках 7 обласних газет подаються рекламно-інформаційні матеріали про переваги сільського відпочинку на Рівненщині, адреса Інтернет порталу та контактна інформація працівників управління культури і туризму обласної державної адміністрації, які надають кваліфіковані консультації з питань відпочинку на селі.

В результаті зазначеної діяльності за останні роки стабільно зростає кількість агросадиб (рис. 3.4 та 3.5).

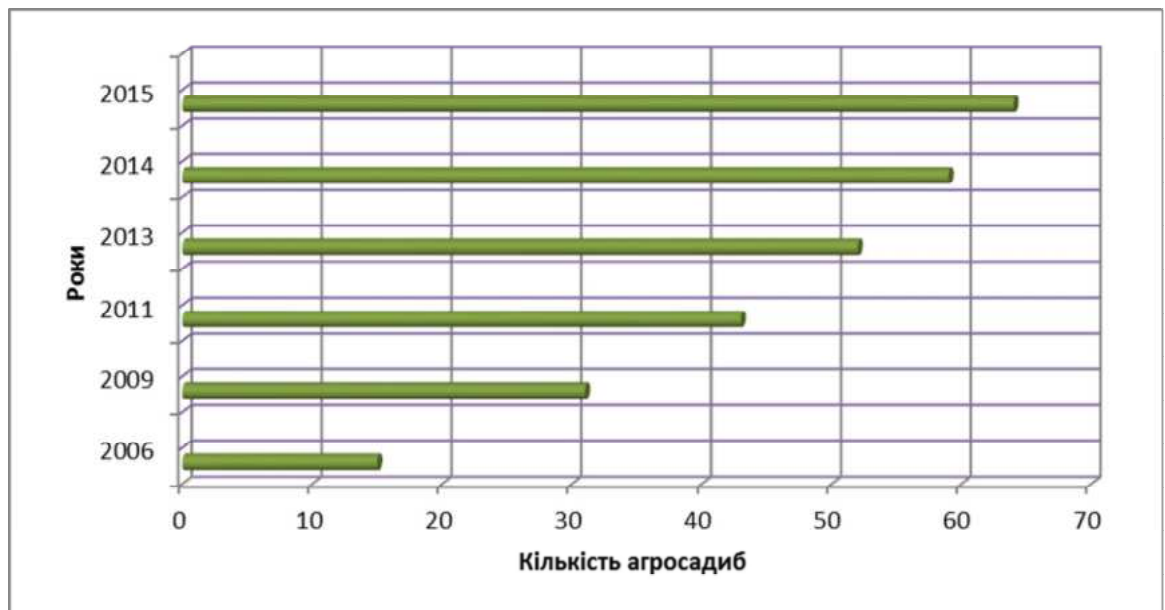

Рис. 3.4 Динаміка розвитку сільського туризму в Рівненській області за період 2006 -2015 р.р.

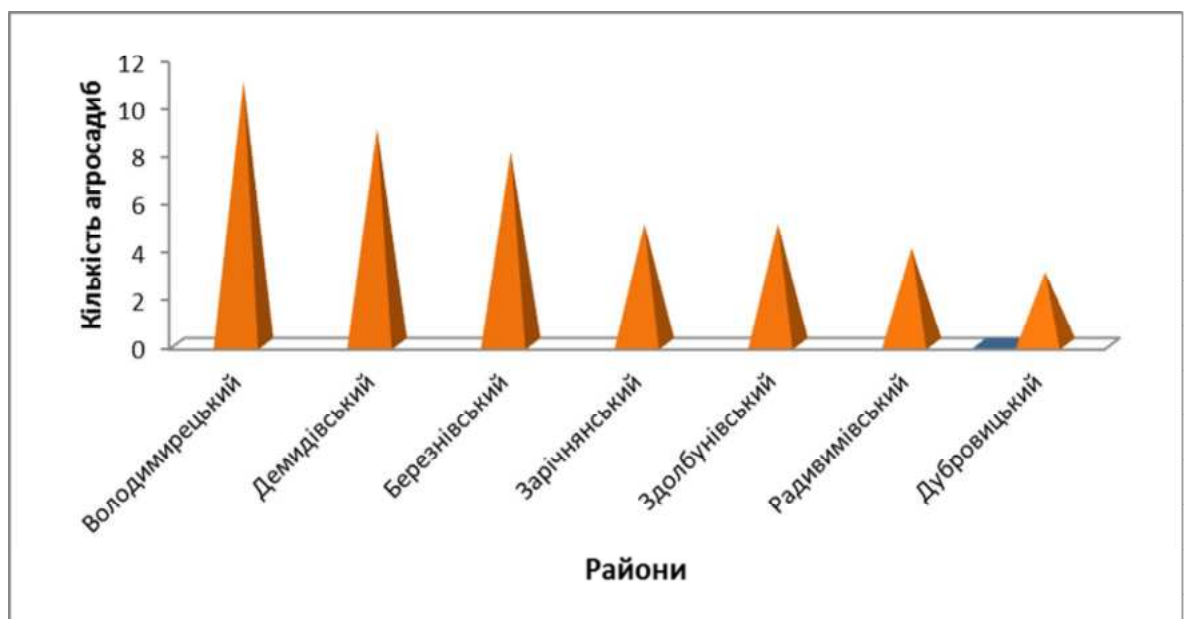

Рис. 3.5 Кількість існуючих агросадіб у районах Рівненської області

З даних діаграм просліджується тенденція стрімкого розвитку сільського туризму на Рівненщині за рахунок появи значної кількості агросадіб. Однак, ці дані можна вважати дещо неточними, адже реальні цифри значно більші. Це пов'язано з тим, що більшість сільських

господарів не зареєстровані, як такі, що надають послуги в сфері сільського туризму.

В області, окрім наявних природних ресурсів, важливе місце займають етнографічні особливості регіону. На даний час підприємці, які вже займаються організацією сільського туризму на території Рівненської області, намагаються облаштувати свої оселі таким чином, щоб турист зміг зануритися в атмосферу етнографії та фольклору регіону.

Так, відпочиваючим пропонуються: послуги педагога з народної творчості та народної пісні (агрооселі у Рівненському районі), можливість навчитися мистецтву вишивання, ткацького ремесла (агрооселі у Дубровицькому районі), готувати старовинні народні страви (агрооселі у Демидівському районі), козацькі страви (Радивилівський район). У кожного господаря можна замовляти домашній хліб, традиційні страви та напої місцевої кухні.

Власниками садиб вже розроблені історико-культурні та рекреаційно-пізнавальні маршрути по місцевості, які можна здійснювати на бричці чи човні. Найбільше таких маршрутів розроблено у Радивилівському районі:

1. с.Пляшева — с.Острів (Острів Журавлиха - Державний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», «Козацька переправа», «Острів Гайок», урочище «Монастирщина»(могили козаків з кам'яними хрестами XVII ст.);

2. с.Пляшева — м.Берестечко (Свято-Троїцький костел (XVII ст.), Свято-Троїцький собор (XX ст.), каплиця Св. Теклі (XVII ст.), кам'яний стовп на могилі колишнього власника містечка князя Олександра Пронського (XVI ст.).

Є такі екскурсії і в інших районах області, зокрема, у агрооселях с. Губків (Березнівський район), де господарі пропонують екскурсії до Губківського замку, у с. Хрінники (Демидівський район) — до

Державного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» та інші.

Проте, досить мало сільськими господарями Рівненщини використовуються наявні народні художні промисли, фольклорні, обрядові дійства і традиції, насичені характерними етнографічними особливостями рідного краю, що можуть привабити сучасного туриста.

Про популярність та розвиток сільського туризму на Рівненщині свідчить практика мікрокредитування, яка застосована там уперше в 2008 році. Безвідсоткові кредити на суму 5 тис. грн. з терміном погашення три роки надаються бажаючим розпочати або удосконалити власну справу з організації надання послуг сільського туризму. Починаючи з 2010 р., сума кредиту становить 15 тис. грн. під 2% річних.

Сьогодні в області послуги у сфері сільського туризму пропонують більше 65 власників садиб у 15 з 16 районів Рівненщини.

Поява фактору здорової конкуренції стимулює розширення спектру та якості пропонованих послуг, що, у свою чергу, сприяє підвищенню позитивного іміджу регіону та інтенсифікації туристичних потоків. Управлінням культури і туризму облдержадміністрації спільно з Фондом підтримки індивідуального житлового будівництва на селі розроблений Порядок надання та використання кредитів власникам або орендарям особистого селянського господарства на розвиток сільського, зеленого туризму, який затверджений рішенням сесії Рівненської обласної ради.

Інформація про сучасну ситуацію в туристичній галузі Рівненської області узагальнено на спеціально розробленій картосхемі розвитку сільського туризму (рис. 3.6).

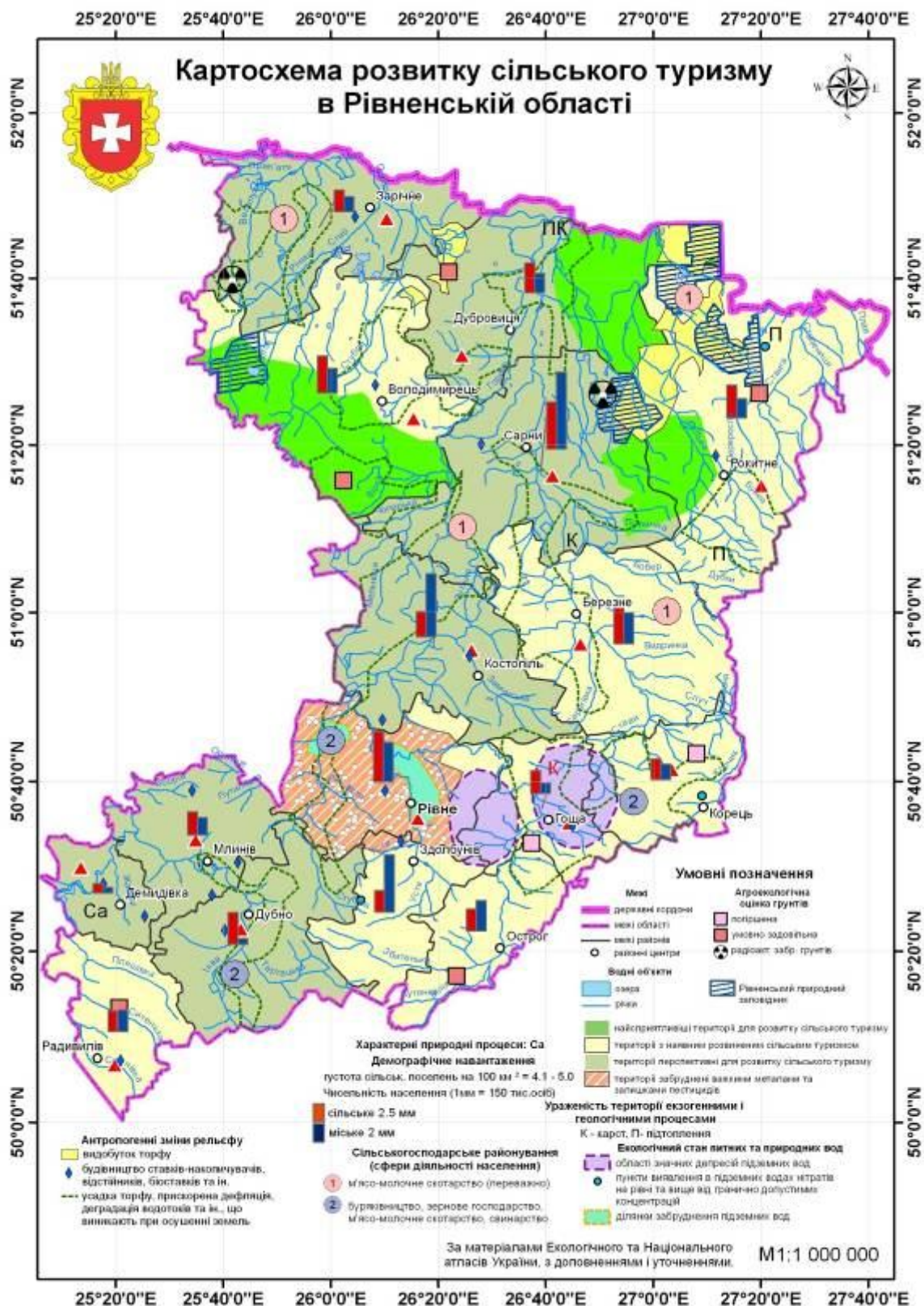

Рис. 3.6 Картосхема розвитку сільського туризму в Рівненській області

3.3. Оцінка показників соціально-економічної ефективності розвитку сільського зеленого туризму на території Західного Полісся

Організація будь-якої діяльності передбачає отримання певних результатів, як економічного, так і соціального характеру. Ці результати і є показниками ефективності, які виражаються вигодою, досягнутою за певних витрат грошових, матеріальних, інформаційних ресурсів та робочої сили.

Основними ж соціально-економічними передумовами розвитку сільського туризму на шляху до відродження сільських регіонів та стабілізації їх економічного становища можна вважати:

- наявний приватний житловий фонд (на сьогодні в селах України нараховується 6,2 млн. житлових будинків, з яких 98% -у приватній власності);

- незайняте або частково зайняте в особистих селянських господарствах сільське населення складає понад 3,0 млн. чол. (середньорічна кількість працездатного населення, що проживає в сільській місцевості, складає 6,4 млн. осіб, значна кількість яких не працевлаштована або частково зайнята);

- проблема збуту сільськогосподарської продукції, дві третини якої виробляється в особистих селянських та фермерських господарствах.

Проблеми ефективності розвитку сільського туризму доцільно розглядати за допомогою системного підходу, який припускає встановлення різних критеріїв і показників для різних рівнів управління та певну ієрархію цілей і відповідні до них критерії ефективності.

Соціально-економічну вигоду від розвитку сільського туризму можна бачити з виконаних розрахунків для території Шацького НПП Волинської області.

На території Шацького району, який є активним центром розвитку сільського туризму, функціонує 62 агросадиби. В середньому кожна з них може розмістити не більше 10 чоловік одночасно. Отже, послуги з сільського туризму можуть отримати (при максимальній туристичній насиченості) 620 осіб, а при мінімальній - 310. Середня тривалість перебування складає від 8 до 14 днів. Кількість туроднів в цьому випадку буде становити (формула 2.1):

$$Д = 620 \times 12 = 7440 \text{ людино-днів}$$

Прийmemo до уваги, що в середньому один турист за період відпочинку (10-12 днів) в Шацькому районі витрачає 1500 гривень, то прогнозована сумарна кількість туристичних витрат складатиме (формула 2.2.):

$$P_{\text{сум}} = 7440 \times 800 = 5952000 \text{ гривень}$$

Такі ж розрахунки проведемо для Березнівського району Рівненської області, в якому уже функціонує 10 агросадиб. В середньому кожна з них може розмістити не більше 8 чоловік одночасно. Середня тривалість перебування складає від 3 до 7 днів. Кількість туроднів в цьому випадку буде становити:

$$Д = 80 \times 5 = 400 \text{ людино-днів}$$

Якщо в середньому один турист витрачає за період відпочинку в Березнівському районі 300 гривень, то сумарна кількість туристичних витрат складатиме:

$$P_{\text{сум}} = 400 \times 300 = 120000 \text{ гривень}$$

Проведені розрахунки потужності ліжкового фонду Шацького та Березнівського районів дали наступні результати.

Шацький район. В середньому у кожній з існуючих (62) агросадиб цілорічно використовується 4 ліжко-місця. Виходячи з цього:

$$K_r = 62 \times 4 = 248 \text{ ліжко-місць цілорічного використання.}$$

Максимальна наповненість агросадиб спостерігається саме у туристичний сезон і становить:

$$K_c = 62 \times 10 = 620 \text{ ліжко-місць за сезон.}$$

Туристичний сезон в межах Шацького району триває у середньому 75 днів. Отже, потужність ліжкового фонду буде становити (формула 2.3):

$$M_k = (248 \times 365) + (620 \times 75) = 137020 \text{ ліжко-місць.}$$

Березнівський район. В середньому у кожній з існуючих (10) агросадиб цілорічно використовується 2 ліжко-місця. Виходячи з цього:

$$K_r = 10 \times 2 = 20 \text{ ліжко-місць цілорічного використання.}$$

Максимальна наповненість агросадиб спостерігається саме у туристичний сезон і становить:

$$K_c = 10 \times 8 = 80 \text{ ліжко-місць за сезон.}$$

Туристичний сезон в межах Березнівського району триває у середньому 60 днів. Отже, потужність ліжкового фонду буде становити:

$$M_k = (20 \times 365) + (80 \times 60) = 12100 \text{ ліжко-місць.}$$

За потужністю ліжкового фонду та обсягами туристичних потоків, організація сільського туризму є прибутковішою у Волинській області, ніж у Рівненській.

Проведені розрахунки свідчать про економічні перспективи та прибутковість розвитку сільського туризму. Економічний ефект від

даної галузі буде виражений у грошовому еквіваленті сумарних витрат туристів, задіяних у сільському туризмі.

3.4. Визначення допустимої рекреаційної місткості туристичних територій та екологічної стійкості ландшафтів Шацького НПП

Для визначення рекреаційної місткості туристичних зон Шацького НПП та порівняння отриманих результатів з фактичними показниками чисельності туристів нами зібрані наступні відомості та проведено розрахунки у відповідності до методики, наведеної у пункті 2.2.

1.Зона відпочинку “Гряди”. Територія зони являє собою об’ємно-просторову домінанту природних масивів, виконує функції туристичного центру Шацького НПП і розташована на східному узбережжі оз. Світязь (в межах смт. Шацьк на відстані 1 км від автодороги Любомль – Шацьк – Піща).

Вихідні дані та розрахунки (за літній туристичний сезон):

$N_i = 115 \text{ осіб / км}^2$; $S_i = 28,25 \text{ га} = 0,28 \text{ км}^2$; $C = 90 \text{ днів}$; $D_i = 8 \text{ днів}$.

Згідно формули 2.4., рекреаційна місткість зони відпочинку “Гряди” буде становити:

$$V_i = \frac{115 \times 0,28 \times 90}{8} = 362 \text{ особи}$$

Якщо за літній сезон, який фактично є єдиним періодом з максимальним числом туристів, середня тривалість перебування одного туриста в межах рекреаційної зони складає 8 днів, то за рік (приймаємо до уваги, що в зимовий період практично відсутні туристи в межах існуючих туристичних зон Шацького НПП) D_i буде становити 4 дні.

Проведемо розрахунки рекреаційної місткості зони за умови цілорічного її використання:

$N_i = 115 \text{ осіб / км}^2$; $S_i = 28,25 \text{ га} = 0,28 \text{ км}^2$; $C = 365 \text{ днів}$; $D_i = 4 \text{ дні}$.

$$V_1 = \frac{115 \times 0,28 \times 365}{4} = 2938 \text{ осіб}$$

В межах даної зони на сьогоднішній день функціонує 57 баз відпочинку та закладів туристичного розміщення, які при одночасному максимальному заповненні номерного фонду можуть прийняти 2071 туриста. Тобто, на сьогоднішній період умови експлуатації території для туристичних потреб відповідають рекреаційній місткості.

Проблемними питаннями, які впливають на якість надання послуг та формування туристичного продукту, залишаються: невисокий ступінь комфортності та благоустрою, як території, так і номерного фонду; недостатній рівень соціально-культурного обслуговування; відсутність чіткого зонування території (стихійно організовано пляж); відсутність централізованої мережі водопостачання (окрім обмежених територій зони, які обслуговуються чотирма свердловинами). З метою запобігання забруднення території побутовими стічними водами адміністрацією рекреаційної зони було запроектовано самопливний та напірний колектор з відводом стоків на новозбудовані очисні споруди, однак потужності його вже на сьогоднішній день не вистачає.

Досі невирішеними залишаються проблеми не лише стосовно надмірних кількостей туристів, але й щодо впровадження заходів з покращення екологічної ситуації та створення сприятливих умов для відпочинку. Відсутні екологічний паспорт та програма безпечного, екологічно-збалансованого розвитку території зони відпочинку «Гряда».

2. Зона відпочинку “Світязь”. Територія зони розташована вздовж узбережжя оз.Світязь, багата на природні піщані пляжі, місцями покриті трав’яною рослинністю. Зона виділяється як одне ціле, хоча формувалась в межах існуючого населеного пункту з врахуванням вже існуючої забудови.

Вихідні дані та розрахунки (за літній туристичний сезон):

$N_i = 115 \text{ осіб/км}^2$; $S_i = 8,37 \text{ га} = 0,084 \text{ км}^2$; $C = 90 \text{ днів}$; $D_i = 8 \text{ днів}$.

Згідно формули 2.4., рекреаційна місткість зони відпочинку “Світязь” буде становити:

$$V_i = \frac{115 \times 0,084 \times 90}{8} = 109 \text{ осіб}$$

Проведемо розрахунки рекреаційної місткості зони за умови цілорічного її використання: $N_i = 115 \text{ осіб/км}^2$; $S_i = 8,37 \text{ га} = 0,084 \text{ км}^2$; $C = 365 \text{ днів}$; $D_i = 4 \text{ днів}$.

$$V_i = \frac{115 \times 0,084 \times 365}{4} = 881 \text{ особа}$$

На території зони розташовані бази відпочинку, які одночасно можуть прийняти 454 туриста (при максимальному заповненні).

Не зважаючи на те, що зона відпочинку розташована в сприятливому для подальшого розвитку її інфраструктури архітектурному середовищі, в окремих випадках вона додатково потребує: каналізування, водопостачання, зовнішнього освітлення та благоустрою території кожного закладу відпочинку, пляжів і зв'язків між ними. Здійснення даних заходів дозволило б підняти культурно-побутовий рівень як відпочинку, так і проживання самого місцевого населення.

3. Зона відпочинку “ ур. Гушове” розташована за межами села Світязь на південному узбережжі озера Світязь. Прекрасні природні піщані пляжі, поступова пологість дна озера та прилягаючі лісові масиви створюють сприятливі умови для відпочинку дітей. Тут розташовуються заклади відпочинку для дітей та молоді.

Вихідні дані та розрахунки (за літній туристичний сезон):

$N_i = 115 \text{ осіб/км}^2$; $S_i = 53,02 \text{ га} = 0,53 \text{ км}^2$; $C = 90 \text{ днів}$; $D_i = 8 \text{ днів}$.

Згідно формули 2.4., рекреаційна місткість зони відпочинку ур. “Гушове” буде становити:

$$V_i = \frac{115 \times 0,53 \times 90}{8} = 686 \text{ осіб}$$

Проведемо розрахунки рекреаційної місткості зони за умови цілорічного її використання: $N_i = 115 \text{ осіб /км}^2$; $S_i = 53,02 \text{ га} = 0,53 \text{ км}^2$; $C = 365 \text{ днів}$; $D_i = 4 \text{ дні}$.

$$V_i = \frac{115 \times 0,53 \times 365}{4} = 5561 \text{ особа}$$

В межах зони існуючі бази відпочинку одночасно приймають 1740 туристів. Проведені розрахунки свідчать про перевищення фактичних кількостей туристів над значеннями рекреаційної місткості лише у літній період, а на протязі року перевищення не спостерігаються.

4. Зона відпочинку “Пісочне” розміщується на південно-східному узбережжі оз. Пісочне і користується великою популярністю серед відпочиваючих завдяки озеру із дуже чистою цілющою, срібною водою, піщаним дном, піщаними пляжами, лісовим оточенням з високими фітонцидними властивостями.

Вихідні дані та розрахунки (за літній туристичний сезон):

$N_i = 115 \text{ осіб /км}^2$; $S_i = 28,46 \text{ га} = 0,28 \text{ км}^2$; $C = 90 \text{ днів}$; $D_i = 8 \text{ днів}$.

Згідно формули 2.4., рекреаційна місткість зони відпочинку “Пісочне” буде становити:

$$V_i = \frac{115 \times 0,28 \times 90}{8} = 362 \text{ особи}$$

Проведемо розрахунки рекреаційної місткості зони за умови цілорічного її використання: $N_i = 115 \text{ осіб /км}^2$; $S_i = 28,46 \text{ га} = 0,28 \text{ км}^2$; $C = 365 \text{ днів}$; $D_i = 4 \text{ дні}$.

$$V_i = \frac{115 \times 0,28 \times 365}{4} = 2938 \text{ осіб}$$

В межах зони функціонує Волинський санаторій “Лісова пісня” загальнооздоровчого профілю на 420 місць та інші заклади відпочинку вищих навчальних закладів м. Львова. В цій зоні відпочинку одночасно відпочиває 1158 туристів.

Проведені нами розрахунки дозволяють зробити висновок про те, що у літній період (коли туристична активність є максимальною) відбувається значне перевищення фактичних кількостей туристів над значеннями допустимої рекреаційної місткості території (в межах усіх чотирьох зон) (рис. 3.7). Це пов’язано з тим, що на території Шацького НПП та в районі Шацьких озер туристичний сезон триває від 2 - 3 місяці, що призводить до одночасної концентрації туристів за відносно короткий період.

Вище зазначені фактори спричиняють посиленню антропогенного тиску на природні екосистеми кожної із зон, викликаючи їх виснаження та деградацію, знищення рослинного покриву, забруднення та засмічення, а також знижуючи їх здатність до самовідновлення.

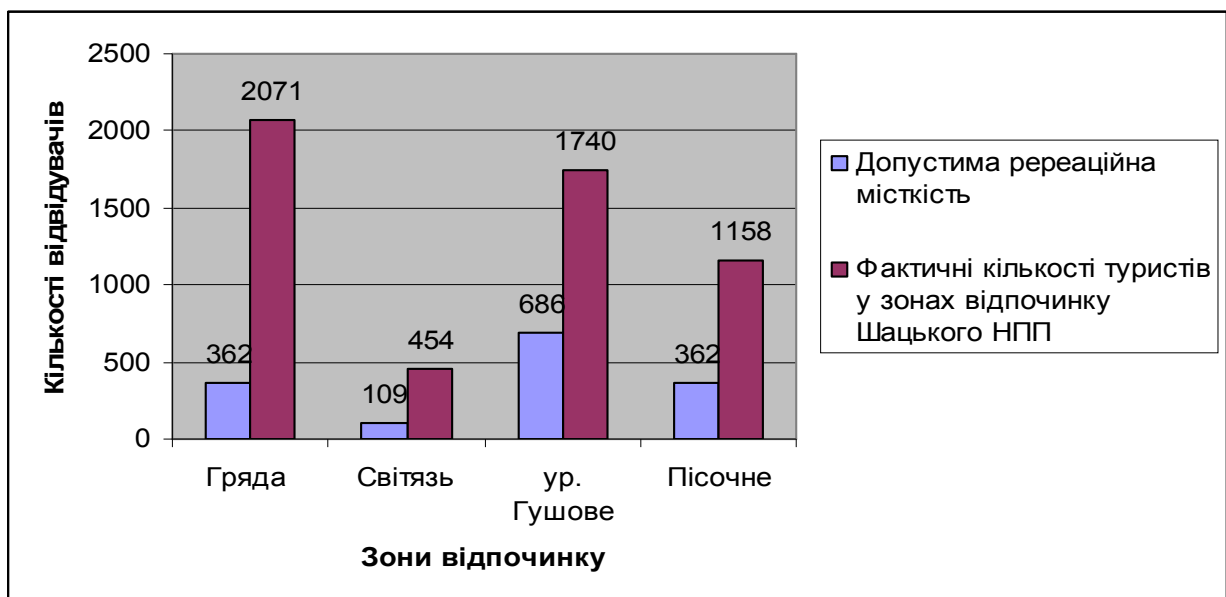

Рис. 3.7 Співвідношення фактичних кількостей відвідувачів із значеннями допустимих рекреаційних місткостей (за літній туристичний сезон)

Однак, якщо враховувати динаміку цілорічного використання зон відпочинку в туристичних цілях, то перевищення фактичних кількостей туристів над значеннями допустимих рекреаційних місткостей не спостерігається (рис. 3.8). Тобто, туристичні зони за рік можуть прийняти достатньо велику кількість відвідувачів, які не спричиняють значних антропогенних тисків, за умови, що туристичні потоки будуть раціонально розподілені за сезонними та територіальними ознаками.

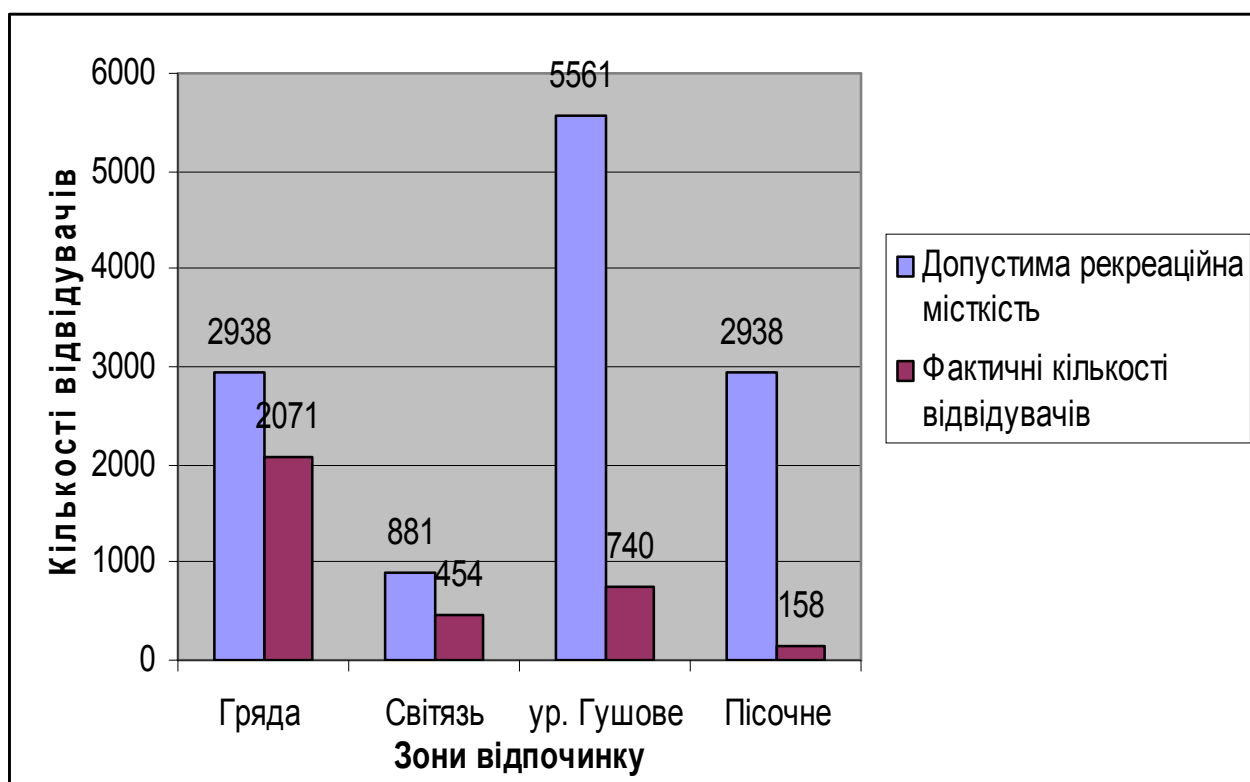

Рис. 3.8 Співвідношення фактичних кількостей відвідувачів із значеннями допустимих рекреаційних місткостей (за умови цілорічного використання туристичних зон)

Окремо проведені розрахунки КЕСЛІ для двох туристичних зон Шацького НПП «Світязь» та «Гряда» (так як вони є найбільш популярними серед туристів) на основі основних характеристик даних територій (табл. 3.1 – 3.3).

Таблиця 3.1

Характеристика основних туристичних зон Шацького НПП

Показники	Світязь	Гряда
Загальна площа території, га	14	28,25
Площа нестійких елементів ландшафтів, га	8,37	20,0
Площа стійких елементів ландшафтів, га	5,63	8,25

Розрахуємо коефіцієнт екологічної стабілізації ландшафту для зони відпочинку «Світязь» (за формулою 2.5):

$$K_{ЕСЛ1} = \frac{5,63}{8,37} = 0,7$$

$K_{ЕСЛ1}$ зони відпочинку «Світязь» можна вважати нестабільним (2 бали).

Розрахуємо коефіцієнт екологічної стабілізації ландшафту для зони відпочинку «Гряда» (за формулою 2.5):

$$K_{ЕСЛ1} = \frac{8,25}{20,0} = 0,41$$

$K_{ЕСЛ1}$ зони відпочинку «Гряда» можна вважати нестабільним, з яскраво вираженою нестабільністю (1 бал).

Таблиця 3.2

Вихідні дані по зоні відпочинку «Світязь»

Біотехнічні елементи	$f, га$	$K_{ее}$	K_z
Площа забудови, га	8,37	0,0	1,0
Городи	0,5	0,5	1,0
Луки	0,53	0,62	1,0
Ліси	2,3	1,0	1,0
Водойми	2,3	0,79	1,0

$$KESL2 = \frac{(0,25 + 0,33 + 2,3 + 1,82) \times 1,0}{14} = 0,34$$

КЕСЛ2 зони відпочинку «Світязь» можна вважати мало стабільним (2 бали).

Таблиця 3.3

Вихідні дані по зоні відпочинку «Гряда»:

Біотехнічні елементи	<i>f, га</i>	<i>K_{ee}</i>	<i>K_г</i>
Площа забудови, га	20,0	0,0	0,7
Городи	0,5	0,5	0,7
Луки	1,25	0,62	0,7
Ліси	3,5	1,0	0,7
Водойми	3,0	0,79	0,7

$$KESL2 = \frac{(0,25 + 0,78 + 3,5 + 2,37) \times 0,7}{28,25} = 0,17$$

КЕСЛ2 зони відпочинку «Гряда» можна вважати нестабільним (1 бал).

Проведені розрахунки показали, що екологічна стійкість зони відпочинку «Гряда» є нижчою, ніж у зоні «Світязь» (по КЕСЛ 1 та КЕСЛ2). Це пов'язано з тим, що територія зони відпочинку «Гряда» більша за площею, має більш розвинену мережу закладів туристичного розміщення та харчування, більш рекреаційно освоєна, а також приймає більші кількості відпочиваючих за певний туристичний сезон.

Тому, нагальним залишається питання щодо зменшення рівнів антропогенних навантажень, регулювання чисельності туристичних потоків, а також прийняття заходів стосовно підвищення екологічної стійкості території за рахунок збільшення площ стійких елементів (лісів, луків, парків).

З проведених нами в межах Шацького НПП досліджень і узагальнень виявлені основні проблеми на шляху до розвитку туристичної галузі:

- необхідність підвищення рівня екологічної безпеки туризму, негативний вплив якого зростає через інтенсифікацію споживання та використання природних ресурсів;
- відсутність екологічно зважених підходів до здійснення природоохоронної діяльності;
- збільшення концентрацій туристопотоків в межах туристично-рекреаційних зон відпочинку;
- недосконалість механізмів правового регулювання туристичної діяльності;
- відсутність екологічних паспортів та програм екологізації туризму в регіоні та країні в цілому.

Саме тому необхідним в межах Шацького НПП та на території Західного Полісся є невідкладне введення в дію основних етапів екологізації, які полягатимуть у:

- подальшому розвитку еколого-орієнтованих видів туризму;
- виконанні комплексного екологічного аудиту існуючих туристичних об'єктів Шацького НПП;
- екологічній паспортизації існуючих природно-туристичних об'єктів з обов'язковим визначенням допустимої рекреаційної місткості та екологічної стійкості ландшафтів;
- переході до використання ресурсозберігаючих та екологічних норм і стандартів у всіх новозбудованих та реконструйованих закладах розміщення туристів;
- запровадженні системи екологічної сертифікації об'єктів туризму;
- залученні пільгового та пріоритетного фінансування еколого-орієнтованих проектів у туризмі;

- розширенні мережі національних та регіональних ландшафтних парків з суворим додержанням режимів діяльності відповідно до чинного законодавства і стратегій еколого-збалансованого розвитку;
- здійсненні всебічної інформаційної підтримки ідеї збалансованого розвитку туризму серед усіх зацікавлених сторін процесу (туристів, виробників послуг, органів влади, громадських інституцій та ін.);
- забезпечення підвищення рівня екологічної освіти і культури як туристів, так і представників місцевої влади і туристичного бізнесу.

1. Основні напрямки та тенденції розвитку сільського туризму в Європі свідчать, що це – надзвичайно перспективна галузь економіки з великим соціально-екологічним потенціалом. У більшості європейських країн сільський туризм набув нової форми організації, перейшовши від традиційного відпочинку в межах сільської території з проживанням у садибі господаря та участю у веденні сільського господарства до відпочинку в сучасних, різних за рівнями (класами) сільських будиночках (оснащених меблями, посудом та іншими зручностями) з широким спектром послуг та форм проведення дозвілля.

2. На основі виконаного аналізу встановлено, що сучасний стан розвитку сільського туризму на території Західного Полісся характеризується позитивною динамікою. Вже помітні відчутні зміни в бік популяризації та підвищення активності в напрямку розвитку сільського туризму, а зростання кількостей агросадиб в межах Рівненської та Волинської областей свідчить про істотну зацікавленість сільського населення в організації даного виду туризму, як з метою покращення власного економічного становища, так і з метою збереження історико-культурної спадщини, довкілля та традицій поліського села.

3. Перспективи розвитку сільського туризму на території Рівненської та Волинської областей полягають у:

- вирішенні існуючих соціально-економічних проблем села;
- покращенні екологічної ситуації в регіоні, за рахунок дбайливого, раціонального використання природних ресурсів;
- зменшенні рівня безробіття на селі та розширення кола самозайнятості сільського населення (особливо молоді);
- розширенні можливостей реалізації продукції особистого підсобного господарства;
- покращенні благоустрою сільських садиб, вулиць сіл і мережі транспортних шляхів в цілому;
- відродженні, збереженні і розвитку місцевих народних промислів, пам'яток історико-культурної спадщини;
- підвищенні культурно-освітнього рівня та рівня екологічної свідомості як сільського населення, так і туристів.

4. Проведені розрахунки рекреаційної місткості існуючих туристичних зон Шацького НПП свідчать про значні перевищення фактично існуючих кількостей туристів над допустимими значеннями, що у недалекому майбутньому призведе до соціально-екологічних негараздів.

РОЗДІЛ 4

РОЗРОБЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ І СПОСОБІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Основні шляхи та загальні рекомендації для екологізації туристичної діяльності в Україні

На основі ряду проведених аналітичних досліджень нами визначено основні шляхи екологізації туристичної діяльності в Україні, які сприятимуть зниженню існуючих і потенційно можливих антропогенних навантажень на природні комплекси та об'єкти, збереженню історико-культурних, архітектурних об'єктів, а також дозволять реалізувати рекомендації щодо розвитку еколого-орієнтованих видів туризму.

Для цього розроблена класифікаційна схема сучасної туристичної діяльності, яка розглядається саме з позицій екологічності туризму і базується на розподілі існуючих видів на «екологічно небезпечні», «частково екологічно безпечні» та «екологічно безпечні» (рис.4.1).

Беручи за основу вище наведену схему, можна чітко визначати впливи кожного з видів туризму на довкілля та передбачати відповідні заходи їх усунення, екологізації та еколого-збалансованого природокористування. Дана схема може слугувати основою для розроблення регіональних програм з розвитку еколого-орієнтованого туризму в межах Українського Полісся, в першу чергу, екологічного, сільського та зеленого.

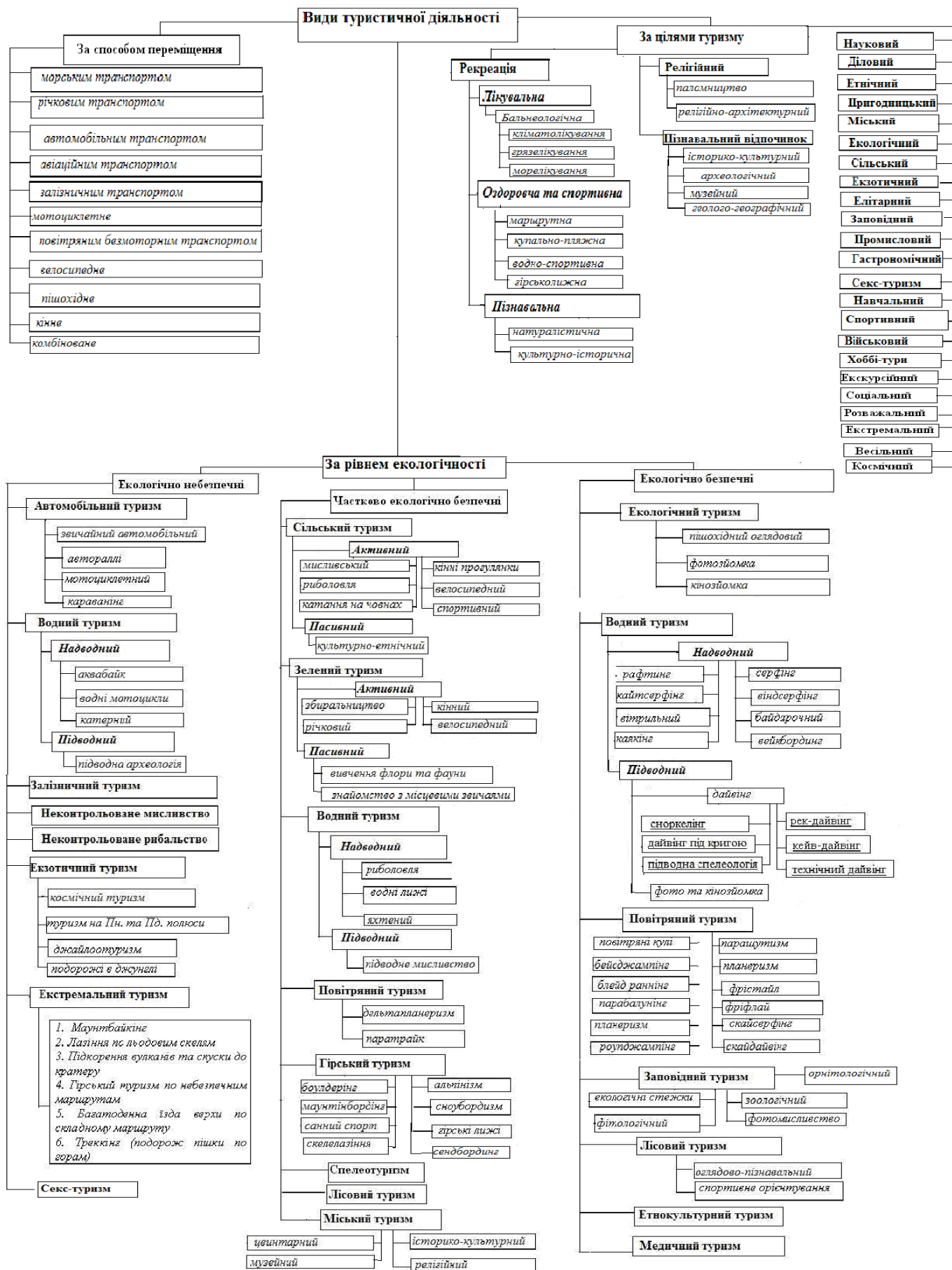

Рис. 4.1 Схема сучасних видів туристичної діяльності

Класифікаційна схема існуючих видів туризму дає чітке уявлення про те, що більшість із них належать до категорії «екологічно небезпечних», чим в свою чергу спричиняють незворотні зміни в природних екосистемах (рис. 4.2)

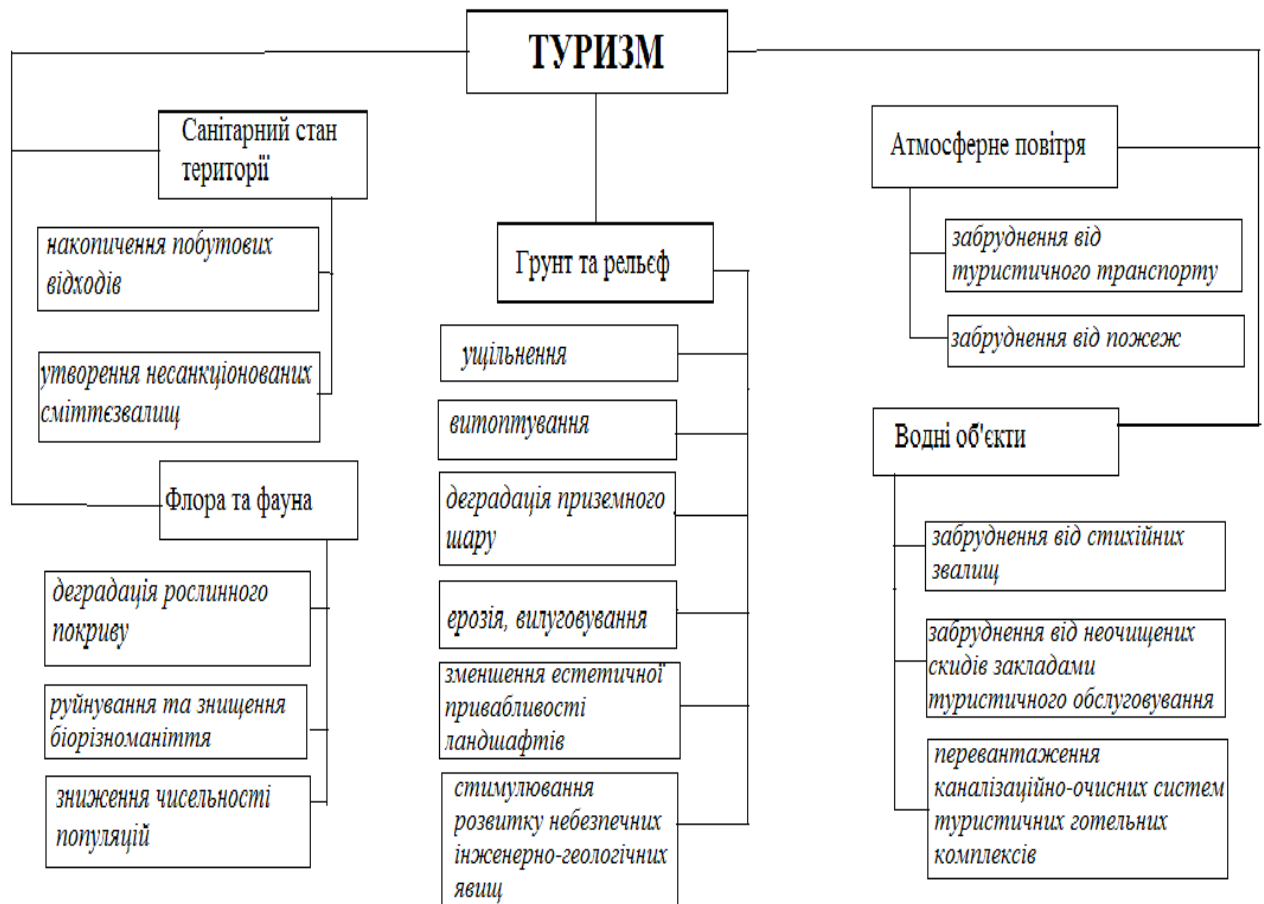

Рис. 4.2 Схема впливів туризму на основні компоненти довкілля

Поєднуючи інформацію про впливи різних видів туризму на навколишнє середовище, розроблено узагальнюючу схему, яка визначає для кожного з основних видів туризму конкретні шляхи мінімізації та усунення негативних впливів на основні компоненти довкілля (рис. 4.3).

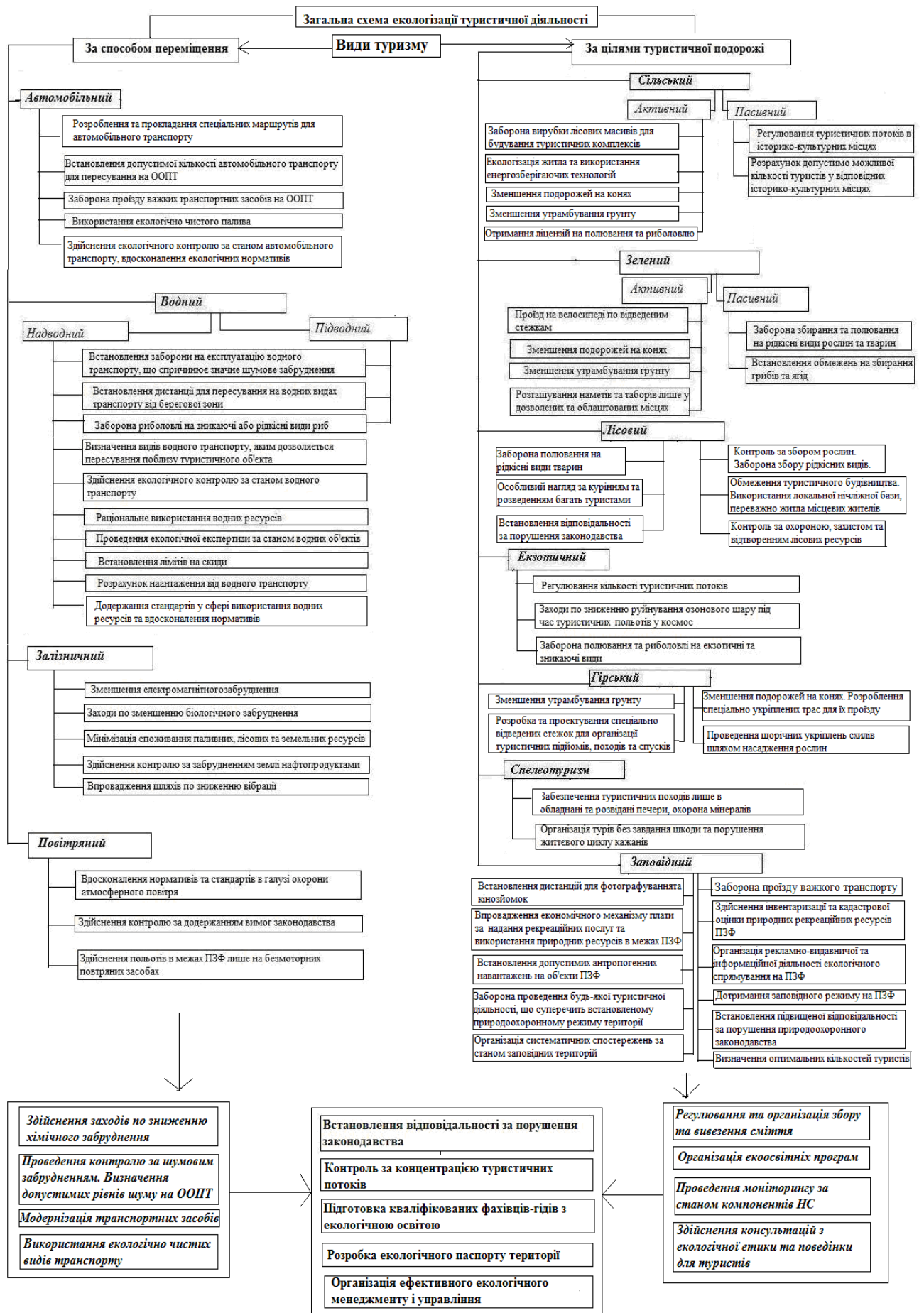

Рис. 4.3 Схема екологізації туристичної діяльності

Схема є основою для планування та прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень щодо ведення та організації як комплексного туризму, так і окремих його видів на різних рівнях – від державного дорегіонального чи районного.

В контексті екологізації туристичної галузі також розроблено узагальнюючу схему екологізації сільського туризму, який повинен стати одним із найперспективніших напрямків на шляху до еколого-збалансованого розвитку туристичної галузі України (рис. 4.4).

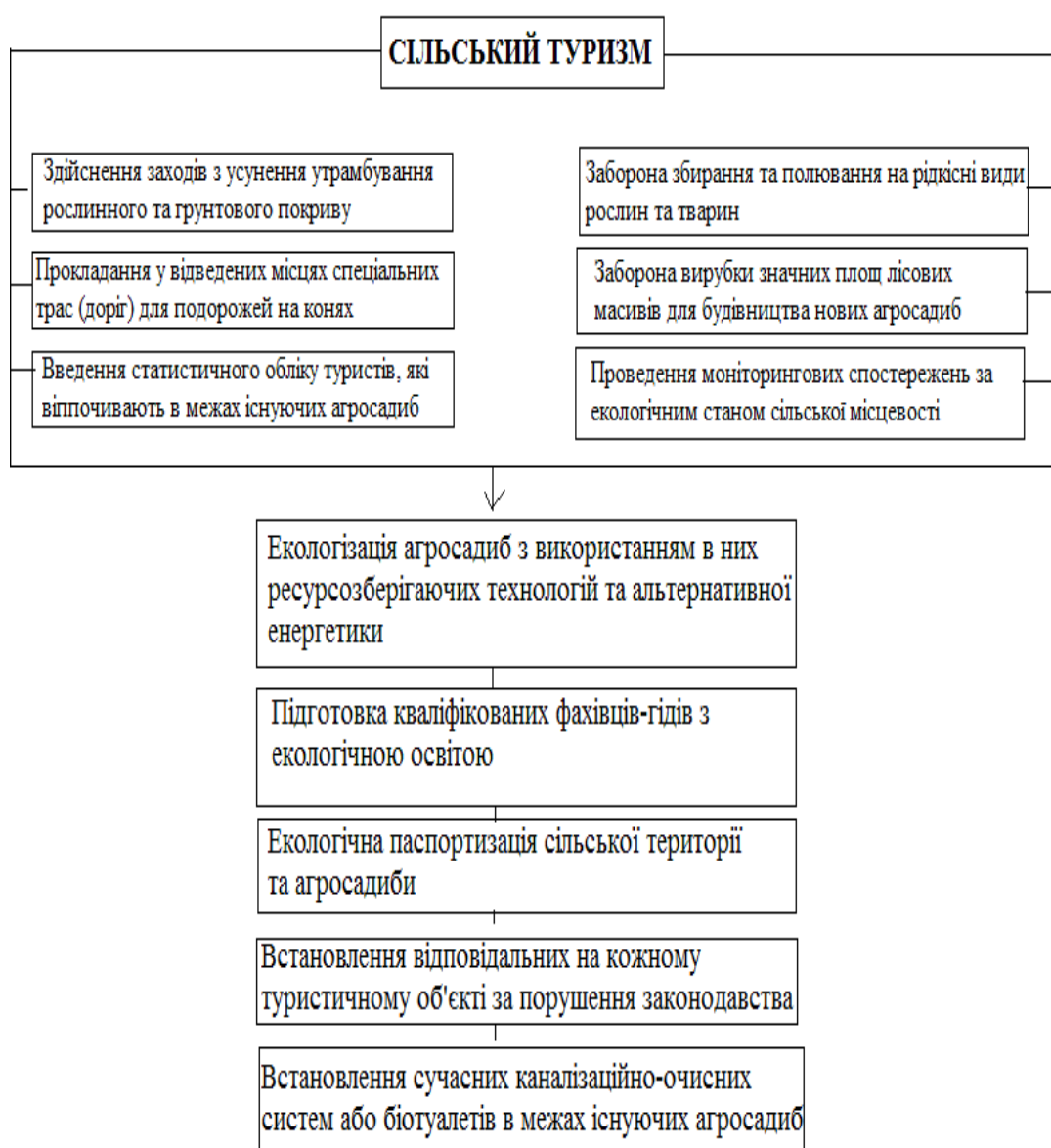

Рис. 4.4 Схема екологізації сільського туризму

В Україні державне регулювання сфери еколого-орієнтованого туризму повинно реалізуватись шляхом економічного, правового та адміністративного впливу через законодавчі та нормативні акти; державні та міждержавні стандарти; ліцензування окремих видів діяльності; державні норми та нормативи, орієнтовані на світовий ринок; державні програми та плани; фінансово-податкове, грошово-кредитне, тарифне регулювання; інвестиційну, антимонопольну, соціальну, екологічну політику тощо.

Врівноваження антропогенного й техногенного навантаження на ПТР України (як вагома передумова забезпечення належної якості та ефективності оздоровлення і відпочинку населення) вимагає організації раціонального, еколого-збалансованого туристичного природокористування (раціонального споживання, відтворення, охорони природних ресурсів) та має охоплювати заходи стосовно:

- дослідження ПРП туристичних регіонів України та визначення в її межах нормативів допустимого антропогенного навантаження;
- вдосконалення нормативно-правової бази у відповідності з вимогами міжнародного законодавства, у тому числі впровадження комплексу стандартів на туристичний продукт та суміжні послуги (готельні, послуги ресторанного господарства, транспорту, торгівлі тощо);
- поширення практики сертифікації туристичних послуг і ліцензування закладів, що їх надають;
- оптимізації механізмів залучення до розвитку інфраструктури туризму вітчизняних і зарубіжних інвесторів;
- обґрунтування місткості (норм і нормативів використання) об'єктів, розташованих в туристичних зонах і центрах;
- визначення доцільності подальшого розвитку конкретних зон туризму, а також обмежень їх розвитку в перспективних регіонах, вдосконалення мережі та потужності санаторно-курортних закладів у

відповідності з нормами антропогенного навантаження на ландшафт та потребами населення;

- розвитку найбільш перспективних видів туристичної діяльності, якими будуть санаторно-курортне оздоровлення та лікування, водний і морський (зокрема, яхтинг, дайвінг), мисливський, пішохідний, кінний, культурно-пізнавальний та інші популярні і нові нетрадиційні види туризму: екологічний, сільський, зелений (тобто види туризму, найтісніше пов'язані з природою і найменш для неї шкідливі);

- удосконалення рекламно-інформаційної діяльності, в тому числі активізація участі держави в рекламуванні національного туристичного продукту на зовнішньому ринку;

- сприяння створенню мережі інформаційних туристичних і курортних порталів в мережі Інтернет.

Приймаючи до уваги основні передумови розвитку сільського туризму та факт того, що даний вид туризму не здійснює шкідливого впливу на довкілля, є одним із способів переходу туристичної індустрії на платформу еколого-орієнтованого розвитку, дозволяє використовувати вже існуючий житловий фонд в межах сільських територій, скорочує інвестиційні витрати і запобігає надмірному використанню лісових та пасовищних площ, даний вид туризму повинен набути в межах України національного значення. Для цього необхідно:

- сформулювати державні цільові стратегії та програми розвитку сільського туризму;

- створити державні, громадські або підприємницькі організаційні структури – об'єднання агротуристичних господарств, що створюватимуть бази даних;

- ввести в практику стимулюючі інструменти (субсидії - можуть надаватись органами місцевої чи регіональної влади на поліпшення якості та стану сільського помешкання й зручностей; надання допомоги

на проведення активної маркетингової діяльності; початкове інвестування у вигляді дотацій у малорозвинені сільські території; послаблення режиму оподаткування (в залежності від розмірів агросадиби від 3-5 кімнат) тощо);

- проводити чітку маркетингову політику та рекламу з метою популяризації сільського туризму;

- проводити ліцензування та категоризацію агросадиб.

Важливе місце в процесі екологічної орієнтації туристичної діяльності посідає екологізація системи управління, яка полягає у запровадженні нової, екологічно-орієнтовані системи менеджменту туризму. Концепція екологічного менеджменту повинна базуватись на ефективному управлінні діяльністю усієї туристичної галузі, бути направленою на раціональне, екологічно-збалансоване природокористування, збереження та примноження природних цінностей та ресурсів.

На нашу думку, основними завданнями та пріоритетами екологізації управлінської діяльності в туризмі є:

- орієнтація на інтелектуальний розвиток як туристів, так і місцевого населення, їх екологічну освіту і просвіту;

- підвищення рівня екологічної культури взаємовідносин туристів та відпочиваючих з природним середовищем шляхом проектування та прокладання нових екологічних стежок, маршрутів та створення екологічно значимих турів, проведення екологічних тренінгів тощо;

- розробка і впровадження екокультурних норм поведінки у природному середовищі з поступовим переходом на рівень високої екологічної культури спілкування з природою;

- виховання у туристів і відпочиваючих потреби не тільки насолоджуватись природним середовищем, але й дбати про його майбутнє, а також сприяти збереженню та відтворенню довкілля як основного ресурсу екологічного туризму;

- забезпечення соціально-економічного розвитку вже розвинених та потенційно можливих туристичних центрів;
- розвиток регіонального та місцевого туристичного підприємництва, особливо – сільського туризму;
- підвищення рівня зайнятості населення у сфері екотуризму;
- зберігання місцевих, звичаїв, традицій та реалізація народних промислів;
- донесення до свідомості туристів інформації про негативні наслідки безвідповідального ставлення людини до природи;
- поліпшення екологічного стану й відтворення природного середовища території міст, селищ, субурбанізаційних та урбокомпенсаційних смуг, регіонів і держави загалом;
- створення і реалізація найбільш рентабельних екотурів і послуг.

Функція контролю за управлінською діяльністю реалізуватиметься через пряму відповідальність у разі дотримання правил і норм поведінки туристів у природному середовищі. Ця відповідальність повинна покладатись безпосередньо на менеджерів туризму або турфірму та обумовлюватись в угодах з господарськими та природоохоронними організаціями.

4.2. Заходи для обмеження та запобігання негативним впливам туризму на навколишнє природне середовище

Еколого-збалансована туристична діяльність є пріоритетним завданням державного та регіонального рівнів, а тому повинна забезпечуватись виконанням ряду завдань, до яких належать:

I. розвиток еколого-орієнтованих видів туристичної діяльності, а саме:

а) екологічного туризму.

Екологічний туризм можна вважати комплексним, міждисциплінарним феноменом, який поширений у більшості країн світу і є одним із найперспективніших напрямків еколого-збалансованого розвитку туристичної галузі в цілому.

Під екологічним туризмом розуміють:

- туризм, що включає подорожі в місця з відносно незайманою природою з метою отримання уявлень про природні і культурно-етнографічні особливості даної місцевості, який не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, при яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення [177].

- подорож з відповідальністю перед довкіллям по відносно непорушених природних територіях з метою вивчення і насолоди природою і культурними пам'ятками, котре сприяє охороні природи, справляє м'яку дію на довкілля, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів і отримане ними вигоди від цієї діяльності [157].

- стійкий і природно-орієнтований туризм і рекреація [167].

- природний туризм, сприяючий охороні природи [154].

- туризм, сумісний з сучасними екологічними і соціальними вимогами, відповідальний перед природою, сприяючий її захисту, такий, що підвищує культуру мандрівників, виконує просвітницьку функцію, сприяє дбайливому відношенню до традиційних культур і місцевих співтовариств [73].

- відвідування унікальних природних територій, що мало змінені господарською діяльністю, зберегли традиційний устрій життя місцевого населення; підвищення рівня екологічної культури всіх учасників туристського процесу і підвищення життєвого рівня місцевого населення, дотримання природоохоронних норм і технологій при реалізації екологічних турів і програм [130].

- здійснення самодіяльних або організованих (регламентованих) подорожей з метою відвідування природних або культурних ландшафтів для ознайомлення з геологічними і водними об'єктами, з рослинним і тваринним світом, з пам'ятками природи, історії і національної культури, характерними для даної території, включаючи пізнавальну і природоохоронну діяльність, враховуючи інтереси місцевого населення [129].

- активна форма невиснажливої для довкілля рекреації, заснована на використанні природних благ[80].

Однак, вище наведені визначення на сьогоднішній день не повною мірою охарактеризовують всю сутність та принципи даного виду туризму, тому нами запропоновано власне визначення даного поняття, згідно якого

«екологічний туризм» - це активний (або пасивний – отримання лише екологічної інформації та знань) вид туристичної діяльності, спрямований на охорону навколишнього середовища, еколого-збалансоване використання природних ресурсів, відновлення раніше змінених (пошкоджених) природних комплексів та екосистем, під час якого у туристів формується екологічна свідомість та культура, підвищується рівень екологічних знань та навиків їх практичного застосування, а також активно виконуються заходи щодо збереження природно-ресурсних цінностей та територій конкретної місцевості.

Перші кроки на шляху організації екологічного туризму в Україні пов'язані з розвитком сільського (зеленого) туризму, а також з розвитком туристичної діяльності в межах об'єктів ПЗФ.

Основними принципами для України, на яких повинен базуватись подальший розвиток екологічного туризму мають стати:

1) збереження біологічного та ландшафтного різноманіття природно-туристичних територій;

2) підвищення рівня економічної стійкості регіонів, задіяних в сфері екологічного туризму;

3) підвищення екологічної культури всіх учасників екологічної туристичної діяльності;

4) збереження етнографічного статусу природно-туристичних територій.

5) екологічна освіта та просвітництво.

Концепція розвитку екологічного туризму в Україні повинна стати провідною на шляху проведення комплексної екологізації усієї туристичної галузі. Екотуризм сприятиме покращенню екологічного стану природного середовища в процесі організації туризму, відновленню порушених екосистем, збереженню флори та фауни, а також виконуватиме важливу еколого-освітню діяльність.

Стосовно об'єктів екологічного туризму, то ними можуть бути не тільки заповідні території та ландшафтні парки, але й будь-які інші природні об'єкти. Для екологічного туризму головним виступають не об'єкти туризму, а те, які функції під час туристичної подорожі виконуються суб'єктами туристичної діяльності, а саме:

1) природо-пізнавальна (головна мета – вивчення красот і особливостей конкретного ландшафту, його географічних, геологічних, біологічних цінностей);

2) природоохоронна (пізнання форм і заходів природоохоронної діяльності в межах об'єкту та шляхів її вдосконалення, визначення екологічної ємності території);

3) еколого-освітньо-виховна (підвищення рівня екологічної культури й свідомості як туристів, так і місцевих жителів з використанням лекцій, семінарів, фотовиставок, екологічних тематичних фільмів тощо);

4) рекреаційно-оздоровча (покращення здоров'я туристів за рахунок здорового активного способу життя, позитивних емоцій від

спілкування, виконання добродійних акцій й отримання цінних знань та інформації);

5) соціально-економічна (виконання соціально-екологічного моніторингу з метою виявлення причин екологічних негараздів регіону, анкетування населення, допомога у розробленні програм і планів покращення екологічних і соціально-економічних умов регіону).

Екологічний туризм в Україні може включати всі види пішохідного, кінного, велосипедного, гірського, сільського, спелео-, водного туризму; зоологічні, орнітологічні, ботанічні, палеонтологічні та інші тури; комплексні еколого-етнографічні тури. Він може бути в таких формах:

- пасивним, коли туристи отримують лише екологічну інформацію та екологічну освіту;

- пасивним благодійним, при якому туристи отримують екологічну інформацію, екологічну освіту і надають деяку допомогу (фінансову, матеріальну) для вирішення проблем об'єкта екскурсії;

- активним, коли туристи приймають безпосередню участь в екологічних заходах в якості допоміжної сили;

- активним науковим, при якому туристи приймають безпосередню участь в екологічних наукових дослідках в якості наукового персоналу;

- активним аварійним (екстремальним), при якому туристи приймають безпосередню участь в рятувальних екологічних операціях.

Розвиток екотуризму вже знаходить своє практичне запровадження у вигляді спеціально створених екологічних стежок.

Для того, аби екологічні стежки ефективно виконували покладені на них еколого-освітні та природо-захисні завдання, їх слід оснащати дерев'яними меблями та атрактивними аншлагами, в яких буде міститись інформація про екологічний стан туристичної території,

відомості про місцеву флору і фауну, а також правила раціонального природокористування.

б) сільський та агротуризм. Дані види туризму можна сміливо віднести до еколого-безпечних видів туристичної діяльності, які орієнтовані на охорону та збереження довкілля, раціональне ведення сільського господарства, споживання та використання природних ресурсів, екологічну просвіту тощо.

На нашу думку *сільський туризм* – це активна (прогулянки, екскурсії, спортивні ігри, мисливство, рибальство тощо) чи пасивна (культурно-етнічна) туристична діяльність, яка безпосередньо проходить / організовується в межах сільської території, пов'язана з сільськогосподарською діяльністю особистих (фермерських) господарств, проживанням екскурсантів в сільських (агро) садибах, знайомством з наявними природними ресурсами, звичаями, побутом, національною кухнею, фольклором, культурою та унікальними традиціями відповідного регіону.

Сільський туризм дуже тісно пов'язаний із аграрним, який являється дещо вузьким поняттям та є його різновидом.

У процесі екологізації сільського та агротуризму необхідно проводити політику щодо популяризації та заохочення сільського населення до розвитку туристичної діяльності на селі, що дозволить вирішити існуючі соціально-економічні та екологічні проблеми в межах сільських територій, модернізувати існуючу інфраструктуру та покращити благоустрій як окремих садіб та присадибних ділянок, так і сіл в цілому.

в) водний туризм. Організація водного туризму повинна відбуватись з використанням екологічно безпечних видів водного транспорту – безмоторні човни, катамарани, байдарки, каное тощо. Використання саме таких видів водного транспорту зазначено у

правилах користування територіями національних парків та в межах інших природно-заповідних територій.

г) пішохідний туризм. Його розвиток повинен супроводжуватись екологічно-освітніми програмами (розміщення інформаційних, екологічно-наповнених стендів, створення еколого-пізнавальних стежок, проведення науково-пізнавальних екскурсій в процесі туристичної подорожі тощо).

д) велосипедний туризм. Для екологізації турів на велосипедах, необхідним є розробка та прокладання спеціальних вело-маршрутів в межах найпривабливіших природних комплексів та територій, а також спеціально створити та облаштувати вело-гаражі.

ж) науковий туризм. Полягає у проведенні семінарів, конференцій, засідань екологічного спрямування, а також в організації науково-дослідницьких турів науковців, польових практик студентів тощо.

2. Підвищення рівня екологічної освіти

Екологічна освіта є важливою складовою екологізації туристичної діяльності і повинна бути направлена на підвищення рівня екологічних знань та свідомості як місцевих жителів (особливо працівників туристичної сфери та молоді), так і самих туристів.

В процесі туристичної подорожі основна роль екологічної освіти буде спрямовуватись на формування екологічної культури та природоохоронного світогляду туристів та відпочиваючих, формувати у них дбайливе ставлення до вже існуючих природних ресурсів, а також дасть змогу усвідомити важливість вирішення екологічних проблем, які виникають внаслідок нераціонального (споживацького) використання природних багатств. Однак, впровадження дієвої системи екологічної освіти потребує залучення значних коштів та підготовки кваліфікованих фахівців (бажано з екологічною освітою).

Тому доцільним, на початковому етапі запровадження системи екологічної освіти, буде проведення екологічних семінарів, тренінгів, лекцій та розповідей під час туристичних екскурсій; поширення серед туристів буклетів, листівок, брошур та книжок, що міститимуть детальну інформацію про основні туристичні об'єкти відповідної території, їх екологічні проблеми та перспективні шляхи їх вирішення. Кожен відвідувач, турист, екскурсант має усвідомити важливість дбайливого, екологічно-спрямованого відношення до існуючих природних ресурсів.

Для досягнення поставлених цілей необхідним є створення (особливо в межах природоохоронних об'єктів) еколого-освітніх центрів, робота яких буде направлена на розробку та впровадження програм з екологічної освіти, а також видавництво та поширення еколого-спрямованої продукції.

3. Ведення статистичного обліку туристів та розрахунок максимальних кількостей туристопотоків в межах окремого об'єкта чи території

Нормування навантажень на основі кількісних показників є одним з методів еколого-орієнтованого управління розвитком туристичної діяльності. За допомогою цього методу можливим є вирішення проблем, що виникають (або можуть виникнути) при відвідуванні того чи іншого туристичного об'єкта масовими (неорганізованими) туристичними потоками.

Це пов'язано з тим, що між туристичним використанням території та впливом на природне середовище регіону існує пряма та очевидна залежність: чим більша кількість відвідувачів (туристів та відпочиваючих), тим сильніший вплив на природне середовище, що викликає зміни. Саме тому ведення статистичного обліку туристів та регулювання їх чисельності на певній території дасть змогу регулювати

туристичні потоки та контролювати антропогенні навантаження, що ними спричиняються.

4. Моніторинг стану туристичних територій та об'єктів.

Моніторинг туристичних територій та об'єктів має проводитись з метою спостереження за станом усіх компонентів навколишнього середовища для оцінки і прогнозу їх змін під впливом туристичної діяльності.

Основними задачами моніторингу туристичних територій та об'єктів є:

- збір та аналіз еколого-економічної інформації про стан території, що є об'єктом туристичної зацікавленості;
- складання картографічної геоecологічної основи моніторингу – виділення об'єктів та ключових ділянок для проведення моніторингових спостережень;
- систематичний збір первинної екологічної інформації, що характеризує стан об'єктів та ключових ділянок;
- формування інформаційної бази даних, отриманих на основі регулярних спостережень;

В програму моніторингу обов'язково мають входити спостереження за станом основних компонентів природного комплексу відвідуюваної території, що зазнає впливу від надмірних туристичних потоків, а саме:

- а) ґрунти (ущільнення ґрунтів, розвиток ерозійних процесів, втрата родючості тощо);
- б) водні ресурси (забруднення джерел питної води);
- в) атмосферне повітря (контроль за забрудненням від пересувних та стаціонарних джерел);
- г) рослинність (зниження видового різноманіття флори, механічні пошкодження дерев та чагарників);
- д) тваринний світ (зниження видового різноманіття фауни та скорочення розмірів популяції);

На основі результатів моніторингу і загальних екологічних оцінок в кінці кожного туристичного сезону адміністрацією регіону і керівництвом туристичних об'єктів мають прийматись відповідні управлінські рішення, що мають включати:

- регулювання, стабілізацію або підвищення допустимого туристичного навантаження, його розподіл по сезонам або місяцям протягом року;
- коригування строків туристичного сезону;
- планування заходів з профілактики або усунення порушень, ліквідації негативних наслідків туристичної діяльності, покращення санітарного стану території, відновлення природних ресурсів;
- внесення змін в програму туристично-екскурсійної діяльності (у випадку її значного впливу на НПС).

5. Залучення еколого-орієнтованих інвестицій (як з боку держави так і від іноземних інвесторів).

Організацією заходу повинні займатися спеціально обрані (призначені) кваліфіковані особи з штату місцевих адміністрацій і туристичних об'єктів.

Отримані кошти дозволять більш ефективно проводити природоохоронні заходи, розширювати спектр надання еколого-туристичних послуг. На основі цього можливим буде проведення розрахунків стосовно терміну окупності від отриманих інвестицій (коштів) та величину економічного прибутку, який з часом може отримати відповідний туристичний регіон.

6. Дотримання та введення в практику основних стандартів в сфері туристичної діяльності

Дотримання стандартів у сфері туристичних послуг повинно підвищити рівень якості товарів, робіт, послуг відповідно до потреб споживачів; забезпечить безпеку об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та

інших надзвичайних ситуацій. Тому для виконання вище поставлених вимог, необхідно дотримуватись наступних стандартів, прийнятих в Україні у сфері туризму:

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 “Проектування туристичних послуг”, який встановлює порядок розробки документації при проектуванні туристичних послуг і призначений для підприємств, установ різних організаційно-правових форм і громадян-підприємців, котрі надають туристичні послуги. Він надає можливість якісно спроектувати туристичну екскурсію, як пізнавальну одноденну (без ночівлі) форму відпочинку.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.2-95 “Загальні вимоги до туристично-екскурсійного обслуговування”. Ним встановлені обов’язкові і рекомендаційні вимоги до якості туристичних послуг, які надають туристичні підприємства незалежно від їх відомчої приналежності і організаційно-правової форми.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.3-95 “Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів”. Цим стандартом встановлені вимоги до туристичних та екскурсійних послуг, які забезпечують безпеку життя і здоров’я туристів, методи їх контролю. Він потрібний для виконання цілей обов’язкової сертифікації туристичних послуг.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.4-95 “Класифікація готелів”. Даний стандарт встановлює класифікацію готелів (мотелів) різних організаційно-правових форм з кількістю номерів не менше 10.

- Міжнародні стандарти ISO14000 в сфері екологічного менеджменту. На відмін від багатьох інших природоохоронних стандартів, вони орієнтовані не на кількісні параметри (об’єми викидів, скидів, концентрації речовин тощо) і не на технології. Основним предметом серії стандартів ISO14000 є система екологічного менеджменту, яку доцільно застосовувати в туристичній сфері також.

- ДСТУ ISO 14004:2006. Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо принципів, систем та засобів забезпечення (ISO 14004:2004, IDT);

- ДСТУ ISO 14020:2003. Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи (ISO 14020:2000, IDT).

7. Використання ресурсозберігаючих технологій в закладах обслуговування та розміщення туристів та відпочиваючих.

Відомо, що створення туристичного продукту потребує використання значних об'ємів як природних, так і енергетичних ресурсів. Саме тому і постає питання щодо раціонального споживання останніх, мінімізації впливів енергетичного комплексу на довкілля за рахунок переходу до використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій, а також альтернативних джерел енергії (енергії сонця, вітру, потенційної енергії Землі тощо) в туристичній галузі.

Стосовно туристичної діяльності в сільській місцевості, необхідно в першу чергу враховувати та використовувати на практиці величезний потенціал альтернативних джерел енергії (зернові, олійні, солома, цукрові буряки тощо), яким володіє сільське господарство. За рахунок цього можливим стане економія традиційних енергетичних ресурсів та покращення екологічного стану окремого сільського регіону [87].

Найреальнішими напрямками впровадження нетрадиційних, екологічно безпечних та ресурсовідновних джерел енергії можуть бути:

- використання некондиційної деревини як палива;
- використання енергії потоків води (гідроенергетика), шляхом будівництва нових мініГЕС;
- використання енергії вітру, за рахунок будівництва сучасних вітроенергетичних установок (ВЕУ);
- використання олії рицини, рапсу, топінамбуру, спирту, як палива або домішок до нафтопродуктів;

– використання енергії біомаси, як через пряме спалювання, так і через конверсію її на біогаз, «біодизель», генераторний чи піролізний газ, що можуть виступати ефективними заміниками природного газу, вугілля, моторних палив, інших нафтопродуктів і первинних енергоносіїв;

- будівництво геліоустановок.

Перспективним та ефективним для окремих регіонів є впровадження у практику комбінованих джерел енергії типу: ВЕУ – мініГЕС; біогазова установка – дизельний електрогенератор; ВЕУ – мініГЕС – геліоустановка; газогенераторна установка – дизельний електрогенератор [87].

Застосування на практиці енерго- та ресурсозберігаючих технологій, а також альтернативної енергетики в туризмі дозволить поліпшити екологічний стан регіону, зменшити впливи на природні об'єкти та мінімізувати споживання традиційних (нерідко невідновних) джерел енергії. Саме за рахунок даних технологій, Україна може зменшити свою енергетичну залежність, забезпечити охорону навколишнього середовища та створити необхідні умови для входження до європейської спільноти.

4.3. Екологічна паспортизація як невід'ємна складова екологізації туризму

З метою встановлення основних напрямків розвитку будь-якої господарської діяльності (в тому числі – туристичної) сьогодні необхідним є проведення, вивчення, оцінка і наявність відповідної документації щодо можливих впливів на довкілля.

Вплив туризму залежить від виду туризму, поведінки туристів і якості туристичних послуг. Більша частина тиску на навколишнє середовище спричинена масовим туризмом (особливо в прибережних, приозерних і гірських районах). З метою зменшення цього тиску

необхідно створювати та розвивати національні та регіональні об'єднані плани щодо управління туристичною діяльністю, екологізації останньої.

Основними елементами в цих програмах мають бути:

- контроль за використанням земельних, лісових і водних ресурсів;
- встановлення жорстких правил за новими спорудами і боротьба проти нелегального туристичного будівництва;
- управління в'їздом приватного транспорту в туристичні регіони;
- суворе застосування екологічних стандартів по шуму, питній воді, воді для купання, рідких відходах і викидах в повітря;
- створення амортизуючих зон навколо вразливих районів і професійна підготовка людей, які задіяні в управлінні даними туристичними об'єктами, районами, регіонами.

Здійснення дієвих природоохоронних заходів на рівні окремого туристичного об'єкта в цілому можливе лише при детальному обліку всіх можливих і наявних джерел його впливу на навколишнє середовище. Така інформація може бути зосереджена в єдиному документі - екологічному паспорті.

Екологічний паспорт природних туристичних територій та об'єктів являє собою офіційний державний документ, який фіксує «екологічні хвороби», їхню специфіку та динаміку розвитку, містить необхідну детальну інформацію для ефективного вирішення природоохоронних питань.

Сутність екологічної паспортизації туристичних територій та об'єктів полягає в необхідності інвентаризації основних джерел антропогенних впливів на навколишнє природне середовище, дотримання природоохоронних норм і правил у процесі природокористування, визначення ступеня використання ресурсів природного середовища і розробка на основі даних паспортизації дієвих природоохоронних заходів. Екологічні паспорти допомагають детально й диференційовано проаналізувати причини змін

стану довкілля і визначити відповідальних за шкоду довкіллю та якість планів покращення ситуації.

Як згадувалось вище стан екологічної паспортизації туристичних об'єктів в нашій державі залишається лише в проектному стані. Жодна туристична територія не має чітко створеного екологічного паспорту, який би зміг відображати динаміку туристичних потоків у певному регіоні, рівні антропогенних туристичних навантажень на природні екосистеми, а також містити необхідні рекомендації та шляхи усунення екологічних проблем.

Беручи за основу наукові праці основних спеціалістів у даній галузі (Ю.Р. Шеляг-Сосонка, Я.П. Дідуха, Т.Л. Андрієнко, Я.І. Мовчана, С.Ю. Поповича, Л.В. Пархісенка, В.А. Сесіна, В.Є. Бореяка, О.В. Гуцала, В.П. Ткача, П.М. Устименка, В.І. Гончарука та Г.О. Білявського) нами розроблено екологічний паспорт туристичного об'єкта чи території (табл. 4.1), який буде має наступну структуру:

- титульний лист, в якому наведені відомості про розробника екологічного паспорту та природокористувача (суб'єкта туристичної діяльності).
- Розділ 1 - Загальна характеристика туристичного об'єкту (фізико-географічні та адміністративні дані);
- Розділ 2 – Характеристика сучасного екологічного стану туристичного об'єкта;
- Розділ 3 - Характеристика туристичних потоків та туристичного обслуговування;
- Розділ 4 - Особливості природоохоронної діяльності;
- Розділ 5 – Відповідальні сторони, які несуть відповідальність за забруднення навколишнього середовища. Висновки та рекомендації щодо ліквідації негативних впливів (Додаток В).

Зміст типового екологічного паспорту туристичного об'єкту чи території

Розділ 1	Загальна характеристика туристичного об'єкту (фізико-географічні та адміністративні дані)
	1.1. Назва об'єкта чи території, адреса, ким і коли створений, відомча підпорядкованість; структура
	1.2. Площа і характер конфігурації
	1.3. Екологічна карта-схема території чи об'єкту
	1.4. Координати місцезнаходження об'єкту (країна, область, район, населений пункт)
	1.5. Форма власності (державна чи приватна)
	1.6. Фізико-географічна характеристика
	1.7. Фізико-географічне чи геоботанічне районування
Розділ 2	Характеристика сучасного екологічного стану туристичного об'єкта
	2.1. Характеристика антропогенного навантаження
	2.2. Джерела, обсяги та види забруднень від існуючих (або поблизу розташованих) підприємств чи екологічно небезпечних об'єктів
	2.3. Земельні ресурси
	2.4. Водні ресурси
	2.5. Атмосферне повітря
	2.6. Відходи
	2.7. Будівництво
Розділ 3	Характеристика туристичних потоків та туристичного обслуговування
	3.1. Відомості про туристичний контингент та туристичну діяльність
	3.2. Особливості туристичного обслуговування
Розділ 4	Особливості природоохоронної діяльності
	4.1. Природоохоронна діяльність
	4.2. Рекреаційна і туристична діяльність
	4.3. Еколого-освітня діяльність

Актуальність та практична значущість екологічної паспортизації полягає в:

- можливості чітко та вчасно оцінювати рівні антропогенних впливів на туристичну територію;
- оцінці рівнів впливів від закладів туристичного розміщення (готелі, мотелі, пансіонати, приватні сільські (агро) садиби тощо);
- реалізації природоохоронних заходів та оцінці їх ефективності;
- гармонійному природокористуванню, дотримуючись встановлених рекомендацій та вимог чинного законодавства.

На основі інформації екологічного паспорта можна виконувати своєчасні та правильні прогнози, а також визначати способи нейтралізації негативних екологічних процесів та мінімізувати рівні екологічної небезпеки.

Нагальним залишається вирішення питання щодо введення обов'язковості екологічної паспортизації та прийняття Закону України «Про екологічний паспорт».

Ще одним важливим моментом є проведення експертизи екологічного паспорта. Склад експертної групи визначається обласним комітетом з охорони НПС. Зазвичай експертизу проводять в місячний строк після її подання до служб згідно графіку. В разі необхідності для перевірки даних експертами проводиться відбір проб, їх аналіз, контрольні заміри величин показників. В разі негативного висновку експертизи паспорт повертається на доробку, після чого цей документ знову підлягає платній експертизі.

4.4. Типовий екологічний паспорт рекреаційної зони «Світязь» Шацького НПП

Рекреаційна зона відпочинку «Світязь» розташована вздовж узбережжя мальовничого озера Світязь, багата на природні піщані пляжі

місцями покритті трав'яною рослинністю. Зона виділяється як одне ціле, хоча формувалась в межах існуючого населеного пункту з врахуванням вже існуючої забудови. Тому вона не має єдиного прилеглого до всіх закладів відпочинку громадського центру, хоча таким вважається мережа кафе-барів, магазинів й інших закладів обслуговування, що межує з деякими базами відпочинку.

Зона відпочинку розташована в сприятливому для подальшого розвитку її інфраструктури архітектурному середовищі але в окремих випадках додатково потребує: каналізування, водопостачання зовнішнього освітлення та благоустрою території кожного закладу відпочинку, пляжів і зв'язків між ними, що підняло б культурно-побутовий рівень як для відпочинку так і проживання самого місцевого населення.

З метою забезпечення екологізації туристичної діяльності в межах рекреаційної зони, необхідно регулювати чисельність туристопотоків та проводити постійні спостереження за екологічним станом самої території. Найбільш доцільно та ефективно це можна здійснити, маючи екологічний паспорт зони туристичного відпочинку, який складатиметься з чотирьох основних розділів та міститиме наступну інформацію (табл. 4.2.).

Зміст екологічного паспорту зони відпочинку «Світязь»

Розділ 1. Загальна характеристика зони відпочинку «Світязь»	
1.1. Назва об'єкта та місце розташування.	Зона відпочинку «Світязь». Україна, Волинська область, Шацький район, с. Світязь (зона розташовується вздовж узбережжя озера Світязь, в межах Шацького Національного природного парку).
1.2. Площа території, зайнята закладами туристичного розміщення.	S= 8,37 га = 0,084 км ² .
1.3. Карта-схема території, на якій розташовано зона туристичного відпочинку.	Додаток 5.
1.4. Форма власності (державна чи приватна).	Державна
1.5. Фізико-географічні та кліматичні характеристики: А) Гідрологічні особливості туристичної зони (наявність озер, річок, їх кількість та режим живлення, глибина та тип, генезис водоймища; кліматичні особливості; флора та фауна водного об'єкту).	Озеро Світязь – карстового походження. Утворилося внаслідок нагромадження алювію і підвищення рівня ґрунтових вод, за умов незначного нахилу території й відсутності постійного стоку. Береги озера низькі, пологі, складені піщаним, піщано-гальковим і біогенним матеріалами; є заболочені ділянки. Улоговина видовжена, неправильної форми. Береги низькі, піщані (шир. пляжів від 5 до 50 - 60 м), подекуди трапляються галька і валуни, окремі ділянки заболочені. Живиться атмосферними і підземними водами, а також за рахунок водообміну з іншими озерами. Вода влітку добре прогрівається, постійна температура 9°C на глибині 15-17 м. Взимку озеро замерзає. Прозорість води 3-5,4 м, середня мінералізація 0,18 г / л. Дно вкрите переважно піщано-мулистими відкладами, торфовими й сапропелевими мулами. На дні - сапропелеві мули, піщані та глинисті відклади, у місцях карстових западин - мергелі і вапняки. З водної рослинності поширені очерет звичайний, рогіз широколистий, осока пухнаста, жовтець язиколистий, рдесник плаваючий, куга озерна, глечики жовті, латаття біле, елодея канадська та ін. Озеро багате бентосом, рибою (вугор, лящ, окунь, щука, карась, в'юн, сом), водоплаваючими птахами.
Б) Кліматичні особливості туристичної зони	Клімат – помірно-континентальний. Зима відносно м'яка, а літо тепле і вологе, з досить тривалими перехідними періодами (весною та осінню). Тривалість теплої періоду року, коли температура повітря перевищує 0° С, складає від 260 до 270 днів. Середня місячна температура (найхолоднішого місяця)

	становить - 4,2 °С, а найтеплішого – серпня + 18,4 °С. Середньорічна температура повітря становить +7,5°С. Амплітуда температур за рік становить 22,8°С. В басейні озера Світязь переважають західні, південно-західні і північно-західні вітри. Середня кількість опадів впродовж багаторічного періоду становить 600 мм. Вологість повітря становить влітку 60-70%, а у перехідні періоди і взимку – 80-90%.
В) Особливості рельєфу	Поверхня зони відпочинку «Світязь» Шацького НПП плоска, рівнинна, з незначним ухилом на північ. Оскільки ця територія міститься у межах крайової зони Дніпровського льодовика, тут трапляються як флювіогляціальні, так і власне льодовикові моренні відклади.
Г) Особливості ґрунтового покриву	Переважають дерново-підзолисті ґрунти, які характеризуються піщаним і супіщаним складом, високою водопроникністю.
Д) Рослинний та тваринний світ	В межах зони переважає трав'яниста рослинність, серед дерев сосни, берези, граби, дуби. Тваринний світ парку представлений типовими поліськими видами (лось, косуля, заєць-русак, білка тощо). Із хижих ссавців можуть траплятися лісова куниця, горностай, ласка, лісовий тхір, лисиця, борсук.
1.6. Фізико-географічне та геоботанічне районування.	За схемою <u>фізико-географічного районування</u> територія зони відпочинку розташована в межах ШНПП, яка відноситься до області Волинського Полісся Поліської провінції Зони мішаних лісів південного заходу Східно-Європейської рівнини. За геоботанічним районуванням територія Шацького поозер'я належить до Ратнівсько-Любешівського (Верхньоприп'ятського) району з переважанням соснових лісів чорницевозеленомохових і євтрофних осокових боліт.
Розділ 2. Екологічний стан зони відпочинку «Світязь»	
2.1. Характеристика антропогенного навантаження. А) Динаміка та напрямки використання природних ресурсів.	Територія зони здебільшого використовується в туристичних, лікувальних та оздоровчих цілях. Антропогенні навантаження на природні екосистеми зони спричиняють масові туристичні потоки відвідувачів, мережі закладів розміщення та харчування, а також системи доріг та туристичний транспорт.
Б) Екологічно допустима рекреаційна місткість зони відпочинку.	Внаслідок проведених розрахунків (розділ 5, п.5.2.1.) рекреаційна місткість даної зони становить: $V_i = \frac{N_i \cdot S_i \cdot C}{D_i}$ де V_i – рекреаційна місткість і-ї території, осіб; N_i – норма рекреаційного навантаження на і-ту територію, осіб/км²; S_i – площа і-ї рекреаційної території, км²; C – тривалість рекреаційного періоду, днів; D_i – середня тривалість перебування туристів і

	відпочиваючих на і-й території, днів. $V_i = \frac{115 \cdot 0,084 \cdot 90}{8} = 109 \text{ осіб при}$ одночасному їх перебуванні в межах території.
В) Фактична кількість туристів.	Одночасно в межах зони відпочинку може перебувати 454 особи (враховуючи усі існуючі заклади розміщення).

2.2. Джерела, обсяги та види забруднень від існуючих (або поблизу розташованих) підприємств чи екологічно небезпечних об'єктів.	Поблизу зони відпочинку розташовані ВАТ „Екобуд”, та ЗАТ Львівсистеменерго, однак вони є відносно екологічно безпечними та не спричиняють забруднень природних екосистем туристичної зони.
2.3. Атмосферне повітря	В межах зони відсутні промислові об'єкти, які б здійснювали шкідливі викиди в атмосферне повітря та спричиняли його забруднення. Забруднення атмосфери відбувається лише пересувними джерелами (автомобільний та туристичний транспорт).
2.4. Водні ресурси	Гідрохімічні показники знаходяться в межах значень ГДК, перевищень не виявлено (Додаток Г). Основними факторами, що негативно впливають на екологічний стан озера і призводять до його забруднення є: - скиди неочищених чи недостатньо очищених комунально-побутових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через системи каналізації і поверхневий стік сільськогосподарських угідь; - використання мінеральних добрив і пестицидів при веденні сільського господарства; - надмірне антропогенне навантаження на водні об'єкти внаслідок екстенсивного способу ведення водного господарства; - будівництво в прибережних смугах; - заїзд автотранспорту та його миття біляозер.
2.5. Земельні ресурси	Площа зайнята туристичними об'єктами складає 8,37 гектари. Екологічний стан земель можна вважати задовільним.
2.6. Відходи	В межах зони відсутні заходи по утилізації та переробки відходів.
Розділ 3. Характеристика туристичних потоків та туристичного обслуговування	
3.1. Відомості про туристичний контингент та туристичну діяльність:	В межах даної зони відпочивають люди різних вікових категорій (молодь, люди зрілого та похилого віку). Існують умови для дитячого відпочинку, а саме розташований в межах зони дитячий табір відпочинку „Чайка”.
А) Вік туристів, що відвідують територію чи об'єкт;	

Б) Рівень освіти та екологічної культури туристів	В рамках статистичного опитування 60% відпочиваючих мають повну вищу або середню освіту.
В) Середній час перебування в зоні відпочинку	В середньому кожна особа перебуває від 10-14 днів в межах зони.
Г) Відомості про види туризму, характерні для даної зони.	Основними видами туризму в межах зони є: риболовля, пішохідні та велосипедні прогулянки, катання на човнах та катамаранах, прогулянки в лісі, збирання грибів та ягід, кінні екскурсії, сільський туризм (найбільш розвинений в районі озер Світязь та Пісочне), екологічний туризм (екскурсії екологічними стежками: «Лісова пісня» та «Світязанка»), спортивний та пізнавальний туризм.
3.2. Особливості туристичного обслуговування. А) Загальна кількість закладів розміщення;	Закладів туристичного розміщення більше 100
Б) Кількість закладів харчування.	3
В) Кількість гідів з екологічною освітою.	На сьогоднішній день в межах зони працює 2 гід-екскурсоводи з екологічною освітою.
Г) Екологічний та санітарний стан відвідуваного об'єкту / території.	Екологічний стан задовільний. Територія зони потребує: - встановлення біотуалетів; - розташування по всій території урн для сміття з попереднім його сортуванням; - модернізації каналізаційних та очисних систем; - очищення та благоустрою пляжів та лісової території.
Розділ 4. Особливості природоохоронної діяльності	
4.1. Планування природоохоронних заходів	З метою покращення екологічного стану регіону Волинською обласною радою було прийнято наступні програми: «Регіональна екологічна програма "Екологія - 2010"»; «Обласна цільова програма "Ліси Волині" на період 2002 – 2015роки».
4.2. Природно-заповідний фонд	Територія зони розташована в межах Шацького НПП, який належить до ПЗФ України.
4.3. Формування екологічної мережі	Зона відпочинку «Світязь» знаходиться в межах проектованої національної екологічної мережі.

4.4. Особливості природоохоронної діяльності	З метою збереження та відновлення природних екосистем зони відпочинку необхідно: - розвивати екологічно-орієнтовані види туризму (екологічний, зелений, сільський); - дотримуватись нормативних значень допустимої чисельності туристопотоків; - покращувати санітарно-гігієнічні умови для відпочинку; - забезпечити належні санітарно-гігієнічні умови експлуатації туристичних об'єктів; - підвищити рівень екологічної свідомості туристів та самого населення шляхом організації лекцій, семінарів, розповідей на екологічну тематику; - сприяти раціональному та ресурсозберігаючому використанню природних ресурсів; - проводити екологізацію усієї туристичної діяльності як в межах зони, так і в межах самого НПП; - прокладати нові екологічні стежки в прилеглих до зони територіях. - розробити еколого-туристичної карти території (з нанесенням чітко визначених екологічних маршрутів, відомостями про основні об'єкти, різноманіття флори та фауни, ін.); - створити еколого-освітній центр.
---	---

Розроблений екологічний паспорт повністю характеризує існуючу на сьогоднішній день екологічну ситуацію в межах рекреаційної зони відпочинку «Світязь». Беручи до уваги інформацію екологічного паспорта, зрозумілі основні екологічні проблеми, які є нагальними для вирішення.

В даному випадку, у зоні відпочинку «Світязь» основою антропогенних навантажень на навколишнє середовище є саме активна туристична діяльність, яка відбувається на відносно невеликій за площею території. Про це свідчать об'єми туристопотоків, чисельність яких значно перевищує значення допустимої рекреаційної місткості. Також, необхідним для вирішення залишається питання щодо модернізації каналізаційно-очисних систем, застарілість та неефективність яких збільшує об'єми малоочищених скидів у водні об'єкти.

Беручи за основу відомості екологічного паспорту, для покращення екологічного стану природних та озерних екосистем зони відпочинку, пропонується:

- зменшити антропогенні навантаження на екосистему озера Світязь, за рахунок встановлення максимально-допустимих рівнів навантаження.
- виділити водоохоронні зони та прибережні смуги;
- суворо дотримуватись режиму водоохоронних смуг;
- вдосконалити системи обліку, моніторингу та контролю за забрудненням природної території, розробити та ввести в дію системи ідентифікації та інструментального контролю за всіма стаціонарними та пересувними джерелами забруднення довкілля;
- упорядкувати систему водовідведення в с. Світязь на прилеглих до нього базах відпочинку з метою повного припинення скидання в озера стічних вод;
- в сільських населених пунктах забезпечити централізовану систему каналізації та будівництво єдиної ділянки очисних споруд для одного або декількох сіл, розміщених неподалік від даної зони;
- проводити суворий контроль з боку природоохоронних органів за санітарним станом забудованих територій, забезпеченням їх своєчасного прибирання та очищення від сміття.

Для того, щоб екологічно-орієнтований туризм, зокрема - сільський, набув в Україні ще більшого поширення і став важливим компонентом економічного добробуту родини кожного сільського господаря, необхідна тісна співпраця органів державного та місцевого самоврядування, громадських організацій і господарств. Для досягнення даної мети в Україні необхідно створити сприятливе для сільського

населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинного законодавства.

З цією метою розроблені рекомендації для реалізації стратегії екологізації туристичної галузі в Україні загалом і у Західному Поліссі зокрема, а також сформовано перелік заходів для запобігання негативним екологічним впливам туристичної галузі.

Запропоновано типову форму екологічного паспорту туристичного об'єкту та розроблені детальні рекомендації для створення таких паспортів.

Екологічний паспорт туристичних об'єктів має містити:

- інформацію про особливості та ступінь впливу на навколишнє природне середовище;
- відомості про право природокористування, нормативи впливу і розміри платежів за забруднення довкілля та використання природних ресурсів;
- відомості про план (засоби, методи і терміни) проведення екологізації.

На основі даних рекомендацій укладено екологічний паспорт зони відпочинку «Світязь».

ВИСНОВКИ

Розвиток туризму зумовлює як позитивні, так і негативні наслідки для НПС. Посилення негативної дії туризму на довкілля, збільшення кількості одночасних відвідувачів в межах найпривабливіших туристичних зон та ряд інших факторів зумовили необхідність розвитку екологічно-орієнтованого (в тому числі сільського) туризму, як важливої складової проведення екологізації туристичної галузі.

Основні напрямки та тенденції розвитку сільського туризму свідчать, що це – надзвичайно перспективна галузь економіки з великим соціально-екологічним потенціалом. В Україні сільський туризм виступає відносно новою формою відпочинку, яка є однією з ключових ланок на шляху до еколого-орієнтованого розвитку туристичної галузі та агросфери в цілому. Тому державна програма економічного розвитку повинна бути орієнтована на всебічну екологізацію туристичної галузі та активно сприяти поширенню екологічно безпечних видів туризму, а також включати в себе різноманітні засоби заохочування чи стимулювання розвитку сільського туризму/

Організація будь-якої господарської діяльності передбачає отримання певних результатів, як економічного, так і соціального характеру. Результати і є свого роду показниками ефективності, які виражаються вигодою, досягнутою за певних витрат грошових, матеріальних, інформаційних ресурсів та робочої сили.

Основні напрямки та тенденції розвитку сільського туризму в Європі свідчать, що це – надзвичайно перспективна галузь економіки з великим соціально-екологічним потенціалом. У більшості європейських країн сільський туризм набув нової форми організації, перейшовши від традиційного відпочинку в межах сільської території з проживанням у садибі господаря та участю у веденні сільського господарства до відпочинку в сучасних, різних за рівнями (класами) сільських

будиночках (оснащених меблями, посудом та іншими зручностями) з широким спектром послуг та форм проведення дозвілля.

Для того, щоб екологічно-орієнтований туризм, зокрема - сільський, набув в Україні ще більшого поширення і став важливим компонентом економічного добробуту родини кожного сільського господаря, необхідна тісна співпраця органів державного та місцевого самоврядування, громадських організацій і господарств. Для досягнення даної мети в Україні необхідно створити сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинного законодавства.

З цією метою розроблені рекомендації для реалізації стратегії екологізації туристичної галузі в Україні загалом і у Західному Поліссі зокрема, а також сформовано перелік заходів для запобігання негативним екологічним впливам туристичної галузі.

ДОДАТКИ

Додаток А

НОРМАТИВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЯКОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ВІДПОЧИВАЮЧИХ У СЕЛІ ДЛЯ НАДАННЯ ЗНАКУ «ЗЕЛЕНА САДИБА»

Знак «ЗЕЛЕНА САДИБА» надається агротуристичним садибам, які відповідають вимогам наведених нижче «НОРМАТИВІВ». Знак має три рівні якості, від першого (найнижчого) до третього (найвищого).

Для отримання знаку першого рівня садиба має відповідати всім вимогам, позначеним цифрою “1”. Для отримання сертифікату другого рівня садиба має відповідати всім вимогам, позначеним цифрою “1” та 80% вимог, позначених цифрою “2”. Для отримання сертифікату третього рівня садиба має відповідати всім вимогам, позначеним цифрою “1”, 80% вимог, позначених цифрою “2” та 80% вимог, позначених цифрою “3”.

Для проведення сертифікації до садиби виїжджатиме інспектор, який перевірить відповідність садиби зазначеним вимогам. Зібрана інспектором інформація буде надана Комісії, призначеній Спілкою, яка винесе остаточне рішення про надання знаку «ЗЕЛЕНА САДИБА». Знак «ЗЕЛЕНА САДИБА» надаватиметься на термін 2 роки, що буде підтверджено відповідним сертифікатом.

1. ДОВКІЛЛЯ.

Довкілля садиби повинно бути екологічно чистим та привабливим. господарі повинні стежити за підтримкою та поліпшенням екологічного стану довкілля, сприяти збереженню ландшафтів та біорізноманіття.

1.1. Садиба розташована в мальовничому місці, поблизу є привабливі елементи ландшафту..... “1”

1.2. Околиці садиби чисті і доглянуті, бур'яни виполоті, нема сміття “1”

1.3. Довкілля садиби не має джерел забруднення (сміттєзвалищ, очисних споруд та ін.).....“2”

1.4. Навколишні місця відпочинку доглянуті та очищені від сміття.....“2”

1.5. Садиба розташована на безпечній відстані від джерел екологічного ризику.....“3”

1.6. Поблизу садиби є природоохоронна територія“3”

2. САДИБА.

Садиба не повинна бути джерелом забруднення; використання екологічно-агресивних речовин слід максимально обмежувати; оформлення території має носити ознаки підтримки сталого розвитку регіону та його екологічного стану.

2.1. Територія садиби доглянута та немає ознак забруднення.....“1”

2.2. Сміття та відходи збираються в спеціально облаштованому місці...“1”

2.3. Не застосовуються хімічні засоби захисту рослин.....“1”

2.4. Органічні відходи збираються в компостні ями або згодовуються домашнімваринам.....“2”

2.5. Не використовуються пластикові садові меблі.....“2”

2.6. Будівельні матеріали не вміщують азбесту.....“2”

2.7. Сміття вивозиться централізовано.....“2”

2.8. Будинок і садиба оформлені у традиційному для даного регіону стилі.....“2”

2.9. В оформленні садиби використовуються місцеві види рослин.....“2”

2.10. Покращені умови для видів місцевої фауни (годовниці, гніздів'я).....“2”

2.11. Не застосовуються мінеральні добрива.....“3”

2.12. Сміття сортується і вивозиться
централізовано.....“3”

2.13. При будівництві будинку та оформленні садиби використані
лише екологічно чисті природні
матеріали.....“3”

3. КІМНАТИ.

3.1. В оформленні кімнат використовуються елементи
традиційного стилю, витвори народних ремесел та
мистецтв.....“1”

3.2. Обладнання кімнат виготовлене з використанням натуральних
матеріалів місцевого походження.....“1”

3.3. Куріння дозволене лише в спеціально визначених
місцях.....“2”

3.4. В обладнанні кімнат не використовуються синтетичні
матеріали.....“3”

4. ПРОДУКТИ.

Перевага надається екологічно чистим продуктам місцевого
виробництва, приготованим за традиційними технологіями.

4.1. Джерело питної води перевірене відповідною лабораторією,
довідка про це доступна для туристів.....“1”

4.2. Їжа готується з використанням свіжих сезонних фруктів та
овочів.....“1”

4.3. Доступне вегетаріанське меню.....“1”

4.4. Туристам пропонуються продукти лише українського
виробництва.....“2”

4.5. Не використовується одноразовий пластиковий
посуд.....“2”

4.6. Не використовуються продукти в індивідуальній
упаковці.....“2”

4.7. Туристам пропонуються продукти лише місцевого виробництва.....“3”

4.8. Туристам пропонуються сертифіковані продукти органічного землеробства.....“3”

5. РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ.

Використання води з водогонів має бути якомога економнішим. Надається перевага природним джерелам.

5.1. При наявності водогону встановлені системи місцевої каналізації або обладнані асенізаційні колодязі.....“1”

5.2. Забруднена вода не потрапляє у довкілля.....“1”

5.3. При наявності водогону крани та регулятори не течуть.....“1”

5.4. Асенізаційні колодязі ізольовані від ґрунтових вод.....“2”

5.5. Водогін обладнаний лічильником.....“2”

5.6. Кімнати для гостей обладнані окремим лічильником.....“3”

5.7. У садибі використовується лише вода з природних джерел.....“3”

6. РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ТА ПАЛИВА

Переважає більшість палива та джерел електроенергії належить до невідновлюваних ресурсів, через це їх використання слід зводити до мінімуму.

6.1. У садибі встановлені лічильники для електроенергії та газу.....“1”

6.2. Електропобутові прилади (холодильники, електронагрівачі) вимикаються, коли немає туристів.....“1”

6.3. Ведеться розрахунок споживання електроенергії та палива туристами.....“2”

6.4. Електричні нагрівачі та прилади для сушіння рук не використовуються.....“2”

6.5. Опалення кімнат для туристів регулюється індивідуально...“2”

6.6. Для освітлення використовуються тільки енергоефективні лампи.....“3”

6.7. Для опалення не використовується паливо з невідновлюваних ресурсів.....“3”

6.8. Використовуються альтернативні джерела електроенергії.....“3”

7. ОБМЕЖЕНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПОБУТОВИХ ХІМІЧНИХ ЗАСОБІВ.

Засоби побутової хімії як правило є синтетичними матеріалами, агресивними до природного середовища, їх виробництво також належить до найбільш екологічно шкідливих. Через це їх вживання слід обмежувати.

7.1. Використання побутових хімічних засобів зведене до мінімуму.....“1”

7.2. Миючі та дезинфікуючі засоби не містять хлору та бору.....“2”

7.3. Синтетичні миючі засоби не використовуються.....“2”

7.4. Засоби побутової хімії не використовуються.....“3”

7.5. Холодильники та аерозолі, що містять фреон не використовуються.....“3”

8. ТУРИСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ.

Туристи повинні бути забезпечені екологічно-орієнтованою інформацією, що сприяє збереженню довкілля та сталому розвитку регіону.

8.1. Знак “Зелена садиба” демонструється туристам.....“1”

8.2. Програма “Зелена садиба” доступна туристам.....“1”

8.3. У садибі розміщені “Поради для гостей”, що стосуються екологічно-прийнятної поведінки..... “1”

8.4. Є інформація про місцеві природні, культурні та історичні цінності, охорону довкілля та біорізноманіття..... “2”

8.5. Туристам доступна карта місцевості..... “2”

8.6. Туристам доступна карта місцевості з позначеними природоохоронними об’єктами та територіями..... “3”

8.7. Спеціалізована екологічна преса передплачується або купується..... “3”

8.8. Власники садиби мають добрі знання місцевих традицій, добре поінформовані щодо місцевих природоохоронних територій, стежок, пам’яток історії та культури. На вимогу вони можуть виконувати функції гідів..... “3”

9. ТРАНСПОРТ.

Надається перевага громадському та екологічно-чистим видам транспорту.

9.1. Туристам доступна інформація про маршрути та розклад громадського транспорту..... “1”

9.2. Туристи забезпечені транспортними послугами між садибою та найближчою зупинкою громадського транспорту..... “2”

9.3. Є можливість оренди екологічно-чистих транспортних засобів (велосипедів, коней)..... “2”

9.4. Облаштовані місця стоянки для автотуристів..... “2”

9.5. Пішим, вело- та кінним туристам пропонуються пільгові умови... “2”

9.6. Господарі пропонують туристам оренду екологічно-чистих транспортних засобів..... “3”

10. РЕКОМЕНДОВАНА ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ.

Рекомендована діяльність, яка найменше впливає на довкілля: піші, кінні та велосипедні прогулянки, плавання, сонячні ванни, веслування, віндсерфінг, гірські лижі, збирання грибів та ягід, риболовля, спостереження за птахами та тваринами.

10.1. Господарі надають туристам інформацію про можливість екологічно-сприятливих видів діяльності та відпочинку.....“1”

10.2. Господарі пропонують туристам оренду спорядження для екологічно-сприятливих видів діяльності та відпочинку.....“2”

10.3. Господарі активно сприяють розвитку екологічно-сприятливих видів діяльності та відпочинку у своїй місцевості.....“3”

11. ПІДТРИМКА НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ.

Підтримується збереження та розвиток традиційних для даної місцевості побуту, ремесел та мистецтв.

11.1. В оформленні будинку і садиби використані елементи традиційного стилю та декору.....“1”

11.2. Будинок і садиба цілком оформлені в традиційному стилі.....“2”

11.3. Туристи мають можливість ознайомитись чи придбати вироби народних ремесел та мистецтв.....“2”

11.4. Розміщення та побут туристів організовано згідно зі старовинним укладом селянського життя.....“3”

11.5. Господарі володіють традиційними ремеслами чи мистецтвами і можуть запропонувати туристам свої вироби та продемонструвати традиційну технологію.....“3”

11.6. Туристам пропонуються тури та екскурсійні заходи, орієнтовані на підтримку та розвиток місцевих традицій, ремесел та мистецтв.....“3”

12. ДОСВІД РОБОТИ.

12.1. Більше двох років діяльності під знаком “ЗЕЛЕНА
САДИБА.....“2”

12.2. Більше чотирьох років діяльності під знаком “ЗЕЛЕНА
САДИБА”.....“3

”

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ

№ п/п	Загальні нормативно-правові акти:
1	Конституція України, Цивільний та Господарський кодекси України; Закони України, що мають широкий предмет регулювання та охоплюють як туристичні, так і інші суспільні відносини.
	Спеціальні нормативно-правові акти:
2	Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 № 324 із внесеними змінами від 18.11.2003 № 1282-IV.
3	Закон України "Про особисте селянське господарство" від 15.05.2003 № 742-IV.
4	Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 01.06.2000 № 1775.
5	Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 № 1264-XII.
6	Проект Закону України "Про сільський та сільський зелений туризм" від 23.10.2003 № 4299.
7	Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні" від 21.02.2007 № 136/2007.
8	Указ Президента України "Про основні засади розвитку соціальної сфери села" від 20.12.2000 № 1356.

9	Указ Президента України "Про основні напрямки розвитку туризму в Україні до 2010 року" від 10.08.99 № 973.
10	Постанова Кабінету Міністрів України "Про Державну програму розвитку туризму на 2002-2010 роки" від 29.04.02 № 583.
11	Постанова Кабінету Міністрів "Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)" від 15.03.2006 № 297.
12	Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" від 19.09.2007 № 1158.
13	Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму" від 27.06.2003 № 390.
14	Постанова Кабінету Міністрів "Про утворення структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій з питань туризму" від 25.11.1999 № 2142.
15	Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006-2010 роки" від 03.07.2006 № 373-р.
22	Внутрішні нормативні акти, до яких належать статут та положення осередку зеленого туризму обласної чи всеукраїнської спілки.

**ПРОЕКТ ТИПОВОЇ СХЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПАСПОРТА
ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТА**

Розділ 1	Загальна характеристика туристичного об'єкта (фізико-географічні та адміністративні дані)
	1.1. Назва об'єкта чи території, адреса, ким і коли створений, відомча підпорядкованість; структура.
	1.2. Площа і характер конфігурації
	1.3. Екологічна карта-схема території чи об'єкта
	1.4. Координати місцезнаходження об'єкта (країна, область, район, населений пункт).
	1.5. Форма власності (державна чи приватна).
	1.6. <i>Фізико-географічна характеристика:</i> - геологічні особливості; - гідрологічні особливості (загальна кількість річок, озер, ставків; режим живлення, середній рівень, глибина та тип водного об'єкта; генезис водоймища). - геоморфологічна будова; - кліматичні особливості (метеорологічні характеристики, значення мінімальних та максимальних температур, середньорічна кількість опадів, середні напрям та швидкість вітру тощо); - характеристика ґрунтового покриву; - рослинний і тваринний світ; - особливості ландшафтів;
	1.7. <i>Фізико-географічне чи геоботанічне районування</i>
Розділ 2	Характеристика екологічного стану туристичного об'єкта
	2.1. <i>Характеристика антропогенного навантаження:</i> - динаміка та напрямки використання природних ресурсів; - екологічно допустима рекреаційна місткість території чи об'єкта; - загальна допустима/наявна кількість туристів; - загальна допустима/наявна кількість закладів туристичного обслуговування; - загальна допустима/наявна кількість транспортних засобів (використаних в туристичних цілях та індивідуальних засобів пересування).
	2.2. Джерела, обсяги та види забруднень від існуючих (або поблизу розташованих) підприємств чи екологічно небезпечних об'єктів.

	<i>2.3. Земельні ресурси</i> а) загальна площа займаних земель, що використовуються в туристичних цілях; б) екологічний стан земельних ресурсів: - відомості про ерозію ґрунтів, якщо вона можлива(загальна площа, із них слабо-, середньо та сильно розмитих та зайнятих); - відомості про зсуви, вивітрювання, заболочення та засолення ґрунтів (якщо можливе на конкретній території); - дані про стан орних земель, площа незрошених чи зрошених земель, забруднених продуктами с/г виробництва (пестицидами, мінеральними добривами, біогенними елементами та ін.); - стан та площі рекультивованих земель. - площі земельних ділянок, зайнятих під туристичне будівництво (заклади обслуговування, харчування, проведення дозвілля тощо). <i>2.4. Водні ресурси:</i> - відомості про основні джерела водопостачання туристичних об'єктів (річка, озеро, канал, ін.) та їх обсяги (в перерахунку на 1 туриста за добу); - характеристика джерел забруднення водних об'єктів: а) обсяги скинутих неочищених/мало очищених стічних вод від закладів розміщення та харчування; б) види та кількість забруднюючих речовин, що скидаються в одиницю часу (г / с, т / рік); в) характеристика наявних очисних споруд (ефективність їх очистки (%)) та техніко-експлуатаційний стан. <i>2.5. Атмосферне повітря:</i> а) інвентаризація існуючих стаціонарних джерел, які розташовані поблизу/в межах туристичної території чи об'єкта: - висота та діаметр труб; - середня кількість та види забруднюючих речовин; - час роботи підприємства чи виробництва; - ефективність/наявність очисних споруд. б) забруднення пересувними джерелами (облік існуючих транспортних засобів, їх категорії). в) встановлення ГДВ для певної туристичної території (ГДВ встановлюються для кожного джерела забруднення атмосфери, а також по кожній забруднюючій речовині, що викидається).
--	--

	<i>2.6. Відходи:</i> а) Побутові відходи: - загальна кількість, що утворилася у в межах туристичної території/об'єкта; - кількість відходів, знешкоджених або переданих іншим організаціям, спрямованих на об'єкти розміщення відходів (полігони), у тому числі розміщених з метою поховання і розміщених з метою зберігання. б) Промислові відходи (утилізація, рекуперація, знешкодження). в) характеристика полігону (якщо такий існує) для розміщення відходів: - загальна площа та відстань від туристичного об'єкта; - розмір санітарно-захисної зони; - проектна місткість та ступінь заповнення об'єкта; - система захисту навколишнього середовища (тип протифільтраційного екрану, захист від впливів атмосферних опадів, збір та очищення дощових, талих і дренажних вод, збір та очищення виділених газів).
	<i>2.7. Будівництво</i> Наводяться відомості про існуючі або проєктовані об'єкти будівництва (підприємства, фабрики, заводи, кар'єри, шахти, ГЕС, ТЕС, АЕС, дамби, водосховища та ін.).
	<i>2.8. Еколого-економічні показники:</i> а) витратина охорону НПС (окремо на охорону атмосферного повітря, водних, лісових, мінерально-сировинних, бальнеологічних ресурсів і земель); б) розмір плати за користування природними ресурсами; в) плата за забруднення навколишнього середовища: - понаднормові викиди в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел; - скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти, на рельєф або в каналізацію; - забруднення ґрунтів; - розміщення виробничих і побутових відходів на полігонах або санкціонованих смітниках.

Розділ 3	Характеристика туристичних потоків та туристичного обслуговування <i>3.1. Відомості про туристичний контингент та туристичну діяльність:</i> а) вік туристів, що відвідують територію чи об'єкт; б) рівень освіти та екологічної культури туристів; в) соціальний статус туристів; г) середній час перебування на туристичному об'єкті; д) відомості про види туризму, характерні для території. <i>3.2. Особливості туристичного обслуговування:</i> а) загальна кількість закладів розміщення; б) кількість закладів харчування; в) кількість гідів (особливо з екологічною освітою); г) екологічний та санітарний стан відвідуваного об'єкту/території).
Розділ 4	Особливості природоохоронної діяльності <i>4.1. Природоохоронна діяльність:</i> а) функціонування державної охорони і егерської служби; б) екологічна інспекція, аудит експертиза; в) збереження біологічного, ландшафтного та видового різноманіття; г) відновлення порушених територій. <i>4.2. Рекреаційна і туристична діяльність:</i> а) стан використання рекреаційно-туристичних ресурсів; б) оцінка природних ресурсів з метою визначення максимального туристичного навантаження; в) розробка та встановлення нормативів допустимих антропогенних навантажень; г) рекреаційно-туристичне зонування територій; д) екологізація туристичної діяльності; ж) розробка еколого-туристичної карти території (з нанесенням чітко визначених екологічних маршрутів, відомостями про основні об'єкти, флору та фауну тощо). з) прокладання екологічних стежок; <i>4.3. Еколого-освітня діяльність</i> а) створення і забезпечення функціонування еколого-просвітніх закладів; б) екологічна освіта та просвіта туристів під час перебування на туристичному об'єкті чи території; в) забезпечення функціонування екологічних стежок; г) видавнича діяльність (буклети, листівки, підручники, журнали, плакати, атласи, карти екологічного спрямування). д) підготовка еколого-освідчених гідів та персоналу.

Гідрохімічна характеристика води оз. Світязь

Показники	Одиниц і виміру	Результати вимірювання по роках				ГДК
		2005	2006		2007	
			липень	серпень		
Температура	°С	25	28	15	21	
рН	од.рН	8,5	7,63	7,14	7,84	6,5-8,5
Забарвлення	-				22	
Запах	бал	1				
Осад	-	незначний	незначний	незначний		
Прозорість	см	22	22	22		>20
Лужність	мг/екв	1,5				
Розчинений кисень	мгО ₂ /дм ³	9,7	8,14	8,7	6,5	>6
Мінералізація	мг/дм ³	19	91	101	92	1000
Завислі речовини	-//-	1,6	3,7	4,7	8	15
Хлориди	-//-	21,8	18,1	21,7	15,2	300
Сульфати	-//-	9,49	12,08	20,3	27,63	100
Залізо загальне	-//-	0,059	0,133	0,016	0,098	0,1
Амоній сольовий	-//-	0,116	0,196	0,523	0,031	0,5
Азот амонійний	-//-	0,09	0,15	0,41	0,02	0,39
Нітрити	-//-	0,007	0,03	0,014	0,003	0,08
Азот нітритний	-//-	0,002	0,009	0,004	0,001	0,02
Нітрати	-//-	0,21	0,14	0,145	0,915	40
Азот нітратів	-//-	0,047	0,032	0,033	0,207	9,1
Фосфати	-//-	0,02	0,03	0,02	0,03	3,12
Фосфор	-//-		0,01	0,01		
Марганець	-//-		0,017	0,011	0,001	0,01
БСК5	мгО ₂ /дм ³	1,56	2,23	1,7	2,03	3
БСК повн.	мгО ₂ /дм ³					
ХСК (біхроматна)	мгО/дм ³	25,6	7,4	9,6	9,5	30
Мідь	мг/дм ³					
Хром ⁺⁶	-//-	0,001	0	0	0	0,001
Цинк	-//-	0,0005				
Нікель	-//-		0,011	0	0	

Кальцій	-//-	60,1	55,9	92,2	110,2	180
АПАР	-//-	0,02				0,1
Жорсткість	-//-	3,1	3,1	4,5	6	
Колірність	-//-	16	22	25		
Гідрокарбонати	-//-			298,9		
Магній	-//-		3,8			40
Срібло	-//-	0,003				

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГЕС	Гідроелектростанція
КЕСЛ	Коефіцієнт екологічної стійкості ландшафтів
НПС	Навколишнє природне середовище
НПП	Національний природний парк
ПЗТ	Природно-заповідна територія
ПЗФ	Природно-заповідний фонд
ПРП	Природно-ресурсний потенціал
ПТР	Природно-туристичні ресурси
СТО	Світова туристична організація

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний екологічний туризм в країнах Центральної та Східної Європи // Матеріали міжнародного науково-практичного семінару. – Стрий, 2004. – 132 с.
2. Аналіз державної політики на підтримку туризму в Україні та практичні рекомендації поліпшення її ефективності : аналітичне дослідження / [Державна туристична адміністрація України]. – К. : ДТАУ, 2005. – 170 с.
3. Андрієнко Т.Л. Мережа регіональних ландшафтних парків України: наукові та організаційні основи створення / Андрієнко Т.Л., Клестов М.Л., Прядко О.І. – К. : Либідь, 1996. – 35 с.
4. Андропов О.М. Стан рекреаційного комплексу України / Андропов О.М. // Економіка і Екологія, 2005, № 24.
5. Андрущак В.І. Сільський зелений туризм на Буковині / Андрущак В.І., Приказка В.М., Слюсаренко А.О. // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - К. : Знання України, 2002. - С. 472-476.
6. Аспір Н.А. Перспективні рекреаційні території Шацького НПП / Аспір Н.А. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, Вип. 19.9., 2009.
7. Бабікова К. Екобезпечний розвиток туристичної галузі Українського Полісся / Бабікова К., Ніколаєв К. // Екологічна безпека держави. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів. - К. : НАУ, 2010. – С. 112-114.
8. Бабікова К. Комплексна екологізація туристичної галузі» / Бабікова К., Ніколаєв К. // Міжнародна наукова конференція молодих вчених, аспірантів та студентів «Політ. Сучасні проблеми науки». - К. : НАУ,

2010. – С. 62-65.

9. Бабікова К. Шляхи екологізації енергетичного комплексу в екотуристичній індустрії / Бабікова К., Ніколаєв К. // Екологічна безпека держави. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів 21-24 квітня 2009. - К. : НАУ, 2009, С. 116-117.
10. Балабанов И.Т. Экономика туризма / Балабанов И.Т., Балабанов А.И. - М.: Финансы и статистика, 2004. – 176 с.
11. Барановський В.А. Екологічний атлас України. - К. : Географіка, 2000. – 42 с.
12. Барановський В.А. та інші. Україна. Еколого-географічний атлас. Атлас-монографія. – К. : Варта, 2006. – 220 с.
13. Барановський В.А. Україна. Екологічна ситуація. Масштаб 1:4 500 000 // Атлас України. – К. : НВП “Картографія”, 1996. - С. 30-31.
14. Барановський В.А. Україна. Забруднення природного середовища. Масштаб 1:2000000. - К. : Укргеодезкартографія, 1996.
15. Барановський В.А. Радіаційне забруднення території, забруднення атмосферного повітря, забруднення поверхневих вод, забруднення ґрунтів пестицидами, забруднення ґрунтів мінеральними добривами, загальне забруднення навколишнього середовища. Масштаб 1:6000000 // Україна : Навчальний атлас. - К.: ГУГКіК при КМ України, 1998. - С.53-55.
16. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / Бейдик О.О. - К. : ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
17. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / Биркович В. І. // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник, 2008. - №1 (6). - С. 138-143.
18. Білоус О.Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток / Білоус О.Г., Мацейло Ю.М. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.

19. Білявський Г.О. Екологічна безпека Азово – Чорноморського шельфу / Білявський Г.О., Ісаєнко В.М., Ковальов М.І., Ніколаєв К.Д. // Екологія і ресурси: Зб. наук. праць Інституту проблем національної безпеки. – К. : ПНБ, 2007. - №17. - С. 20-27.
20. Боголюбов В.М. Стратегія сталого розвитку: Навчальний посібник / Боголюбов В.М., Прилипко В.А. – Херсон : Олді-плюс, 2009. – 322 с.
21. Брижак П.М. Сільський туризм Буковини. Стан та перспективи розвитку / Брижак П.М. // Буков. мед.вісн., 2005. – 9, №4. – С. 144-146.
22. Вакуленко В. Туризм і охорона культурної спадщини: український та польський досвід / Вакуленко В., Валентюк І., Грибан В., Коротич С., Кравченко Н. // Українська Академія держ. управління при Президенті України; Центр досліджень адміністративної реформи. – К. : Київ.ун-т, 2001. - 395 с.
23. Васильєв В. Десять років розвитку сільського зеленого туризму в Україні: проблеми та перспективи / Васильєв В. // Туризм: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С.49–53.
24. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / Веклич О.О. – К. : Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
25. Гамалій І.П. Екологічний туризм: Методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів екологічного факультету / Гамалій І.П., Барановський М.М., Слободенюк О.І. – Біла Церква, 2008. – 35 с.
26. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / Гайдуцький П.І. // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 85-93.
27. Гетьман В.І. Платні рекреаційні послуги установ природно-заповідного фонду України: законодавчі норми та економічні можливості / Гетьман В.І. // Український географічний журнал. - К.,

2002. - №1. – С. 58-65.

28. Гловацька В.В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основні організації: [Про розвиток зеленого туризму (СЗТ) в Україні] / Гловацька В.В. // Економіка АПК. – 2006. – №10. – С. 148-155.
29. Гончарук В. Національна екологічна безпека та екологічна паспортизація водних об'єктів / Гончарук В., Білявський Г., Ковальов М., Рубців Г. // Вісник Національної академії наук, №5, 2009. – С. 22-29.
30. Горішевський П.В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі / Горішевський П.В., Васильєв В.П., Зінько Ю.В. - Івано–Франківськ : Місто-Н, 2003. - 158 с.
31. Грищенко Ю.М. Регіональні ландшафтні парки Рівненської області / Грищенко Ю.М., Якимчук А.Ю., Яковишина М.С., Мартинюк А.М. // Екологічний вісник, 2003, №9-10. – С. 26-30.
32. Губені Ю.Е. Розвиток сільських територій: європейський досвід для української практики / Губені Ю.Е. // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 394-402.
33. Данилов-Данильян В.И. Экологический вызов и устойчивое развитие / Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 432 с.
34. Данилов-Данильян В.И. Экологическая безопасность. Общин принципы и российский аспект / Данилов-Данильян В.И., Залиханов М.Ч., Лосев К.С. – М. : МНЭПУ, 2001. – 332 с.
35. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. - Навчальний посібник / Дмитрук О.Ю. - К. : Альтерпрес, 2004. - 192 с.
36. Дмитрук О.Ю. Екотуризм як дидактична основа раціонального

- природокористування та геоекологічної освіти / Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. // Регіональні екологічні проблеми. Зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 45 – 50.
37. Дроздов А.В. Основы экологического туризма: Учебное пособие / Дроздов А.В. – М. : Гардарики, 2005. – 271 с.
38. Екологічна енциклопедія [редкол.: Толстоухов А.В.]. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. Т. 3. - С. 308-309.
39. Екологічний атлас України. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2009. – 104 с. : карти, табл., схеми, іл.
40. Ефременко Н. Сельский туризм и агробизнес – понятие совместимые / Ефременко Н. // Туризм и практика, проблемы, перспективы, 2007. – № 2. – С. 62–64.
41. Ефремов О.В. Ефективність управління туристичним комплексом / Ефремов О.В., Цопа Н.В. // Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка. Економіка. №42, 2000.
42. Жуков М.А. Индустрия туризма: менеджмент организации / Жуков М.А. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 200 с.
43. Законодавчі акти приорганізації діяльності у сфері сільського зеленого туризму // Новости турбизнеса. – 2006. – № 21 (71). – С. 31–34.
44. Заповідна справа в Україні // Науково-популярний екологічний журнал «Рідна природа». Спевипуск. – К., 2008. –С.6-18.
45. Здоров А.Б. Агротуристичний комплекс: прогнозування регіонального розвитку / Здоров А.Б. - М.:Турист. – 2007. – 168 с.
46. Зінько Ю.В. Організаційно-господарські аспекти розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні / Зінько Ю.В. // Аграрний екологічний туризм в країнах Центральної та Східної Європи: Матеріали I міжнар. наук.- практ. семінару. — Стрий, 2004. - С. 38-43.
47. Зорин И.В. Энциклопедия туризма: Справочник / Зорин И.В., Квартальнов В.А. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
48. Ільків І. Регіональний моніторинг екологічних проблем Прикарпаття /

- Ільків І., Березнюк Д. // Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Стан навколишнього середовища. Екологічний моніторинг, січень 2008р., №1(49). – С. 23.
49. Ісаєнко В.М. Використання відновлювальних ресурсозберігаючих технологій в екотуристичній галузі / Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О. // Вісник Національного авіаційного університету. – К. : НАУ, 2008. - №3 (36). - С. 131 – 134.
50. Ісаєнко В.М. Поняття екотуризму / Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О. // Наукоємні технології: Матеріали науково-технічної конференції студентів та молодих учених. - К. : НАУ, 2008. – С. 71.
51. Карпова Г. Устойчивое развитие туризма: направления, тенденции, технологи / Карпова Г. // Материалы I Международ. науч.-практ. конф. 25-27 мая 2005 г. – Улан-Удэ, 2005. – С. 102-106.
52. Квартальнов В.А. Туризм: теория и практика: Избр. тр.: в 5т. / Квартальнов В.А. - М.: Финансы и статистика. - Т. 3: Новые цели и функции туризма: экономика и управление, 1998. - 384 с.
53. Кислый В.Н. К проблеме оптимизации воспроизводства и использования ресурсного потенциала лесов в условиях многоцелевого лесопользования / Кислый В.Н. // Вісник Сумського державного університету: Науково-методичні основи природокористування. – Суми : «Ризоцентр» СумДУ, 2005, №4. – С. 44-56.
54. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Кифяк В.Ф. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. - 312 с.
55. Класифікаційна схема туристичної діяльності / Ніколаєв К.Д., Білявський Г.О., Ісаєнко В.М. // Свідectво про реєстрацію авторського права № 32898; опубл. 16.04. 2010.
56. Клементова Е. Оценка экологической устойчивости сельскохозяйственного ландшафта / Клементова Е., Гейниге В. // Мелиорация и водное хозяйство, 2002, №5. – С.24-35.

57. Коберніченко Т. Методичний посібник з сільського туризму / Коберніченко Т., Васильєв В., Зінько Ю., Горішевський П. – К., 2005. – 84 с.
58. Колбовский Е.Ю. Экологический туризм и экология туризма: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Колбовский Е.Ю. – М. : «Академия», 2006. – 256 с.
59. Комарчук С. Заповідний фонд України: стан, проблеми, перспективи розвитку / Комарчук С. - К. : Рідна природа, 2003 - №1 – С. 78-80.
60. Коробко Б. Енергетика та сталий розвиток / Коробко Б. // Інформаційний посібник для українських ЗМІ. – К., 2007. 40 с.
61. Косолапов А.Б. Теория и практика экологического туризма / Косолапов А.Б., Бартовщук В.И., Лозовская С.А., Женжера О.В. – Владивосток: ФОС "Взморье", 2003.-78 с.
62. Костриця М.М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика: Монографія / Костриця М.М. [за наук. керівництвом і ред. проф. Є.І. Ходаківського, проф. Ю.С. Цал-Цалка]. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 196 с.
63. Костриця М.М. Сільський туризм: нові можливості підприємництва на селі / Костриця М.М. / Матеріали науково-методичного семінару. – Житомир : М. Косенко, 2007. – 50 с.
64. Костриця М. М. Актуальні проблеми розвитку сільського туризму на Житомирщині / Костриця М. М. // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні : матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції / За ред. Саух І. В. – Житомир : Вид-во ЖФ КІБІТ, 2007. – С. 48–50.
65. Костриця М. М. Шляхи вдосконалення туристичного комплексу Житомирщини / М. М. Костриця // Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття: Наук.збірник “Велика Волинь”. – Т. 22 / Відп. редактор М. Ю. Костриця. – Житомир: М.А.К., 2001. – С. 331 – 335.
66. Костриця М. М. Проблеми переходу туризму на принципи

- збалансованого розвитку / М. М. Костриця // Екологічний вісник. – 2007. – № 6. – С. 30–31.
67. Костюшин В.А. Воздействие рекреации на живую природу / Костюшин В.А. –К.: Национальный экологический центр Украины, 1997. – 42с.
68. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери : Наукове видання / Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. – Львів : НАН України, 2005. - 78 с.
69. Кравченко Н.О. Альтернативні різновиди туризму в контексті сталого розвитку України / Кравченко Н.О. // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук.праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т.3.- С.103–105.
70. КрижановськаО.Установи природно-заповідного фонду як осередки екологічної освіти та виховання / КрижановськаО.- К. : Рідна природа. – 2003 - №1. - С. 14-16.
71. Кузьменко О.Екологічний туризм: поняття і особливості організації / Кузьменко О. - К. : Схід, 2004. - №2. – С. 13-17.
72. Кудла Н. Багатофункціональний розвиток сільських територій від базових ідей до активізації місцевого підприємництва / Кудла Н. // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 62–71.
73. Ледовских Е.Ю. Экотуризм на пути в Россию. Принципы, рекомендации, российский и зарубежный опыт / Ледовских Е.Ю., Моралева Н.В., Дроздова А.В.– Тула: Гриф и К, 2002. – 284с.
74. Літопис природи Шацького національного природного парку за 2007 рік. Кн. 20.– Світязь, 2008.–219 с.
75. Лохотроцька Т. Динаміка розвитку туристичної галузі Волині в 2004 році / Лохотроцька Т., 2005. - № 2. - С. 10-14.
76. Лосев К.С. Экологические проблемы и перспективы устойчивого развития России в XXI веке / Лосев К.С. - М. : Космосинформ. – 2001. – 400 с.

77. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України / Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
78. Масленникова И.С. Экологический менеджмент / Масленникова И.С., Кузнецов Л.М., Пшенин В.Н. – СПб. : СПбГИЭУ, 2005. – 200 с.
79. Маєвський Я. Агротуризм: Порадник для сільського господаря / Маєвський Я. – Львів, 2005. – 80 с.
80. Мазуров Ю.Л. Экотуризм в России: глобальный контекст и национальные особенности / Мазуров Ю.Л. // Региональные исследования. - Смоленск, 2004. № 1 (3). – С. 55-62.
81. Мельник В.І. Розвиток сільського туризму Волині - справа державна / Мельник В.І. // Луцький замок. - 2006. - С. 8-10.
82. Міщенко О.В. Перспективи розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях Волинської області / Міщенко О.В. // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки №2, 2007. - С. 250-253.
83. Мотузенко О. Екологізація туристичної діяльності й екологічний туризм: перспективи розвитку / Мотузенко О., Аріон О. // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. – Київ-Луцьк, 2000. – Т.1. – С. 375 - 378.
84. Найда В.С. Зонування природних комплексів ШНПП / Найда В.С. // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки, № 11. - Частина 1. „ШНПП: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку”, 2007. - С. 46-50.
85. Найда В.С. Рекреаційна організація території Шацького НПП. Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку / Найда В.С. // Матеріали наукової конференції „Фактори загрози біотичному різноманіттю: їх індикація та способи зниження негативної дії”. – Львів : Сполом, 2007. - С. 46-52.
86. Наседкін І.Ю. Оцінка екологічної та гігієнічної стійкості озер Шацької групи за водобалансовими і гідрохімічними показниками / Наседкін

- І.Ю., Рябцева Г.П. // Екологія, водне господарство та проблеми водних ресурсів західного регіону України. – Луцьк : Надстир'я, 1997. – С. 50 – 58.
87. Ніколаєв К.Д. Екологізація енергоспоживання туристичних комплексів / Ніколаєв К.Д., Білявський Г.О., Бабікова К.О. // Вісник Національного авіаційного університету. - К. : НАУ, 2009.- №3(40). – С. 213- 216.
88. Ніколаєв К.Д. Екологізація туризму на території Шацького НПП / Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М., Бабікова К.О. // Матеріали II науково-практичної конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» – Сімферополь, 2010. – С. 412-415.
89. Ніколаєв К.Д. Екологізація туристичної галузі, її роль у зменшенні впливу на біорізноманіття та навколишнє середовище / Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М. // Агроекологічний журнал, спецвипуск. – К., 2009. - С. 228 – 232.
90. Ніколаєв К.Д. Екологічна паспортизація в сільському туризмі / Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М., Бабікова К.О. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Природно-ресурсний потенціал збалансованого (сталого) розвитку України». – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. –Т.2. – С. 23-25.
91. Ніколаєв К.Д. Екологічна паспортизація туристичних об'єктів як складова природо ресурсного права / Ніколаєв К.Д. Бабікова К.О., Ісаєнко В.М. // Moderntrendsinscientificthoughtdevelopment: materialsdigestofthe 2ndInternationalScientificConference (January 31 – February 14, 2011, Kiev, London). Juridical sciences, open section / All-Ukrainian Academic Union of specialists for professional assessment of scientific research and pedagogical activity. – Odessa:InPress, 2011.– P. 34-36.
92. Ніколаєв К.Д. Збалансоване природокористування на прикладі

- екологізації туристичної галузі / Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М., Бабікова К.О. // Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету ім. М. Остроградського, №5 (58). – Кременчук, 2009. - С. 117- 120.
93. Ніколаєв К.Д. Підходи до організації та забезпечення еколого-орієнтованої туристичної діяльності на території Шацького НПП / Ніколаєв К.Д. // Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики: матеріали Всеукраїнської наукової екологічної конференції. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – С. 107 – 112.
94. Ніколаєв К.Д. Ресурсозбереження та ресурсозберігаючі технології в галузі екологічного туризму / Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М., Неленько Ю.В. // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. В. Лазаряна. – Дніпропетровськ, 2009. - С. 67-71.
95. Ніколаєв К.Д. Роль екологічного картографування у забезпеченні розвитку екологічного туризму в Азово-Чорноморському регіоні / Ніколаєв К.Д. // Зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 263-268.
96. Ніколаєв К.Д. Сучасні підходи до визначення поняття «туризм екологічний» / Ніколаєв К.Д. // Зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. Випуск 24. – С. 27-35.
97. Ніколаєв К.Д. Формування екологічної культури туристів – важливий фактор збереження довкілля / Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Карпатська конференція з проблем охорони довкілля». - м. Мукачеве-Ужгород, 15-18 травня 2011 р.
98. Ніколаєв К.Д. Роль екологічної паспортизації туристичних зон Шацького НПП у збереженні природних екосистем / Ніколаєв К.Д.,

- Ісаєнко В.М., Бабікова К.О. // III-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю, 21-24 вересня. Збірник наукових статей. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – С. 230-233.
99. Ніколаєв К.Д. Стан та перспективи організації сільського туризму в контексті сталого розвитку територій / Ніколаєв К.Д., Ісаєнко В.М. // Агроекологічний журнал, спецвипуск. – К., 2011. - С. 171 – 174.
100. Онищенко О.М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства / Онищенко О.М., Юрчишин В.В. // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 41-50.
101. Онищенко О. Сільський розвиток: основи методології та організації / Онищенко О., Юрчишин В. // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 4–13.
102. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи / Павлов В.І., Черчик Л.М. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 124 с.
103. Подсолонко В.А. Менеджмент: Теорія та практика. - К.: - Центр учебной литературы, 2003. - С. 16 – 24.
104. Поліщук В.Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / Поліщук В.Г. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 11. - С. 168-173.
105. Постанова Кабінету Міністрів "Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)" від 15.03.2006 № 297.
106. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" від 19.09.2007 № 1158.
107. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Зб. нормативно-правових актів / Під заг. ред. проф. В. К. Федорченка / Київ, ун-т туризму, економіки і права. — К. : Юрінком Інтер, 2002. —

640 с.

108. Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18.11.2003 № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 26.12.2003. – № 50.
109. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18. – Ст. 935. – С. 143–154.
110. Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні : Указ Президента України від 21.02.2007 р. № 136/2007 // Урядовий кур'єр. – 27.02.2007. – № 37
111. Про особисте селянське фермерське господарство : Закон України від 15.05.2003 № 742-IV // Офіційний вісник України. – 20.06.2003. – № 23. – С. 9. – Ст. 1014.
112. Про природно-заповідний фонд України : Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. – 502. – С. 1130–1156.
113. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. - 2-ге вид. - К. : Інтелсфера, 2000. - 360 с.
114. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Шацького національного природного парку. – К. : Науковий центр заповідної справи, 2005. – 226 с.
115. Проект Закону України "Про сільський та сільський зелений туризм" від 23.10.2003 № 4299.
116. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства : Навч. посібн. / Пуцентейло П.Р. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

117. Реймерс Н.Ф. Экологизация. Введение в экологическую проблематику / Реймерс Н.Ф. - М.: Изд-во РОУ, 1994. - 99 с.
118. Реймерс Н.Ф. Экология. Теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Реймерс Н.Ф. - М.: «Россия молодая», 1994. - 366 с.
119. Розвиток сталого сільського туризму: Тематичний довідник. – Ужгород, 2007. – 146 с.
120. Роглев Х. Й. Сільський туризм – перспективний напрямок розвитку туристичної індустрії України / Х. Й. Роглев // Туризм : теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 43–48.
121. Русев И.Т. Основы экотуризма / Русев И.Т. – Одеса : КП ОГТ, 2004. – 294 с.
122. Рутинский М. Й. Географія туризму України / Рутинський М.Й. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 159 с.
123. Рутинський М.Й. Сільський туризм / Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. – Навчальний посібник. – К. : Знання, 2006. – 271 с.
124. Рябцева Г.П. О возможном изменении водного режима Шацких озер под влиянием осушения / Рябцева Г.П., Наседкин И.Ю., Муромцев Н.Н. //Проблемы комплексной мелиорации земель и охраны природы. – К.: УкрНИИГиМ, 1981. –С. 37 – 43.
125. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / Саблук П.Т. // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 4-18.
126. Світовий досвід організації сільського туризму: Методичний посібник // Громадська організація «Одеська обласна сільськогосподарська дорадча служба», «Центр розвитку та правової підтримки села». – Одеса, 2009. – 54 с.
127. Севастьянов Д.В. Экологический туризм на Северо-Западе России как фактор устойчивого развития региона / Севастьянов Д.В. // Туризм и

- региональное развитие: Сб. науч. тр. Вып. 3. - Смоленск, 2004. – С. 76-85.
128. Сергеева Т.К. Экологический туризм: Учебное пособие / Сергеева Т.К. - М.: Финансы и статистика, 2004. – 360 с.
129. Сільський зелений туризм або відпочинок у селі : поради початківцям / [Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні]. – Випуск № 2. – К. : Дім, сад, город, 2006. – 64 с.
130. Сільський зелений туризм або як зберегти довкілля і залучити туристів : поради початківцям / [Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні]. – Випуск № 2. – К. : Дім, сад, город, 2006. – 56 с.
131. Смалый В. Туризм як форма господарського освоєння депресивних регіонів / Смалый В. // Географія. Економіка. Екологія. Туризм : Регіональні студії : зб. наук. праць. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. — С. 277-285.
132. Смирнов І.Г. Логістичний менеджмент рекреаційно-туристичних ресурсів / Смирнов І.Г. // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.Сковороди”. Спец. Випуск, 2010. – С. 270-274.
133. Смирнов І.Г. Про привабливість та логістичність рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму / Смирнов І.Г. // Географія та туризм, 2010. – Вип. 4. - С. 106-114.
134. Смолій В.А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. - К. : Видавничий Дім "Слово", 2006. - 372 с.
135. Сокол Т.Г. Основи туризмознавства. - Навч. посіб. / Сокол Т.Г. – К. : ЗАТ «Слов'янський дім», 2006. - 76 с.
136. Стратегия и проблемы устойчивого развития России в XXI веке / под ред. Гранберга А.Г., Данилова-Данильяна В.И., Циканова М.М., Шопхоева Е.С. - М. : Экономика, 2002, - 414 с.

137. Схема екологізації туристичної діяльності / Ніколаєв К.Д., Білявський Г.О. // Свідectво про реєстрацію авторського права № 32899; опубл. 16.04.2010.
138. ТовтМ. Правове регулювання стандартів сільського туризму. Досвід окремих країн, проблеми законодавства України / ТовтМ. // Відпочинок українському селі. Порадник організатору відпочинку власнику садиби. – Вип. 5. Туризм сільський зелений. – № 1, 2003. – С. 9–15.
139. Устименко Л.М. Історія туризму. - Навч. посібн / Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. – К. : Альтерпрес, 2005. - 320 с.
140. Формування режиму природних вод району Шацьких озер в сучасних умовах / За ред. М.І. Ромащенко, Ю.Й. Бахмачука. – К: Аграрна наука, 2004. – С. 54 – 61.
141. Хомік Н.В. Водні ресурси Шацького національного природного парку / Хомік Н.В. // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 1. – С. 77 – 79.
142. Хомік Н.В. Особливості аквальних комплексів Шацького національного природного парку / Н.В. Хомік // Матер. І Міжн. наук.-практ. конф. 22-24 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 235 – 239.
143. Хомік Н.В. Управління водними ресурсами на природоохоронних територіях (на прикладі Шацького національного природного парку) / Хомік Н.В. // Автореферат. – К., 2010. - 22 с.
144. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учеб.-метод. Пособие / Храбовченко В.В. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 208 с.
145. Чернюк Л.Г. Розвиток екологічного туризму в Україні / Чернюк Л.Г., Кравченко Н.О., Зеленська О.О. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. – 92 с.
146. Шацьке поозер'я: характеристика абіотичних і біотичних компонентів екосистем / [за редакцією Й.В.Царика]. – Львів : Євросвіт, 2008. – 216 с.
147. Шпильова В.О. Менеджмент розвитку екологічного туризму в

- Черкаському регіоні / Шпильова В.О. // Екологія і ресурси: Зб. наукових праць Ін-ту проблем національної безпеки. – К. : ІПНБ, 2006. - №14. - С. 17-20.
148. Экология / [под ред. проф. В. В. Денисова. – М: ИКЦ «Мар Т»]. - Ростов на Дону, 2006. - 768 с.
149. Явкін В.Г. Проблеми географії та менеджменту туризму // Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. – Чернівці : Рута, 2006. – 260 с.
150. Яковлев Г.А. Экономика и статистика туризма : учеб. пособие / Г.А. Яковлев. — М.: Изд-во РДЛ, 2002. — 240 с.
151. Barkin, D. Ecotourism for sustainable regional development. Current Issues in Tourism. pp. 5(3–4):245–253. 2002.
152. Boo E. Ecotourism: The Potentials and Pitfalls. Volumes 1,2. World Wildlife Fund. Washington, D.C., 1990.
153. Bottrill, C.G., Pearce D.G. Ecotourism: Towards a key elements approach to operationalising the concept. // Journal of Sustainable Tourism, 3 (1), 45-54., 1995.
154. Butler R.W. “ Tourism and Recreation in rural areas”. N.-Y.: 1998. – 261.
155. Ceballos-Lascurain H. The Future of Ecotourism // Mexico journal. 1988. 17 January. P. 13–14.
156. Crinion, D. South Australian tourism strategy and the role of ecotourism. Adelaide, Australia: Down to Earth planning for an out-of-the-ordinary industry, presented at the South Australian Ecotourism Forum. 1998.
157. David W. “Ecotourism”. – N.-Y. 2002. p. 160.
158. Derek Hall. Rural tourism management: sustainable options conference // International journal of tourism research. – 2,2000. – P.295-299.
159. Dr. Peter Bjork. Ecotourism from a conceptual perspective, an extended definition of a unique tourism form // International journal of tourism research. – 2,2000. – P.189 -202.
160. Elper-Wood, M. Ecotourism at a Crossroads: charting the way forward.

- Nairobi, Kenya: The final report from the Conference of Ecotourism at the Crossroads. 1998.
161. Goeldner Charles R., Ritchie J.R. Brent. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. – 9 th ed. – N.-Y.: John Wiley & Sons, Inc, 2002. – 624 p.
 162. Hulse J. H. Sustainable Development at Risk: Ignoring the Past. / J. H. Hulse - New Delhi: Cambridge University Press India Pvt. Ltd. Ottawa: International Development Research Centre, 2007. - 390 p.
 163. Isaacs, J.C. The limited potential of ecotourism to contribute to wildlife conservation. *The Ecologist*. pp. 28(1):61–69. 2000.
 164. Kamauro, O. Ecotourism: Suicide or Development? *Voices from Africa* №6: Sustainable Development, UN Non-Governmental Liaison Service. United Nations News Service. 1996.
 165. Lindberg K., Hawking D. Ecotourism: A Guide for Planners and Managers. Volume 1. The Ecotourism Society, North Bennington, USA, 1993.
 166. Macintosh R.W., Goeldner Ch.R., Ritchie J.R.B. Tourism: principles, practices, philosophies. – N.Y., 1995.
 167. Michael Barke. Rural tourism in Spain // *International journal of tourism research*. – 6,2004. – P.137 - 149.
 168. Nikolaev K. “Environmentally sound touristik potential of regions of Ukraine”. - *Proceedings of the National Aviation University*. – Kyiv 2008, p.85-90.
 169. Richard Sharpley, Lesley Roberts. Rural tourism – 10 years on // *International journal of tourism research*. – 6.2004. – P. 119-124.
 170. Sznajder M., Przezbrska L. Agroturystyka. – Warszawa: polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2006. – 257 s.
 171. The Encyclopedia of Ecotourism, David B. Weaver, ed. Oxon OX, United Kingdom: CABI Publishing, 2001. 105.
 172. Tourism, ecotourism and protected areas: the state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development. Cambridge. 1996.
 173. Tuohino, A., and A. Hynonen. Ecotourism - imagery and reality. Actions on concepts and practices in Finnish rural tourism. Nordia

- graphical Publications. pp. 30(4):21–34. 2001.
174. Vivanco, L. Ecotourism, Paradise lost - A Thai case study. *The Ecologist*. pp. 32(2):28–30. 2002.
 175. Whelan T. *Nature Tourism. Managing for the Environment*. Island Press, 1991.
 176. Wight, P.A. Ecotourism: Ethics or Eco-sell. *Journal of Travel Research*. pp. 31(3):3–9. 1993.
 177. ZarebaD. *Ecoturystyka*. – Warszawa, 2000. -230 s.
 178. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму.- К.. : Знання, 2010. - 502 с.
 179. Писаревський І.М. Організація туризму: підручник / І.М. Писаревський, С.О. Погасій, М.М. Покоłodна та ін.За ред. І.М. Писаревського. – Х.: ХНАМГ, 2008. – 541 с.
 180. Сельский зеленый туризм: от А до Я: терминологический словарь. / В.В. Ганин, О.Ф. Зайцева, Н.Н. Гордецкая, Е.А. Гончарова. - Симф.: Ариал, 2011. - 206 с.
 181. Шостка В.И. Сельский туризм как вид рекреационной деятельности/ В.И. Шостка / Тавр. нац. ун-т им. В.И. Вернадского. - Симф.: АРИАЛ, 2011. - 301 с.
 182. Словник рекреаційних термінів/ Уклад.: С.С. Беляєва. - К.: Академія, 2011. - 184 с.
 183. Сільський зелений туризм в Україні: окремі аспекти організації, обліку і контролю: монографія / Т.С. Осадча. – Херсон: Олді-плюс, 2009. - 290 с.
 184. Екологічний туризм: навч. посіб. / О. Ю. Козловський, Б. Б. Борисюк; Житомир. нац. агроєкол. ун-т. - Житомир, 2011. — 201 с.
 185. Агро- і зелений туризм: навч. посіб. / О.Б. Кравченко; Київ. міжнар. ун-т. - К., 2007. - 84 с.
 186. Алексеева Е. В. Влияние экологического туризма на социально-экономическое состояниеосновных стран Тихоокеанского региона / Е. В. Алексеева // Экономика природопользования. -2007. - № 4. - С. 131-

142.

187. Григорьева В.В. Экологическая сертификация в туризме / В. В. Григорьева // Туризм:право и экономика. - 2004. - № 4. - С. 28-31.
188. Можливості працевлаштування молоді у сфері зеленого туризму: методичні рекомендації щодо започаткування власної справи / [за заг. ред.О.В. Кулініча] . – Х. : Інститут соціальної політики регіону, 2011. - 124 с.
189. Булах Т.М. Сільський туризм як перспективний напрям для соціально-економічного розвитку села / Т.М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. -№11. – С. 143-147.
190. Блінова В. «Зелений» туризм знаходить дорогу до села../Блінова В.//Волинь. – 2015.
191. Ніколаєв К.Д. Паспортизація туристичних об'єктів у межах сільських населених пунктів // «Зелена економіка»: перспективи впровадження в Україні: матеріали Міжнародної конференції.// К.Д. Ніколаєв, К.О. Бабікова, В.М. Ісаєнко – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – Т. 2. – С. 121 – 123.
192. Ніколаєв К.Д. Перспективи та сучасний стан сільського туризму на Волині // Агроекологічний журнал. – К., 2012. № 3. - С. 80-83.
193. Ісаєнко В.М. Практика організації та роль екологічного туризму // Збірник матеріалів 2-го Міжнародного конгресу «Захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування»./В.М. Ісаєнко, К.Д. Ніколаєв, К.О. Бабікова – Львів : «ЗУКІЦ», 2012. – С. 226.
194. Ніколаєв К.Д. Екологічна паспортизація як складова еколого-збалансованого розвитку туризму // Чисте місто. Чиста ріка. Чиста планета: збірник матеріалів четвертого міжнародного форуму.// К.Д. Ніколаєв, К.О. Бабікова, В.М. Ісаєнко – Херсон: ХТПП, 2012. – С. 469 – 472.
195. Nikolaev K. Peculiarities of Eco-Sustainable Tourism Development in the

Rural Regions in Ukraine / K.D. Nikolaev, K. Babikova // Annals of agrarian science. ISSN 1512-1887. №3. P.77 – 80.

196. Ніколаєв К.Д. Формування екологічної освіти туристів – важливий фактор збереження довкілля / К.О. Бабікова, К.Д. Ніколаєв, В.М. Ісаєнко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку заповідної справи та екологічного туризму в Україні». – Миколаїв: Дизайн та Поліграфія. – 2013. – С. 12 –14.
197. Ніколаєв К.Д. Соціально-економічне значення туризму в сільських регіонах України / К.О. Бабікова, К.Д. Ніколаєв // I Міжнародна науково-практична конференція "Збалансований розвиток туристичних регіонів: національний і світовий досвід". – Львів: Ліга-Прес, 2013. – С. 111 – 113.
198. Ніколаєв К.Д. Сутність поняття та перспективи агротуристичної діяльності – складова збалансованого розвитку сільських регіонів / К.О. Бабікова, К.Д. Ніколаєв / Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України. - 2014. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2014_2_7.pdf.
199. Бабікова К.О. Методичні рекомендації з управління агротуристичною діяльністю / К.О. Бабікова, В.М. Ісаєнко, К.Д. Ніколаєв, Н.В. Палапа. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 72 с.
200. Ісаєнко В.М. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) / В.М. Ісаєнко, К.Д. Ніколаєв, К.О. Бабікова, Г.О. Білявський, І.Г. Смирнов.– Навч. посібник.– К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 295 с.
201. Ніколаєв К. Д. Розбудова агротуристичної галузі на Донбасі – перспектива відновлення на засадах сталого розвитку/ К.Д. Ніколаєв.- В кн: Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації. –Матеріали V-ої міжнародної науково-практичної конференції. - К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – с. 145-146

202. Babikova Kateruna. ENVIRONMENTAL CERTIFICATION SERVICES AND PRODUCTS IN GREEN RURAL TOURISM //Ісаєнко.- В кн: Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації. –Матеріали V-ої міжнародної науково-практичної конференції. - К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – с. 147-148. **Ошибка! Закладка не определена.**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГЕС	Гідроелектростанція
КЕСЛ	Коефіцієнт екологічної стійкості ландшафтів
НПС	Навколишнє природне середовище
НПП	Національний природний парк
ПЗТ	Природно-заповідна територія
ПЗФ	Природно-заповідний фонд
ПРП	Природно-ресурсний потенціал
ПТР	Природно-туристичні ресурси
СТО	Світова туристична організація

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	5
1.1. Поняття і значення екологізації туризму для еколого-збалансованого розвитку світової економіки.....	5
1.2. Загальні передумови та особливості розвитку сільського зеленого туризму.....	9
1.3. Сучасний стан розвитку сільського зеленого туризму в Україні.	14
1.4. Оцінка екологічних впливів туризму на довкілля.....	20
1.5. Нормативно-правова база екологізації туризму в Україні.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	29
2.1. Методика оцінки соціально-економічної ефективності розвитку сільського зеленого туризму.....	29
2.2. Методика визначення допустимої рекреаційної місткості туристичних територій та екологічної стійкості ландшафтів.....	32
2.3. Методика побудови картосхем розвитку туристичної діяльності.	38
2.4. Методика розробки типового екологічного паспорту туристичних територій та об'єктів.....	41
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ	45
3.1. Досвід організації сільського зеленого туризму в зарубіжних країна.....	45
3.2. Особливості розвитку сільського зеленого туризму в Україні (на прикладі Західного Полісся).....	51
3.2.1. Оцінка стану та перспектив розвитку сільського зеленого	53

туризму у Волинській області.....	
3.2.2. Оцінка стану та перспектив розвитку сільського зеленого туризму в Рівненській області.....	58
3.3. Оцінка показників соціально-економічної ефективності розвитку сільського зеленого туризму на території Західного Полісся.....	64
3.4. Визначення допустимої рекреаційної місткості туристичних територій та екологічної стійкості ландшафтів Шацького НПП...	67
РОЗДІЛ 4. РОЗРОБЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ І СПОСОБІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	
4.1. Основні шляхи та загальні рекомендації щодо екологізації туристичної діяльності в Україні.....	79
4.2. Заходи для обмеження та запобігання негативним впливам туризму на навколишнє природне середовище.....	87
4.3. Екологічна паспортизація як невід’ємна складова екологізації туризму.....	99
4.4. Типовий екологічний паспорт рекреаційної зони відпочинку «Світязь» Шацького НПП.....	103
ВИСНОВКИ.....	112
ДОДАТКИ.....	114
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	131

видання

НІКОЛАЄВ КИРИЛО ДМИТРОВИЧ

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Підписано до друку 19.01.2016 р. Формат 60x84/16.

Папір офісний. Гарнітура Cambria.

Ум. др. арк. 8,835. Обл.-вид. арк. 5,437

Зам. № 000.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26